

1172

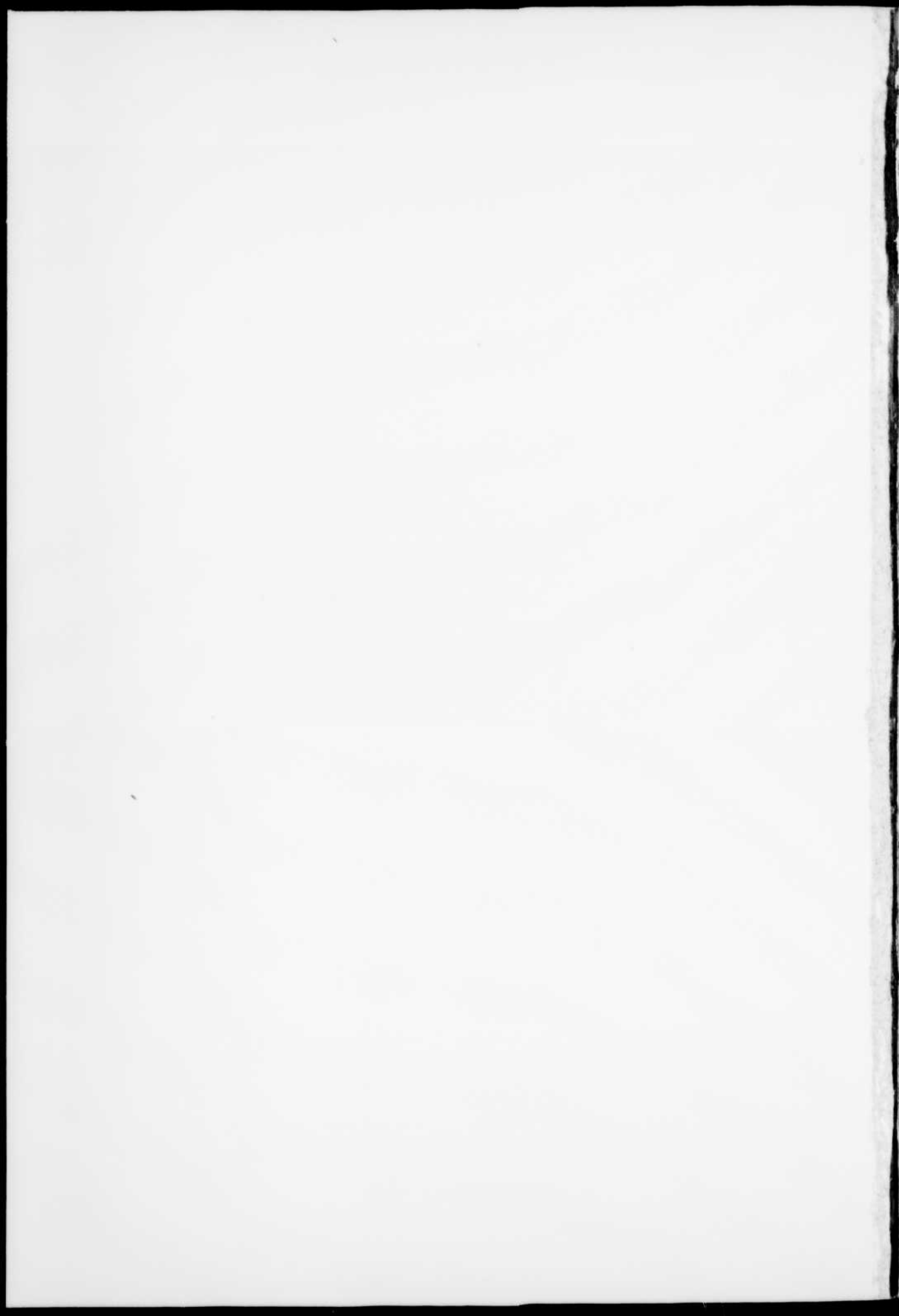
A

16

1172

A-16

DE INLANDSCHE
RANGEN EN TITELS

OP

JAVA EN MADOERA

DOOR

Mr. L. W. C. VAN DEN BERG

TWEEDE, HERZIENE DRUK

UITGEGEVEN OP LAST VAN Z. E. DEN MINISTER VAN KOLONIËN

—❖❖❖❖—
'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1902

1172
A/10

DE INLANDSCHE RANGEN EN TITELS

OP

JAVA EN MADOERA

DOOR

Mr. L. W. C. VAN DEN BERG

TWEEDE, HERZIENE DRUK

UITGEGEVEN OP LAST VAN Z. E. DEN MINISTER VAN KOLONIËN

'S GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1902.

VOORBERICHT VOOR DEN EERSTEN DRUK.

Sedert vele jaren had de Regeering van Nederlandsch-Indië het gemis gevoeld van eene beschrijving der Inlandsche rangen en titels, op Java en Madoera in gebruik, en herhaaldelijk was reeds getracht eene zoodanige beschrijving te leveren. Eene welgeslaagde poging daartoe was die van wijlen A. B. Cohen Stuart; doch deze geleerde had slechts de adellijke titulatuur in de Vorstenlanden, en speciaal in Soerakarta, tot voorwerp van zijn onderzoek genomen, en de overige residentien buiten beschouwing gelaten ⁽¹⁾. Wijlen de ambtenaren E. Netscher en R. Friederich hadden beproefd Cohen Stuart's arbeid in dit opzicht aan te vullen, doch zonder tot een resultaat te komen, dat zij zelve geschikt achtten om te worden openbaar gemaakt. Hunne opstellen waren in 1860 aan de verschillende Hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madoera ter aanvulling en verbetering toegezonden; doch daarbij is het gebleven. Andere pogingen in denzelfden geest ga ik met stilzwijgen voorbij, omdat zij de Algemeene Secretarie zelfs niet hebben verlaten.

Toen mij nu in het laatst van 1883 werd opgedragen mijne krachten aan dit onderwerp te beproeven, en ik kennis had genomen van de officieele rapporten en andere stukken, welke zich in het Archief der Algemeene Secretarie bevonden, bleek mij al zeer spoedig, dat dit materiaal, ofschoon zooals het daar lag voor eene openbaarmaking ongeschikt, toch voldoende was om daaruit een overzicht van den bestaanden toestand samen te stellen, vooral wanneer het werd aangevuld en in verband gebracht met hetgeen reeds van elders bekend was.

⁽¹⁾ Nota van den Ambtenaar voor de Javaansche Taal- en Letterkunde A. B. Cohen Stuart over de adellijke Titels bij de Javanen, inzonderheid in de Vorstenlanden, gebruikelijk, 2de druk, Batavia, Landsdrukkerij, 1880.

In 1852 namelijk was over de Inlandsche rangen en titels in de tegenwoordige (1) residentiën Bantam, Krawang, Preanger-Regentschappen, Cheribon, Soerabaja, Madoera, Pasoeroean, Besoekei, Djok-jakarta en Soerakarta door de toenmalige Hoofden van Bestuur rapport uitgebracht. Deze rapporten hadden de basis geleverd voor den arbeid van Cohen Stuart, Netscher en Friederich.

De antwoorden door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madoera ingezonden, naar aanleiding van de hierboven vermelde opdracht om den arbeid van bedoelde ambtenaren te verbeteren, vormden een nieuwen belangrijken bundel. Bovendien vond ik een groot aantal rapporten en verslagen over speciale onderwerpen, welke met de mij gedane opdracht verband hielden.

Met behulp van een en ander stelde ik eene voorloopige Nota samen, en zond die in December 1884 aan de Hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madoera, met uitnoodiging om, hetzij persoonlijk, hetzij door één der onder hunne bevelen staande ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, te doen nagaan, of hetgeen in die Nota omtrent hun gewest vermeld stond, juist was, dan wel te doen aanvullen wat daaraan omtrent hun gewest ontbrak (2).

Eerst in het begin van 1886 had ik uit alle gewesten antwoord bekomen. De nieuwe gegevens waren blijkbaar overal met zorg verzameld, en ik wensch bij dezen openlijk de verdiensten te erkennen van allen, die daarbij in meerdere of mindere mate hunne hulp hebben verleend. Deze nieuwe gegevens, in verband gebracht met andere intusschen ter Algemeene Secretarie binnengekomen stukken en met de onderzoekingen, door mij persoonlijk ingesteld op eene dienstreis in 1885, zij het met een ander doel, over een groot gedeelte van Java en naar Madoera gemaakt, hebben mij aanleiding gegeven sommige gedeelten mijner Nota om te werken, en die Nota bijna op elke pagina aan te vullen.

(1) D. w. z. in 1887 bestaande (Noot bij den 2^{den} druk).

(2) Het voorloopige en ambtelijke karakter van die Nota schijnt niet altijd begrepen te zijn. Althans in een opstel in het Tijdschrift: „de Indische Gids”, Jaarg. 1886, dl. I, p. 880 en volgg., wordt de Nota ten onrechte voorgesteld als een stuk, dat gepubliceerd is.

In Juli 1886 diende ik mijn arbeid bij de Regeering van Nederlandsch-Indië in.

Het bovenstaande is de interne geschiedenis van het werk, dat thans wordt gepubliceerd. Hiermede is tevens verklaard, waarom men daarin zoovele officieele bescheiden als bronnen vindt aangehaald. Bij een ambtelijk gebruik van mijn arbeid, is het van belang, daarin tevens een wegwijzer te hebben in de Regeeringsarchieven van den lateren tijd, voor zoover het onderwerp betreft, dat ons bezig houdt.

Ten slotte moet ik hier nog mededeelen, dat ik, voor de afleidingen uit het Sanskriet en Oud-Javaansch, de voorlichting heb ingeroepen van den Ambtenaar voor de Beoefening der Indische Talen Dr J. G. H. Gunning, als liggende dit onderwerp buiten den kring van mijne studiën.

BATAVIA, 1 Januari 1887.

VOORBERICHT VOOR DEN TWEEDEN DRUK.

Bij het schrijven van Z. E. den Minister van Koloniën van 20 September 1898, Litt. G, N°. 20, werd mij medegedeeld, dat, volgens bericht van Z. E. den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, de opslag van den eersten druk van dit werk zoo goed als uitverkocht was, en dat de Landvoogd in verband daarmede gaarne zoude vernemen, of ik mij, zulks wenschelijk achtende, met de voorbereiding van eene nieuwe uitgave zoude willen belasten.

Ik antwoordde hierop, dat ik, bij een eventueelen herdruk, gaarne gebruik zoude maken van de gegevens, sedert 1887 omtrent de rangen en titels ter Algemeene Secretarie te Batavia binnengekomen, gelijk mede van de opmerkingen, waartoe het ambtelijke gebruik van mijn werk aanleiding mocht hebben gegeven. Dientengevolge mocht ik bij het schrijven van den Minister dd. 2 Mei 1901, Litt. G, N°. 17, uit Batavia eene verzameling ontvangen van over het algemeen blijkbaar met zorg verzamelde gegevens. Zij, die in Nederlandsch-Indië bedoelde

gegevens hebben verzameld, zullen bij eventueele lezing van dit werk ontwaren, dat daarvan door mij trouw gebruik is gemaakt, en mocht een of ander hunner bemerken, dat eene door hem gedane mededeeling niet is overgenomen, zoo kan ik hier vooraf de verzekering geven, dat zulks geenszins te wijten is aan geringschatting. Waar namelijk de ontvangen berichten met elkander in strijd waren, moest door mij eene keuze worden gedaan, en kon ik niet anders dan mij bij die keuze laten leiden door hetgeen van elders bekend is, en door den indruk, welken de verschillende voorstellingen der zaak, uit een algemeen wetenschappelijk oogpunt, op mij maakten. Slechts ten aanzien van enkele zeer belangrijke punten heb ik de verschillende gevoelens tegenover elkander medegedeeld; doch had ik zulks bij alle verschilpunten willen doen, het boek ware minder bruikbaar geworden. Steeds is echter eene uitdrukking als: „naar het schijnt“, „over het algemeen“, enz. gebezigd, indien de zaak bleek niet absoluut vast te staan, of indien, naast den algemeenen regel, ook aan locale afwijkingen moet worden gedacht. Overigens heeft de herziening van het werk bestaan in redactie-verbeteringen, ook in verband met de nieuwe indeeling van Java in gewesten; voorts in eene betere indeeling der stof op enkele plaatsen, in vermelding en benutting van de sedert 1887 verschenen litteratuur, en in het opnemen der wijziging van onderscheidene ambtelijke titels en functiën sedert 1887 in de Vorstenlanden.

Aan het van verschillende zijden in Nederlandsch-Indië geuite verlangen om aan het werk, in stede van een eenvoudig register, eene alphabetische lijst der rangen en titels toe te voegen, met vermelding van alle de daaraan in de verschillende streken gehechte beteekenissen, heb ik tot mijn leedwezen geen gevolg kunnen geven. Zoodanige verklarende lijst immers zoude of hoogst onvolledig zijn, en dus toch niet aan het doel beantwoorden, of zij zoude een omvang erlangen buiten verhouding tot den omvang van het werk zelf.

DELFT, 31 December 1901.

L. W. C. VAN DEN BERG.

BLADWIJZER.

Bladz.

HOOFDSTUK I.

Algemeen overzicht.	1
-----------------------------	---

HOOFDSTUK II.

De adellijke titels en de praedicaten.

§ 1. West-Java	17
§ 2. Midden-Java	27
§ 3. Oost-Java	46

HOOFDSTUK III.

De ambtstitels.

§ 1. De vroegere ambtstitels	53
§ 2. De ambtstitels in de onder het rechtstreeksche gezag van het Gouvernement staande residentien	61
§ 3. De ambtstitels in de Vorstenlanden	64

HOOFDSTUK IV.

Rechtstoestand en titulatuur der vorstelijke familiën.

§ 1. De Bantamsche Sultansfamilie.	76
§ 2. De Cheribonsche Sultansfamilie	80
§ 3. De familie van den Pangéran Widjil van Kadilangoe	89
§ 4. De afstammelingen van het Mataramsche vorstenhuis	91

HOOFDSTUK V.

De eeretitels en de beleefdheidstitels.

§ 1. De eeretitels.	101
§ 2. De beleefdheidstitels.	104

BIJLAGEN.

I. Overzicht van de erfelijkheid der adellijke titels in de mannelijke linie in de Vorstenlanden	115
II. Contract met de Sultans van Cheribon van 1 September 1806	117
III. Akte van Raffles betreffende de Cheribonsche Sultans van 21 April 1815.	119
IV. Resolutie van 19 October 1819, N ^o . 6	120

Register van de in dit werk behandelde Inlandsche rangen en titels	122
--	-----

HOOFDSTUK I.

ALGEMEEN OVERZICHT.

De inheemsche bevolking van Java en Madoera is bijzonder gehecht aan uiterlijk eerbetoon, aan rang en titulatuur, aan *étiquette*, aan *préséance*, aan afkomst en alles wat daarmede samenhangt. Deze karaktertrek is niet alleen merkbaar bij de hoogere standen, maar ook in de lagere kringen der samenleving, welke in Europa in den regel al zeer weinig belang in dergelijke aangelegenheden stellen. In één woord, men heeft te doen met een bij uitnemendheid hoofsch volk. Alleen in streken of op plaatsen, waar talrijke Oostersche of Westersche vreemdelingen zich te midden van de inheemsche bevolking hebben gevestigd, en in streken, waar handel en industrie een zekeren mercantielen geest, ook onder die bevolking, hebben doen ontstaan, is haar fijn gevoel voor niet in rijkdom of gezag, dan wel in persoonlijke, ware of vermeende, verdiensten gewortelde maatschappelijke onderscheidingen op weg om merkbaar af te stompen. Aan dit fijne gevoel voor uiterlijkheden is het toe te schrijven, dat het samenstel der Inlandsche rangen en titels op Java en Madoera zoo ingewikkeld is. Tot juist begrip daarvan dient te worden begonnen met de volgende, voor eene geregelde behandeling gevorderde indeeling ⁽¹⁾.

Vooreerst heeft men titels, welke een vorstelijken rang aanduiden.

(1) Manuscript nota van Radèn Mas Adipati Ariâ Soegondâ, Regent van Pasoeroean, overgelegd bij de missive van den Resident van dat gewest dd. 3 Mei 1899, N°. 2036/2.

Zij zijn: Soesoehoenan ⁽¹⁾, Sultan ⁽²⁾, Paněmbahan ⁽³⁾ en Pangéran ⁽⁴⁾, voor mannen, en Ratoe ⁽⁵⁾ voor vrouwen. Deze titels volgen in rang op elkander in de orde, waarin ik ze heb vermeld. Zij zullen in dit werk kortweg „vorstelijke titels” worden genoemd. Ofschoon het Gouvernement als regel heeft aangenomen, deze titels toe te kennen aan hen, die daarop volgens de Inlandsche instellingen aanspraak kunnen maken, zoo is toch, volgens ons tegenwoordig staatsrecht en de bestaande contracten met de leenstaten, de toekenning als eene gunst van het Gouvernement te beschouwen, en kan men bedoelde titels dus niet meer aanmerken als zuiver erfelijk, d. w. z. als alleen door geboorte verkregen.

In de tweede plaats heeft men titels, welke, ofschoon zij door het Gouvernement of den Inlandschen Vorst ⁽⁶⁾ als belooning kunnen worden geschonken, toch in den regel alleen door geboorte worden verkregen, en, welke, zij het soms in min of meer beperkte mate, op de nakomelingen overgaan. Tot deze titels, welke ik kortheidshalve

(1) Soms tijds verkort tot Soenan. Afgeleid van het Oud-Javaansche Soehoen, waarvan het werkwoord Anoehoen: „iets op het hoofd dragen”, fig. „iets met eerbied behandelen”. De etymologische beteekenis van Soesoehoenan is dus: „voorwerp van eerbiedige vereering”.

(2) Jav. Soend. Mad. Soeltan, d. i. het Arabische Solţān. Over het begrip, aan dezen titel in den Islām gehecht, zie Von Kremer: Geschichte der herrschenden Ideen des Islams, Leipzig 1868, p. 424 en volg.

(3) Afgeleid van Sěmbah: „eerbiedige begroeting”, dus eigenlijk „voorwerp van eerbiedige begroeting”. De Madoereesche vorm is Paněmbeuheun.

(4) Afgeleid van het Oud-Javaansche Anghèr: „op iemand wachten”. Dus beteekent Pangéran „degeen op wien gewacht wordt”. De Madoereesche vorm is Pangèran.

(5) Samengesteld uit het Oud-Javaansche Toe: „heer”, met het voorvoegsel Ra, dat in het Oud-Javaansch voor benamingen van vereerde personen geplaatst wordt. De beteekenis was vroeger zoowel „Vorst” als „Vorstin”. De Madoereesche vorm is Ratoh.

(6) Aan Regenten is het recht tot toekenning van titels, welke ook, uitdrukkelijk door de Regeering ontzegd. Zie o. a. het Besluit van 8 Maart 1848, N°. 11 (Bijbl. N°. 736). Dit verbod vloeit trouwens reeds voort uit art. 1 van het Reglement op de titels, enz. der Inlandsche ambtenaren op Java, vastgesteld bij § 2 der Resolutie van 24 Februari 1824 N°. 3 (Staatsblad N°. 13). Daarbij toch wordt, in de aan ons rechtstreeksch gezag onderworpen gewesten, het verleen van titels aan den Gouverneur-Generaal voorbehouden. Vergel. nog het Besluit van 11 September 1860 N°. 17. Wat de Inlandsche Vorsten betreft, zoo moet ook niet worden vergeten, dat hun recht tot het toekennen van titels beperkt wordt door de bestaande contracten, en geheel vervalt door hunne mediatiseering.

„adellijke titels” zal noemen, reken ik Pangéran, Ratoe, Radèn⁽¹⁾ en Mas⁽²⁾ met hunne talrijke samenstellingen, en nog enkele anderen van minder algemeen gebruik.

In de derde plaats heeft men titels, welke altijd een ambt, of ten minste een ambtelijk standpunt aanduiden. Behoudens dat in de Gouvernements-residentiën, bij artikel 69 al. 4 van het Regeerings-reglement, aan de regentsbetrekkingen eene soort van erfelijkheid is verbonden, en dat in de Vorstenlanden het gebruik medebrengt, dat de zoon in den regel zijn vader in het ambt opvolgt, zijn deze titels zuiver persoonlijk. Het recht daarop ontstaat eerst tengevolge van de benoeming door het daartoe bevoegde gezag⁽³⁾, en op den titel der kinderen wordt daardoor slechts bij uitzondering, en dan nog alleen zijdelings, invloed uitgeoefend. De voornaamsten dezer titels zijn thans Boepati⁽⁴⁾, Patih⁽⁵⁾, Djaksa⁽⁶⁾, Wadana⁽⁷⁾, Dēmang⁽⁸⁾, Mantri⁽⁹⁾, enz. met hunne samenstellingen. Ik zal ze in dit werk „ambtstitels” noemen.

In de vierde plaats heeft men titels, welke nimmer op zich zelf voorkomen, maar slechts in verbinding met andere titels. Deze

(1) Samengesteld uit het Oud-Javaansche Hadyan: „heer”, en het voorvoegsel Ra (Zie pagina 2, noot 5). De Madoereesche vorm is Radhin. Volgens de Inlandsche traditie zoude de afleiding zijn van Rah: „bloed”, en Adi: „voortreffelijk”. Men vindt dientengevolge ook den vorm Rahadèn.

(2) Letterlijk: „goud”. Deze titel, ofschoon over geheel Java en Madoera verspreid, schijnt van betrekkelijk jonge dagteekening, en is oorspronkelijk een liefkozend woord, zooals b.v. wanneer iemand tot zijne vrouw spreekt.

(3) Dit beginsel is ten overvloede nog uitgesproken in art. 3 van het in noot 6, pag. 2, geciteerd Reglement.

(4) In het Sanskriet Bhoepati, samengesteld uit Bhoe: „aarde”, „land”, en Pati: „heer”, dus zooveel als ons „landheer”. Van het Javaansche Boepati is afgeleid Kaboepatèn: „regentschap”, „regentswoning”. De Madoereesche vorm is Boepatèh.

(5) Het is de *nominativus singularis* van het Sanskriet Pati: „heer”. De Madoereesche vorm is Patèh.

(6) Afgeleid van het Sanskriet Adhyaksha: „opzichter”, „inspecteur”. De Javaansche vorm is Djaksâ of Djěksâ, de Soendasche Djaksa, de Madoereesche Djeuksa.

(7) In het Sanskriet beteekent Wadana „aangezicht”, „top of spits van een driehoek”. De Javaansche vorm is Wadānā, de Soendasche Wadana, de Madoereesche Bēdeunah.

(8) De afleiding is onbekend. Volgens de Inlandsche opvatting zoude het woord oorspronkelijk „handvat” of „bundel” beteekenen.

(9) In het Sanskriet is Mantri de *nominativus singularis* van Matrīn: „minister”. De Madoereesche vorm is Mantrèh.

bijtitels worden onmiddellijk vóór den naam van den betrokken persoon geplaatst, achter diens adellijken titel of wat daarvoor in de plaats treedt. Zij duiden een ambtelijken of adellijken rang aan, maar geen bepaald adeldom, noch een bepaald ambt, en geven eene nadere bepaling aan den voorafgaanden titel. Deze benamingen van rang, welke ik in den vervolge „praedicaten” zal noemen, zijn weder van twee categoriën: òf zij worden, evenals de adellijke titels, door geboorte verkregen, en op de afstammelingen overgedragen, òf zij worden als persoonlijke onderscheiding door het Gouvernement of den Inlandschen Vorst aan zekere categoriën van ambtenaren toegekend. In het laatste geval zijn zij niet erfelijk. De eersten zal ik noemen „adellijke”, en de tweeden „ambtelijke” praedicaten. De voornaamste praedicaten zijn Adipati⁽¹⁾, Toemënggoeng⁽²⁾, Aria⁽³⁾, Pandji⁽⁴⁾, Ngabèhi⁽⁵⁾, Dë mang en Rangga⁽⁶⁾. De ambtelijke praedicaten zijn vroeger allen ambtstitels geweest, en voor een deel komen zij als zoodanig nog voor, zij het dan niet meer op Java en Madoera.

In de vijfde plaats heeft men titels, welke op zich zelf wel geene bepaalde juridische beteekenis hebben, maar toch bij bepaalde titels of rangen behooren. Deze titels worden in den regel alleen gebruikt, wanneer een mindere tot of over den bedoelden persoon spreekt, gelijk mede wanneer een gelijke of meerdere over hem spreekt tot een mindere.

(1) In het Sanskriet Adhipati, samengesteld uit Adhi: „over” of „opper”, en Pati: „heer”. De eigenlijke beteekenis is dus „opperheer”. De Madoereesche vorm is Adipatèh.

(2) De afleiding van dit woord is onzeker; het gebruik is echter ongetwijfeld zeer oud. Volgens de Inlandsche traditie zoude de afleiding zijn van Toe (zie p. 2, noot 5) en Manggoeng (van Anggoeng): „bestendig”.

(3) In het Sanskriet Arya en Ârya: „iemand uit eene der drie hoogste kasten”, verder in het algemeen „achtbaar”, „eerwaardig”. De Javaansche vorm is Arja, Ariâ of Riâ, de Soendasche Arja of Ria, de Madoereesche Ardjeuh.

(4) Dit woord beteekent in het Oud-Javaansch „bijnaam”, „eere naam”. Volgens de Inlandsche opvatting zoude het echter in het algemeen een „uitstekend” mensch of voorwerp (b.v. eene vlag) beteekenen. De Madoereesche vorm is Pandjih.

(5) Ook Angabèhi, en bij verkorting Bèhi. De afleiding is van Kabèh, hetwelk zoowel in het Javaansch als in het Soendaasch „alle”, „alles” beteekent. Het praedicaat wil dus zeggen „iemand wiens gezag zich over alles uitstrekt”. Ofschoon Kabèh in het Javaansch alleen N. is, wordt het praedicaat toch als een K. N. woord gebezigd. De Madoereesche vorm is Ngabiñh.

(6) Afgeleid van het Sanskriet Waràngga: „hoofd”. De Javaansche vorm is Ronggâ of Rànggâ, de Soendasche Rangga, de Madoereesche Ranggeuh.

Gelijken of meerderen, tot of onderling over den bedoelden persoon sprekende, laten deze titels gewoonlijk achterwege. Evenals de praedicaten worden zij niet afzonderlijk gebezigd. Zij worden echter niet, gelijk de praedicaten, onmiddellijk vóór den naam geplaatst, doch vóór den hoofdtitel, ambtelijken of adellijken; terwijl zij dezen laatste ook niet nader bepalen, maar veeleer als een gevolg of een aanhangsel daarvan moeten worden beschouwd. Tot deze categorie van titels breng ik Goesti⁽¹⁾, Bëndarā⁽²⁾, Kangdjěng⁽³⁾, Padoeka⁽⁴⁾, enz. Ik zal ze in den vervolge „eeretitels” noemen. Het recht op een bepaalden eeretitel is natuurlijk afhankelijk van dat op den titel of het praedicaat, waarbij de eeretitel behoort.

Eindelijk heeft men titels, welke evenmin als de vorigen een bepaalden adellijken of ambtelijken rang aanduiden, doch bovendien ook niet bij bepaalde adellijke of ambtstitels behooren. Bedoelde titels worden, òf, gelijk Kiahi⁽⁵⁾ en Toewan⁽⁶⁾, aan bepaalde categoriën van personen gegeven, onverschillig of deze al dan niet een ambt bekleeden, òf men verkrijgt die, gelijk Mas en Bagoes⁽⁷⁾, als eene persoonlijke onderscheiding, door het gebruik in zijne omgeving. In den vervolge zullen deze titels door mij „beleefdheidstitels” worden

(1) In het Javaansch beschouwt men het woord als een K. I. vorm van Bëndarā. Het woord is ook Soendaasch; doch in het Madoereesch zegt men Goestěh.

(2) Een Javaansch woord, dat „heer”, „gebieder” beteekent. Het is K. N., en hangt vermoedelijk samen met het Sanskriet Bhāṇḍāgāra: „schatkamer”, waarvan het Maleische Bandahara: „schatmeester”, is afgeleid. De Madoereesche vorm is Bindeureu.

(3) Afgeleid van het Oud-Javaansche Djěng: „voet”, en Kang, het bekende Javaansche aanwijzende voornaamwoord. De beteekenis is dus „de voet”, voor „uw voet”. Volgens de Inlandsche opvatting, zoude echter Djěng eene samen-trekking kunnen zijn van Djěnněng: „stand”, „het staan”.

(4) In het Sankriet beteekent Pādoekā „schoen”. Padoeka is Soendaasch; in het Javaansch luidt het woord Padoekā, in het Madoereesch Padoekah, doch op Madoera zelf is de titel zeer weinig in gebruik.

(5) De Madoereesche vorm is Kjaěh.

(6) Afgeleid van Toewa (Soend.), Toewā (K. Sěpoeh, Jav.), Towah (Mad.): „oud”. Het woord beteekent dus eigenlijk „oude”, en van daar, evenals het Fransche Seigneur en het Arabische Sjaich, „heer”.

(7) Letterlijk „schoon”, doch alleen van mannen. Bagoes is Javaansch; in het Soendaasch en Madoereesch zegt men Agoes. Wanneer het woord echter niet als hoofdtitel, doch ter nadere bepaling van een anderen titel gebruikt wordt, luidt het in het Mad. Beugoes. Men zegt in die taal b. v. „Agoes Kasim”, maar „Radhin Beugoes”.

genoemd. De beleefdheidstitels zijn uit den aard der zaak nooit erfelijk.

De hier uiteengezette onderscheidingen heb ik gemeend te moeten vooropstellen, aangezien het mij voorkomt, dat het bezigen van de woorden „rang” en „titel” voor alle deze verschillende categoriën reeds tot veel verwarring heeft aanleiding gegeven. Intusschen hoede men er zich voor deze onderscheidingen al te streng op te vatten. Zoo zagen wij reeds uit de gegeven voorbeelden, dat sommige titels, b. v. Pangéran en Mas, in verschillende functiën kunnen voorkomen. Zoo blijkt ook uit de afleiding en de geschiedenis, dat aan velen der thans in gebruik zijnde ambtstitels vroeger een ander begrip werd gehecht. Een der weinige titels, welke op het bovenstaande eene uitzondering maakt, is die van Radèn. Deze komt, voor zooverre ik heb kunnen nagaan, in de geschiedenis altijd voor als een zuiver adellijke titel, en niet anders.

Het hier bedoelde verschijnsel behoeft ons trouwens niet te verwonderen, als men bedenkt, hoe ook in Europa sommige adellijke titels, als Hertog en Graaf, oorspronkelijk niets dan ambtstitels waren, en dat tal van tegenwoordig in onze taal gebruikelijke ambtstitels soms tot voor betrekkelijk korten tijd eene andere beteekenis hadden, dan tegenwoordig daaraan wordt gehecht. Men denke slechts, om bij Nederlandsch-Indië te blijven, aan de titels van Resident en Schout. Men vergeete daarbij ook niet, dat eene strenge omschrijving van de beteekenis der titels en van de rechten en verplichtingen aan het voeren daarvan verbonden, gelijk wij in het moderne staatsrecht gewoon zijn, in Inlandsche staten altijd ver te zoeken is geweest. De Inlandsche maatschappij beschouwt wel den eenen titel als hooger dan de andere, en den eenen als voor meer aanzienlijke personen bestemd dan de andere; doch eene nauwkeurige afbakening is ondenkbaar, waar men grootendeels met gewoonterecht te doen heeft, en zoodanige afbakening ligt bovendien niet in den geest van het volk. Het thans in Europa algemeen gehuldigde beginsel, dat een ambtelooze prins of een ambtelooze hertog in zijne woonplaats gehoorzaamheid schuldig is aan een burgemeester of kantonrechter, uit de burgerij voortgekomen, is op Java en Madoera met de nationale opvattingen in strijd. Daarbij komt nog, dat de willekeur der Vorsten zich sedert onheuglijke tijden tal van inbreuken heeft veroorloofd, op hetgeen volgens de bestaande be-

grippen zoude behooren te zijn, en dat die inbreuken tot op zekere hoogte op hunne beurt ook gewoonterecht zijn geworden. Hetzelfde geldt van de regelingen en voorschriften van het Europeesche gezag uitgegaan. In de Europeesche berichten uit vroegeren tijd heerscht, zelfs ten aanzien der Inlandsche ambtstitels, eene groote verwarring, welke vermoedelijk niet uitsluitend op rekening is te stellen van de onkunde der berichtgevers; want ook in de Inlandsche bronnen komt die voor. Hoogst waarschijnlijk acht ik het, dat oudtijds de beteekenis der titels zeer wisselvallig was, ja tot op zekere hoogte eenvoudig van de persoonlijke inzichten der machthebbenden afhing. Met andere woorden zoude men kunnen zeggen, dat het hierboven ⁽¹⁾ bedoelde fijne Inlandsche gevoel voor maatschappelijke onderscheidingen meer betreft de onderscheidingen zelve, dan de benamingen, waardoor die onderscheidingen worden aangegeven.

Waar men met dergelijke onregelmatigheden te doen heeft, is het natuurlijk een onbegonnen werk te trachten de geschiedenis der titulatuur stap voor stap na te sporen, afgescheiden nog van de omstandigheid, dat zoowel de Inlandsche geschiedverhalen als de vroegere Europeesche berichten, op grond van verschillende oorzaken, niet voldoende zijn om, uit de daarin terloops aangegeven titels, andere dan zeer algemeene en oppervlakkige gevolgtrekkingen omtrent het recht tot het dragen dier titels te maken. Op etymologische gronden zou men moeten aannemen, dat de tegenwoordig bestaande titulatuur nagenoeg geheel afkomstig is uit den Vóór-Islamietischen tijd. Intusschen geven de oorkonden op steen en metaal, de Chineesche berichten uit bedoelden tijd en de Pararaton of het Boek der Koningen wel een aantal titels; doch de meesten daarvan komen tegenwoordig niet meer voor, en hunne juridische beteekenis in dat tijdvak ligt in elk geval zoo goed als in het duister ⁽²⁾. Bovendien vergete men niet, dat de bekeering van Java en Madoera tot den Islâm, al is het dan dat zij de bestaande titels uiterlijk onaangetast liet, evenwel door de opheffing

⁽¹⁾ Zie boven, p. 1.

⁽²⁾ Veth: Java, 2de druk door Snelleman en Niermeijer, Haarlem 1896—1898, dl. I, p. 38 en volg.; Groeneveldt: Notes on the Malay Archipelago and Malacca compiled from Chinese sources, opgenomen in dl. XXXIX (1880) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, *passim*; Brandes: Pararaton (Ken Arok) of het Boek der Koningen van Tumapël en van Majapahit, in dl. XLIX (1897) derzelfde Verhandelingen, *passim*.

van het kastenwezen, waarmede de titulatuur oorspronkelijk toch zeker samenhang, zijdelings in de betrekking der verschillende titels eene verandering moet hebben gebracht.

Na bovenstaande opmerkingen overgaande tot het leveren van eene algemeene karakterschets van de titulatuur, valt het aanstonds op, dat de eigenlijke ambtstitels op dit oogenblik in geheel ons rechtstreeksch gebied op Java en Madoera gelijkvormig zijn geworden, en dat de beschrijving daarvan dus betrekkelijk eenvoudig is. Enkele uitzonderingen, b. v. dat een Onderdistriktshoofd in de Preanger-Regentschappen bij de bevolking nog steeds Tjamat heet, terwijl elders de officieele titel, Assistent-Wadana, ook in de volkstaal *as* overgegaan, en dat men in Bantam en Batavia van Dë mang en Assistent-Dë mang spreekt, in plaats van Wadana en Assistent-Wadana, zijn van weinig of geen belang. De verschillende regelingen der eigenlijke ambtstitels zijn van het Gouvernement uitgegaan, en zullen in Hoofdstuk III § 2 worden medegedeeld. Slechts in de Vorstenlanden treft men nog een ander systeem van ambtelijke titels aan, welk systeem in § 3 van genoemd Hoofdstuk zal worden uiteengezet.

Veel meer ingewikkeld is het systeem der op Java en Madoera bestaande adellijke titels en dat der praedicaten, adellijken zoowel als ambtelijken. Alleen ten aanzien van enkele zeer belangrijke punten, dit onderwerp betreffende, heeft het Gouvernement tot dus verre gemeend wettelijke of administratieve regelingen te moeten treffen, en, daar bedoelde regelingen op geheel Java en Madoera, met uitzondering der Vorstenlanden, betrekking hebben, wil ik die, om niet in het volgende Hoofdstuk, bij de behandeling van West-, Midden- en Oost-Java, telkens in herhalingen te moeten vervallen, hier reeds dadelijk uiteenzetten. Om dezelfde reden zal ik hier tevens handelen over enkele titels, waaromtrent zich tegenwoordig op Java en Madoera een algemeen gewoonterecht heeft gevormd, zij het dat bedoeld gewoonterecht zich voor een goed deel door Europeeschen invloed baan heeft gebroken.

Bij artikel 33 en volgg. van de Resolutie dd. 9 Mei 1820 N°. 6 (Staatsblad N°. 22) is bepaald, dat aan Regenten (Boepati) de ambtelijke praedicaten zullen worden toegekend van Adipati, Toemëngoeng of Ngabèhi⁽¹⁾, naar mate van hunne kunde, getrouwheid

⁽¹⁾ In het Staatsblad staat Ingebei.

en ijver, doch zonder te letten op den rang, d. i. de grootte en het gewicht, der regentschappen ⁽¹⁾. Aan het eerste praedicaat is verbonden de militaire rang van Luitenant-Kolonel, aan het tweede die van Majoor, en aan het derde die van Kapitein. Alle deze militaire rangen zijn echter beperkt tot de residentie, waarin het regentschap gelegen is.

Een Regent, die Radèn door geboorte is, betitelt zich dus Radèn Adipati, Radèn Toemënggoeng of Radèn Ngabèhi; een die zulks niet is, wordt als Kiahi Adipati, Kiahi Toemënggoeng ⁽²⁾ of Mas Ngabèhi betiteld. Bij § 1 der Resolutie van 24 Februari 1824 N°. 3 (Staatsblad N°. 13) werden intuschen de titels Radèn Ngabèhi of Mas Ngabèhi ingetrokken; terwijl het Gouvernement in de laatste 40 jaren, in het zeldzame geval, dat iemand, die niet minstens Radèn was, Regent werd, aan zoodanig persoon bij zijne benoeming tevens den Radènstitel schonk. Eene enkele maal, dat zulks niet geschiedde, was het eene vergissing, welke, zoodra er de aandacht op gevestigd was, werd hersteld ⁽³⁾. De titels Kiahi Adipati en Kiahi Toemënggoeng zijn dus thans feitelijk in onbruik ⁽⁴⁾.

Bij artikel 35 der bovenvermelde Resolutie van 9 Mei 1820 N°. 6 (Staatsblad N°. 22) heeft het Gouvernement zich de bevoegdheid voorbehouden aan Regenten, die groote diensten bewezen hebben, zelfs een hooger titel dan dien van Radèn Adipati toe te kennen. Als gevolg hiervan worden bij uitzondering somtijds Regenten tot Pangéran verheven, in Midden-Java ook wel met bijvoeging van het praedicaat Ariâ ⁽⁵⁾. Ofschoon het aangehaalde artikel 35 er zich niet tegen zoude verzetten, is men er tot dus verre nimmer toe overgegaan om aan Regenten een nog hooger titel, b. v. dien van Panëmbahan, te schenken. Aan Inlandsche landsdienaren van lageren rang dan Regent wordt de titel Pangéran niet door het Gouvernement ver-

⁽¹⁾ Oudtijds was dit, althans in Midden-Java, anders, en hingen bedoelde praedicaten wel van de grootte en het gewicht der regentschappen af.

⁽²⁾ Aldus luidt het wetsvoorschrift. Ik vind echter herhaaldelijk in vroegere officieele stukken ook den titel Mas Toemënggoeng.

⁽³⁾ Zie b. v. het Besluit van 15 Juli 1885, N°. 18.

⁽⁴⁾ Vergl. echter hetgeen later over den titel Kiahi zal worden gezegd in Hoofdstuk V § 2.

⁽⁵⁾ De militaire rang, aan den Pangéranstitel van Regenten verbonden, blijkt mij niet dat officieel is bepaald. In verband met het voorgaande kan die rang echter m. i. wel niet anders zijn dan Kolonel.

leend, doch wel bij hooge uitzondering aan bijzonder verdienstelijke hoofden van Arabieren ⁽¹⁾. Daarentegen zijn er onderscheidene voorbeelden, dat het voor Regenten bestemde praedicaat Toemëngoeng door het Gouvernement als belooning werd toegekend aan verdienstelijke Patih's ⁽²⁾, ja zelfs aan bijzonder verdienstelijke lagere hoofden ⁽³⁾.

De benoeming tot een lager ambt dan dat van Regent brengt geenszins mede, dat de betrokken persoon tot Radèn wordt verheven, zoo hij dien titel niet reeds krachtens geboorte voert. In dit geval is het toekennen van den Radènstitel eene bijzondere onderscheiding ⁽⁴⁾. Wel is het een thans bijna overal doorgedrongen gebruik, ofschoon oorspronkelijk uit Midden-Java afkomstig, dat zij, die worden benoemd tot een eenigszins deftig ambt, d. w. z. waaraan wettelijk eene staatsie en een zonnescerm verbonden is ⁽⁵⁾, zonder nog een adellijken titel te bezitten, zich stilzwijgend als gerechtigd beschouwen den titel Mas aan te nemen, ook overgaande op hunne kinderen ⁽⁶⁾.

⁽¹⁾ Zie de Besluiten van 7 Juli 1822, N°. 5; 6 November 1862, N°. 7; 27 Juli 1879, N°. 32 en 22 December 1879, N°. 24.

⁽²⁾ B. v. bij de Besluiten van 2 December 1828, N°. 1; 20 September 1832, N°. 2; 24 October 1832, N°. 9 en 23 April 1864, N°. 26.

⁽³⁾ B. v. aan een Hoofdgecommitteerde bij de koffiecultuur in de Preanger-Regentschappen bij Resolutie van 13 December 1831, N°. 21, aan een Inlandschen schrijver te Bandoeng bij Resolutie van 1 October 1832, N°. 2, aan een Distrikthoofd te Buitenzorg bij Besluit van 7 October 1878, N°. 17. Daarentegen werd het praedicaat aan een Ondercollecteur geweigerd „omdat het alleen voor Regenten is bestemd”. Zie Besluit van 28 Juli 1877, N°. 13.

⁽⁴⁾ Zie o. a. de Besluiten van 16 Mei 1885, N°. 12 en 18 Juli 1886, N°. 3/c, welke respectievelijk een Patih en een gepensionneerden Patih betroffen. Toekenning van den Radènstitel aan lagere Inlandsche ambtenaren, die daarop door geboorte geen recht hebben, schijnt, zelfs als belooning voor verdiensten, nog niet te zijn voorgekomen, ofschoon op zich zelf niets zich daartegen zoude verzetten.

⁽⁵⁾ Zie de Resolutie van 24 Februari 1824, N°. 3 (Staatsblad N°. 13) met de latere aanvullingen, en Verwijkt: Nota over de staatsie en het gevolg der Inlandsche ambtenaren in de Gouvernementslanden op Java en Madoera, in het Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur, dl. XVII (1899), p. 451 en vv.

⁽⁶⁾ De houding der Regeering tegenover den titel Mas is onzeker. Bij de missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris van 18 Augustus 1897, N°. 1933, gaf zij te kennen geene bemoeienis te hebben met het al of niet aannemen van den titel Mas door personen, die door afkomst daarop geen aanspraak kunnen maken. Daarentegen werd bij missive van dienzelfden hoofdamtenaar van 6 September 1898, N°. 2075, medegedeeld, dat er geen bezwaar tegen bestaat de niet van adel zijnde Inlandsche ambtenaren, die door hunne omgeving met den titel Mas of een anderen daarmede overeenkomenden titel worden aangeduid,

Een ander, nimmer officieel, laat staan wettelijk, erkend gebruik, is het verder, dat op geheel Java en Madoera, met uitzondering der Vorstenlanden, de echtgenooten der Regenten minstens den titel van Radèn Ajoe⁽¹⁾ voeren, somtijds onder bijvoeging van het ambtelijke praedicaat van haren man, b. v. Radèn Ajoe Adipati⁽²⁾. Waar het in Hoofdstuk II § 2 van dit werk te bespreken onderscheid tusschen de zoogenaamde „echte“ vrouwen en de zoogenaamde „bijzitten“ der Regenten wordt in acht genomen, komt de titel Radèn Ajoe alleen aan eerstgenoemden toe. De betiteling van Regentsvrouwen met Radèn Ajoe heeft ook burgerrecht verkregen in streken, waar bedoelde titel oorspronkelijk niet inheemsch was, of waar die titel naar Inlandsche begrippen slechts aan vrouwen van bepaalde afkomst wordt toegekend; doch in de beide laatstgenoemde gevallen is het gebruik daarvan hoofdzakelijk beperkt tot de aanrakingen met Europeanen, Vreemde Oosterlingen of Inlandsche ambtenaren. Zoo zal b. v. in de Preanger-Regentschappen de massa der bevolking de vrouw van den Regent nog steeds Dalëm Istri noemen. Hetzelfde gewoonterecht met dezelfde onderscheidingen bestaat ten aanzien der titels Radèn Adjëng⁽³⁾ voor dochters van Regenten, en Mas Ajoe of Mas Adjëng voor vrouwen en dochters van lagere Inlandsche ambtenaren, tot en met den rang van Onder-districtshoofd; wanneer althans, wat bedoelde ambtenaren betreft, hunne vrouwen of dochters niet door geboorte op een hooger titel aanspraak kunnen maken.

Ambtelijke praedicaten kunnen in de residenties onder ons rechtstreeksch bestuur natuurlijk alleen krachtens het benoemingsbesluit of andere beschikking, hetzij van de Regeering, hetzij van het Hoofd van Gewestelijk Bestuur, worden verkregen. Daarentegen wordt de be-

ook in officieele stukken met dien titel te noemen. In verband hiermede werd het instellen van een ambtelijk praedicaat Mas overbodig geacht. Alleen in Oost-Java schijnt het gebruik van zich Mas te noemen, als men een ambt van zekere beteekenis bekleedt, en men geen anderen adellijken titel bezit, nog niet te zijn doorgedrongen. Zie ben. Hoofdstuk II § 3.

(1) Ajoe beteekent in het Javaansch „schoon“ van vrouwen. Van mannen zegt men Bagoes. Zie boven p. 5, noot 7.

(2) Weduwen van Regenten behouden den rang van haar man en de daaraan verbonden uiterlijke teekenen, totdat zij een nieuw huwelijk aangaan. Zie de Besluiten van 10 Februari 1864, N°. 5 (Bijblad N°. 1531) en 14 Mei 1867, N°. 30 (Bijblad N°. 1983).

(3) Adjëng is eigenlijk een Krāmā-vorm van Ajoe „vooruitgaan“.

voegdheid tot het voeren van alle adellijke titels, behalve dien van Pangéran, en van alle adellijke praedicaten beheerscht door het, gelijk in den loop van dit werk blijken zal, plaatselijk zeer verschillende gewoonterecht. Artikel 114 al. 1 van het Regeeringsreglement verklaart alleen ten aanzien van Europeesche titels van adeldom, dat zij niet worden erkend, tenzij door het Opperbestuur verleend. Wie Inlandschen adeldom mag verleen, staat er niet bij. Dat Inlandsche adellijke titels, met inachtneming van het plaatselijke gewoonterecht, door geboorte worden verkregen, kan men als iets beschouwen onafscheidelijk van het begrip zelf van adeldom. Een wettelijk voorschrift echter, dat den Gouverneur-Generaal bevoegd verklaart Inlandschen adeldom te verleen, of daarin verhooging toe te kennen, ware in het Regeeringsreglement niet overbodig geweest. Thans kan men die bevoegdheid alleen construeeren door het verleen of verhoogen van adeldom aan te merken als een hoogheidsrecht, logisch aan de uitoefening van het regeeringsgezag verbonden, en op dit standpunt heeft de Indische Regeering zich dan ook blijkbaar altijd gesteld ⁽¹⁾ Een noodzakelijk gevolg van dit standpunt is, dat de van het Gouvernement afkomstige adeldom, wat den overgang op de afstammelingen betreft, gelijk staat met dien door geboorte verkregen. Wat meer zegt, herhaaldelijk werd door de Regeering aangenomen, dat ook kinderen vóór het verleen van den nieuwen adellijken titel of het nieuwe adellijke praedicaat geboren, daarvan evengoed voordeel hebben als hunne na het verleen daarvan geboren broeders of zusters ⁽²⁾.

De controle op het voeren van adellijke titels en praedicaten is, blijkens de vele klachten over het onrechtmatig voeren daarvan, in het rechtstreeksche Gouvernementsgebied niet in alle opzichten voldoende. Volgens artikel 10 hunner Instructie, vastgesteld bij de Ordonnantie van 30 Augustus 1867 (Staatsblad N°. 114 Litt. B.), zijn de Regenten verplicht een register aan te houden van de in hun

⁽¹⁾ Zie boven, p. 2, noot 6.

⁽²⁾ Zie o. a. de Besluiten van 12 Februari 1892, N°. 24 en 16 Augustus 1894, N°. 34. In West-Java gold stellig van ouds het omgekeerde beginsel, namelijk dat op de kinderen slechts de adellijke titel overging, welke de vader bij hunne geboorte voerde. Op dit rechtsbeginsel werd echter blijkbaar ook vroeger reeds inbreuk gemaakt. Het denkbeeld om de erfelijkheid van door de Regeering aan hare ambtenaren toegekende adellijke titels te beperken, werd bij haar indertijd aanhangig gemaakt; doch zij verklaarde zich daarmede niet te kunnen vereenigen. Zie de stukken verhandeld bij het Besluit van 26 October 1890, N°. 20.

regentschap aanwezige Inlandsche beambten⁽¹⁾, van akten van aanstelling voorzien, de dorpshoofden daaronder niet begrepen, gelijk mede een register van de voorname Inlandsche geslachten. Beide registers vermelden de afkomst, de afstammelingen, de bloed- en aanverwanten van de daarop ingeschreven personen of geslachten, de in hunne gezinnen voorkomende geboorten, huwelijken en sterfgevallen, en wijders de ambtelijke loopbaan van ieder hunner. Telken vijf jaren worden nieuwe registers aangelegd, en de ouden zorgvuldig bewaard; terwijl voorvallende veranderingen in de loopende registers worden aangevuld, en jaarlijks bij eenen staat aan den Resident of Assistent-Resident worden medegedeeld.

Verder is aan de Distrikthoofden, bij artikel 10 hunner Instructie, vastgesteld bij de Ordonnantie van 30 Augustus 1867 (Staatsblad N°. 114 litt. C), opgedragen, om te zorgen bekend te zijn met de afkomst en de familiebetrekkingen van de Inlandsche beambten, hoofden en voornamen in hun distrikt, zoomede met de veranderingen onder hen en hunne gezinnen voorgevallen, een en ander met het doel dat zij den Regent daaromtrent ten allen tijde zouden kunnen inlichten. In geen geval mogen bij benoemingen van Inlandsche ambtenaren voetstoots de opgaven worden aangenomen, welke de betrokkenen omtrent hunnen adel verkiezen te doen. Bij elke benoeming of bevordering moet vooraf een speciaal en nauwkeurig onderzoek worden ingesteld, of de betrokken persoon inderdaad gerechtigd is het praedicaat of den titel te voeren, waarop hij aanspraak maakt. Dit zelfde moet geschieden, telkens wanneer de persoon in quaestie later in officieele correspondentie ter sprake komt, b. v. bij het toekennen van onderstand, wachtgeld of pensioen, en bij verzoeken tot naamsverandering⁽²⁾. Vooral in de officieele tusschenkomst bij naamsverandering is een zijdelingsch middel van controle op de adellijke titels en op de adellijke of ambtelijke praedicaten gelegen. Volgens de artikelen 2 en 4 van het Reglement op de titels, enz. der Inlandsche

(1) Ofschoon het woord „beambte” gewoonlijk slechts van ondergeschikte landsdienaren wordt gebezigd, zoo begrijpt het aangehaalde artikel daaronder toch blijkbaar alle Inlandsche hoofden en ambtenaren, van akten van aanstelling voorzien.

(2) Zie omtrent een en ander de circulaires van den 1sten Gouvernements-Secretaris en van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur, respectievelijk dd. 28 Juni en 16 Juli 1888, N°s. 1135 en 3954 (Bijblad N°. 4456).

ambtenaren op Java, vastgesteld bij § 2 der Resolutie van 24 Februari 1824 N°. 3 (Staatsblad N°. 13), wordt bij elke aanstelling of bevordering van Inlandsche ambtenaren, wier benoeming aan den Gouverneur-Generaal is voorbehouden, tevens door dezen de naam bepaald, welken de titularis zal voeren, welke naam niet dan met goedkeuring van den Gouverneur-Generaal mag worden veranderd, en bij oneervol ontslag met den ambtstitel wordt verloren. Zelfs de Inlandsche ambtenaren, die niet door den Gouverneur-Generaal, maar door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur worden benoemd, mogen, volgens § V van het Besluit van 19 December 1867 N°. 29 (Staatsblad N°. 168) den naam, waaronder zij eenmaal in dienst zijn getreden, niet veranderen zonder vergunning van den Gouverneur-Generaal. Dit alles hangt samen met de omstandigheid dat, volgens de Inlandsche begrippen iemands naam verband moet houden met zijn maatschappelijk standpunt, en dat de adellijke titels en de adellijke of ambtelijke praedicaten een integreerend deel van den naam vormen ⁽¹⁾. Ten allen overvloed heeft de Regeering dit beginsel uitdrukkelijk tot het hare gemaakt bij haar Besluit van 18 Januari 1854 N°. 2 (Bijblad N°. 66). De naamsverandering der Inlandsche ambtenaren heeft dus eene wijdere strekking en eene gewichtigere beteekenis dan men, alleen op het woord afgaande, zou vermoeden, en daarom zijn bij het Besluit van 24 Januari 1861 N°. 38 (Bijblad N°. 977) de Hoofden van Gewestelijk Bestuur gelast om, bij elke aanvraag tot naamsverandering, den zin en de strekking dier verandering volgens de plaatselijke gebruiken toe te lichten, met mededeeling in hoeverre daaromtrent de belanghebbenden, en, ten aanzien van mindere hoofden, de Regenten zijn geraadpleegd ⁽²⁾.

(1) Zie meer hierover in mijn opstel over de Afwijkingen van het Mohammedaansche familie- en erfrecht op Java en Madoera, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 5de Volgreeks, dl. VII (1892), p. 493 en vv.

(2) Toen de hoofden der zoogenaande perdikan-desa's nog door den Gouverneur-Generaal werden benoemd, gold dit alles ook met betrekking tot de door hen gevoerde namen; doch sedert, bij Staatsblad 1897, N°. 272, werd bepaald, dat bedoelde hoofden voortaan door de betrokken Residenten zullen worden benoemd en ontslagen, heeft de Regeering geene bemoeienis meer met hunne verzoeken om naamsverandering. Missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris dd. 23 Februari 1899, N°. 456 (Bijblad N°. 5100). Reeds vroeger was namelijk uitgemaakt, dat ten aanzien van de dorpshoofden geene vergunning

Het bovenstaande is echter niet van toepassing op de residentien Soerakarta en Djokjakarta.

Het Inlandsche gewoonterecht stelt geene regels vast omtrent het verlies van adellijke titels of praedicaten. Evenmin bestaan daaromtrent wettelijke bepalingen. Men moet dus aannemen, dat de bezitter die nooit kan verliezen, onverminderd het zoo even aangegeekende omtrent de door de Regeering goedgekeurde namen harer ambtenaren.

Tegen het voeren van titels, welke niet wettig zijn toegekend, heeft het Strafwetboek voor Inlanders in artikel 191 dwangarbeid buiten den ketting bedreigd van zes maanden tot twee jaren; doch die bepaling heeft, blijkens hare geschiedenis, alleen betrekking op titels welke, als die der Vorsten en als de ambtstitels, uitsluitend ter beschikking staan van het openbaar gezag, maar geenszins op die welke ook door geboorte kunnen worden verkregen ⁽¹⁾.

Men moet, bij de uiteenzetting der adellijke titels en der adellijke of ambtelijke praedicaten, de drie gedeelten van Java: West-, Midden- en Oost-Java (met Madoera), onderscheiden, aangezien elk daarvan een ander type vertoont. Intusschen denke men hier niet aan scherp afgebakende grenzen. Bij rechtsinstellingen, evenals bij de taal, gaat het eene gebied onmerkbaar in het andere over. Evenmin als men op de kaart eene lijn kan trekken, aan de eene zijde waarvan men Javaansch, en aan de andere zijde waarvan men Soendaasch spreekt, evenmin kan men iets dergelijks ten aanzien van instellingen doen. Maar even goed als in West-Java over het algemeen Soendaasch, en

van den Gouverneur-Generaal tot naamsverandering noodig was, maar dat de Residenten aantekening moesten houden van hunne naamsveranderingen. Circulaire van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur dd. 24 October 1883, N°. 7574 (Bijblad N°. 3995).

(1) Zie voor de geschiedenis van art. 259 Code Pénal, waaraan art. 191 Strafwb. v. Inl. is ontleend: Chauveau et Hélie: *Théorie du Code Pénal*, 2de druk door Nypels, Brussel 1863, dl. I § 2218 en volgg. en dl. III p. 421 en volgg. Het voor Europeanen vastgestelde, maar nog niet ingevoerde, nieuwe strafwetboek heeft art. 435 Nederl. Strafwb. in art. 455 ongewijzigd overgenomen, en zal dus in het te ontwerpen Inlandsche strafwetboek eene belangrijke aanvulling moeten ondergaan met het oog op de staatkundige en maatschappelijke beteekenis van den Inlandschen adel. De quaestie, of Europeanen, speciaal Nederlanders, door bedoeld art. 455 belet zullen worden titels, rangen of waardigheden van Inlandsche vazal-vorsten aan te nemen, valt buiten het bestek van dit werk.

in Midden-Java over het algemeen Javaansch wordt gesproken, evenzoo moet men het hier opgemerkte omtrent de titulatuur verstaan.

De vorstelijke titels zullen worden behandeld in Hoofdstuk IV van dit werk, en eindelijk zal aan de eere- en beleefdheidstitels Hoofdstuk V zijn gewijd.

HOOFDSTUK II.

DE ADELLIJKE TITELS EN DE PRAEDICATEN.

§ 1.

WEST-JAVA.

Tot West-Java reken ik de residentiën Bantam, Batavia, Preanger-Regentschappen en Cheribon, welke weder tot vier groepen met eigenaardige karaktertrekken kunnen worden gebracht, namelijk:

- 1°. Bantam,
- 2°. de stad Batavia met hare voorsteden en de Bataviasche Ommelanden,
- 3°. de Preanger-Regentschappen met de afdeelingen Krawang en Buitenzorg,
- 4°. Cheribon.

De algemeene karaktertrek van geheel West-Java is, dat de Islâm er vrij algemeen in het rechtsbewustzijn van het volk is ingedrongen. Het meest is dit het geval in Bantam en in de stad Batavia met hare omgeving, het minst in de Preanger-Regentschappen en de afdeeling Krawang, maar overal toch veel meer dan elders op Java en Madoera, enkelen der aldaar gelegen kustplaatsen uitgezonderd ⁽¹⁾. Deze karaktertrek komt ook te voorschijn bij het onderwerp, waarover dit werk loopt, in zoo verre dat in Bantam de adellijke titel van den vader overgaat op alle kinderen uit een wettig huwelijk geboren, onverschillig of de moeder van denzelfden rang was als hij. Alleen bij den troonopvolger in Bantam en Cheribon, en bij de andere leden van het vorstelijke huis in Bantam, voor zooverre zij den titel Pangéran voerden, werd oudtijds gevorderd, dat de moeder ook van vorstelijk bloed was.

⁽¹⁾ Zie meer hierover in mijn opstel: De Mohammedaansche geestelijkheid en de geestelijke goederen op Java en Madoera, uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 2de druk, 1882, p. 35 en volgg.

Als bijzitten der voormalige Sultans van Bantam, boven het wettige getal van vier vrouwen, kwamen oudtijds slechts slavinnen voor. In de Preanger-Regentschappen en in Cheribon zien wij van een en ander geringe afwijkingen, gelijk beneden zal blijken, maar die in elk geval lang niet de beteekenis hebben van de afwijkingen van de voorschriften van den Islâm, welke wij ten deze in Midden- en Oost-Java zullen aantreffen.

De Bantamsche adel ⁽¹⁾ bestaat uit de navolgende categoriën van personen:

- a. De afstammelingen der voormalige Sultans ⁽²⁾.
- b. De personen, aan wie door de overheid de adellijke titel Radèn werd toegekend, en hunne afstammelingen.
- c. De afstammelingen van een tweetal, vermoedelijk legendaire broeders, Ki Djong en Ki Djoh, volgens de overlevering, volgelingen van den eersten prediker van den Islâm in Bantam, Moelana ⁽³⁾ Hasan ad-dîn. Beide personen waren, volgens de overlevering, geen Arabieren, als Hasan ad-dîn zelf, doch Bantammers.
- d. De afstammelingen van Hasan ad-dîn's oudste dochter, Ratoe Pëmbajoen.

De personen, sub a bedoeld, voeren den titel van Toebagoes of Toes, eene verkorting van Ratoe Bagoes ⁽⁴⁾. Deze titel gaat zoowel op dochters ⁽⁵⁾ als op zoons over; doch is verder alleen in de mannelijke linie erfelijk, in dier voege dat de kinderen van een man, die Ratoe Bagoes is, allen dien titel erven, maar dat de vrouwen, met iemand van minderen rang huwende, ofschoon zelve Ratoe blijvende, dien titel niet op hare kinderen doen overgaan. Omgekeerd doet het er echter niet toe, voor den overgang van den titel, of

⁽¹⁾ Missives van den Resident van Bantam dd. 5 Maart 1852, N°. 305; 9 Februari 1853 N°. 332; 4 December 1861, N°. 4149; 11 November 1855, N°. 4838/1; 18 April 1899, N°. 3046/32, en Resumé van het onderzoek naar de rechten van den Inlander op den grond in Bantam, Batavia 1871, p. 2 en volg.

⁽²⁾ Over de titulatuur van den Sultan zelven, zijn gezin en zijne naaste familie, zal worden gehandeld in Hoofdstuk IV, § 1.

⁽³⁾ Van het Arab. Mawlânâ, d. i. „onze meester”.

⁽⁴⁾ Letterlijk „schoone vorst”. Toes schijnt hier en daar voor iets minder dan Toebagoes te gelden, zoodat men veelal aldus een Toebagoes aanspreekt, die in verval is.

⁽⁵⁾ De dochters van een Ratoe Bagoes noemt men echter Ratoe of Ėntoe, zonder eenige bijvoeging.

een man, die Toebagoes is, eene vrouw van denzelfden rang heeft, omdat de kinderen den staat van den vader en niet dien van de moeder volgen.

De personen, sub *b* bedoeld, voeren, mannen zoowel als vrouwen, den titel van Radèn. Deze titel is vermoedelijk uit Midden-Java naar Bantam overgebracht, ofschoon omtrent den tijd, wanneer zulks heeft plaats gegrepen, geene bepaalde aanwijzing is te bekomen. De titel werd door de Sultans ter belooning voor bewezen diensten of uit gunst toegekend, soms, naar het schijnt, zelfs aan personen, die reeds den titel Toebagoes voerden, dan wel aan personen, die hun stamboom tot in den Heidenschen tijd konden opvoeren, en zich dus reeds als van adel beschouwden vóór hunne verheffing tot Radèn. Het eerste moet men o. a. opmaken uit den gecombineerden titel Toebagoes Radèn, welke nog op sommige plaatsen in de volksoverlevering bestaat. Voorts valt ten deze op te merken, dat personen, die Toebagoes zijn, wanneer zij zich in andere gedeelten van Java vestigen, waar deze titel ongebruikelijk is, van ouds in plaats daarvan dien van Radèn aannemen. De Radèn's, die beweren af te stammen van den ouden Hindoe-adel, worden vooral in het regentschap Tjiringin aangetroffen, en rekenen zich hooger dan de gewone Radèn's. De titel van Radèn gaat op dezelfde wijze als die van Toebagoes op de afstammelingen over.

De personen, sub *c* vermeld, voeren den titel van Mas, voor zooverre zij van Ki Djong, en dien van Ęntol ⁽¹⁾, voor zooverre zij van Ki Djoh in de mannelijke linie afstammen. Daar Ki Djong de oudste der twee broeders was, gold de titel Mas vroeger voor eenigszins hooger dan die van Ęntol. Tegenwoordig schijnt het omgekeerde het geval te zijn, omdat Mas ook in Bantam meer en meer als beleefdheidstitel gegeven wordt aan bijna elk Inlandsch ambtenaar, en aldus de waarde van dien titel merkbaar gedaald is. Beide titels zijn op dezelfde voet erfelijk als de vorigen, met dien verstande dat de titel Mas ook door vrouwen wordt gevoerd, maar niet die van Ęntol. Dochters van een Ęntol hebben den titel van Ajoe. Eindelijk wordt de titel Mas ook gevoerd door de sub *d* genoemde afstammelingen van Ratoe Pěmbajoen, en wel op dezelfde wijze als door de afstammelingen van Ki Djong. Somschijnlijk schijnt men echter

(1) De oorsprong van dit woord is onzeker; vermoedelijk hangt het samen met den Javaanschen beleefdheidstitel Kěntol. Zie ben. Hoofdstuk V § 2.

ook wel het woord Pëmbajoen als titel voor de afstammelingen dier prinses te bezigen ⁽¹⁾.

In rang acht men den titel van Toebagoes den hoogsten, dan volgt die van Radèn, daarop die van Mas ⁽²⁾ en eindelijk, onder het zooeven geformuleerde voorbehoud, die van Ėntol ⁽³⁾.

Behalve deze adellijke titels had men onder de Sultans ook nog de ambtelijke praedicaten Aria en Ngabèhi. Het eerste gold voor hooger dan het tweede. Bijzonder verdienstelijke ambtenaren, ontvingen van den Sultan den titel van Pangéran als eene zuiver persoonlijke onderscheiding, welke, evenmin als de genoemde praedicaten, op de titulatuur van de afstammelingen van den begunstigde eenigen invloed had ⁽⁴⁾. Sedert de vestiging van ons rechtstreeksch gezag heeft men nog voor Regenten de ambtelijke praedicaten Adipati en Toemënggoeng gekregen, waarvan het laatste trouwens reeds onder de Sultans in gebruik was. Adellijke praedicaten zijn in Bantam niet gebruikelijk.

In het Lëbaksche zijn nog hier en daar Apoen ⁽⁵⁾ en Oejang ⁽⁶⁾ als adellijke titels bekend. Beide titels zijn echter op weg uit het gebruik te verdwijnen. Zij, die ze voeren, beweren, dat hunne voorouders ze hebben gekregen, als belooning voor bewezen diensten, van een vroegeren Sultan, die zich in deze streken zou hebben teruggetrokken, nadat een ander, gedurende zijne afwezigheid naar Mekka, zijn zetel te Bantam had ingenomen.

Talrijk zijn thans nog in Bantam de personen van adel: hun prestige schijnt echter niet groot te zijn, tenzij de drager van een adellijken

⁽¹⁾ In het Oud-Javaansch beteekent Pëmbajoen „de voorste”. Op zichzelf kan het woord dus zeer goed als titel gelden.

⁽²⁾ De dubbele titel Radèn Mas is, behalve in Cheribon, bij den West-Javaanschen adel niet in gebruik.

⁽³⁾ De Ėntol's zijn vooral talrijk in het distrikt Mënès, regentschap Tjiringin; doch deze Ėntol's beweren juist niet van Ki Djoh af te stammen, maar van een ander legendair persoon, Radèn Goegoer Pagandjoer, volgens de overlevering, een vorstentelg van Madjapahit, die naar Bantam gevlucht was. Daar zijn kleinzoon, Radèn Andang Mahol, zich bij Hasan ad-din had aangesloten, en zich verdienstelijk had gemaakt voor de uitbreiding van den Islâm in Zuid-Bantam, werd aan zijne kinderen door laatstgenoemde de titel Ėntol geschonken.

⁽⁴⁾ Anders was het met den adellijken titel Pangéran, welken de zoons van den Sultan voerden. Zie meer hierover in Hoofdstuk IV § 1.

⁽⁵⁾ De afleiding is onbekend. Vermoedelijk hangt het woord samen met het bekende Javaansche woordje Poen.

⁽⁶⁾ De afleiding is onbekend. Ook de vorm Ėnjang komt voor.

titel tevens een rijk man of met gezag bekleed is. Sommige dorpen schijnen zelfs bijna geheel uit adellijke personen te bestaan, en, ook wanneer dit niet het geval is, zal zelfs de hoogste titel niemand beletten gewoon landbouwer of kleinhandelaar te worden. Dit alles neemt echter niet weg, dat men in Bantam op zijn adel zeer gesteld is, en dat het aanmatigen van adellijke titels er dientengevolge in den laatsten tijd schijnt toe te nemen, zij het dan dat dit kwaad er nog lang niet denzelfden omvang heeft verkregen als in sommige gedeelten van Midden-Java.

Te Batavia en in de Bataviasche Ommelanden ⁽¹⁾ zijn de meeste personen, die een adellijken titel bezitten uit Bantam afkomstig, en volgen, ten aanzien der erfelijkheid, geheel het Bantamsche of liever het Mohammedaansche beginsel. In de afdeeling Tangërang vindt men eenige Ėntol's, afstammelingen van Ki Djoh. In de afdeeling Meester-Cornelis en de daaraan grenzende gedeelten van Krawang en Buiten-zorg heeft men vele personen, die den adellijken titel Atèng voeren, welke titel, voor zooverre mij bekend, nergens anders in gebruik is ⁽²⁾. Deze titel wordt soms met dien van Ėndèng en, als de persoon in quaestie zich elders vestigt, dikwijls met dien van Radèn verwisseld; terwijl de dochters van een Atèng den titel Ratoe of Atoe voeren. Waarschijnlijk zijn de Atèng's van Bantamschen oorsprong, en is hun vroegere titel Toebagoes geweest. Als hun stamvader noemen zij ten minste zekeren Toebagoes Kasim. Trouwens alle personen van adel, te Batavia en in de Ommelanden, zijn van elders afkomstig ⁽³⁾; daar van de oude Jakatrasche Vorsten ⁽⁴⁾ en den door hen misschien in het leven geroepen adel geene sporen meer overig zijn. Prestige heeft te Batavia de adel als zoodanig absoluut niet: een rijk geworden mandoor of een politiedienaar wordt er door de massa der bevolking

⁽¹⁾ Missives van den Resident van Batavia dd. 5 Augustus 1861, N°. 2920 en 9 October 1885, N°. 5871.

⁽²⁾ De afleiding is onzeker.

⁽³⁾ Zoo heeft men b. v. ter hoofdplaats Batavia ook onderscheidene afstammelingen van de voormalige Sultans van Bandjermasin, en andere voorname staatsbannelingen. Sommigen hunner genieten een onderstand van de Regeering. De beschrijving hunner titels valt echter buiten ons onderwerp.

⁽⁴⁾ Zij voerden den titel van Pangéran. Zie Overzicht van de geschiedenis der Preanger-Regentschappen, ontleend aan het Rapport van den Gouvernements-Commissaris O. van Rees, opgenomen in dl. XXXIX (1880) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, p. 3.

met meer eerbied behandeld dan een Pangéran, die in armoedige omstandigheden verkeert. Er bestaat zelfs een voorbeeld, dat iemand, die dezen titel voerde, het niet beneden zich achtte Onderdistrikts-hoofd te worden. De afdeeling Buitenzorg behoort, wat dit onderwerp betreft, evenals Krawang, bij de Preanger-Regentschappen. Alleen in het noordelijke gedeelte van Buitenzorg vindt men denzelfden toestand als in de Bataviasche Ommelanden.

De adel nu in de Preanger-Regentschappen ⁽¹⁾ en in de afdeelingen Buitenzorg en Krawang van den residentie Batavia, d. w. z. de Soendasche adel ⁽²⁾, bestaat bijna uitsluitend uit afstammelingen van Regenten. Deze leiden meerendeels hun oorsprong af van het oude vorstenhuis van Padjadjaran, doch voor een deel ook van het nog oudere Galoehsche vorstenhuis. Eene uitzondering maakt de regentszetel van Tjiandjoer, welke in 1604 in het bezit kwam van eene familie uit Cheribon afkomstig, doch sedert 1813, na den dood van Adipati Wira Tanoe Datar, in de tegenwoordige, uit Lëbak afkomstige, familie is gekomen. De familie is een tak van die der voormalige Bantamsche Suitans. Zoo ook heeft men in Krawang herhaaldelijk Regenten gehad, gesproten uit het Cheribonsche vorstengeslacht. In elk geval draagt de Soendasche adel een, om zoo te zeggen, ambtelijk karakter. Indien namelijk iemand, van hoe geringe afkomst ook, tot Regent wordt verheven, staat hij, naar de begrippen van den Soendanees, toch zoo hoog, dat zijne afstammelingen geacht moeten worden van rechtswege van adel te zijn. De staatkundige toestand der Soenda-landen, vóór dat zij in 1677 ⁽³⁾ onder de Oost-Indische Compagnie kwamen, is in vele opzichten onzeker; doch

(1) Tot de Preanger-Regentschappen behoort, wat ons onderwerp betreft, ook het regentschap Galoeh van de tegenwoordige residentie Cheribon. Vergel. De Jonge: De opkomst van het Nederlandsche gezag in Oost-Indië, 's Gravenhage 1862 en volgg., dl. VIII, p. 171.

(2) Missives van den Resident der Preanger-Regentschappen dd. 10 Mei 1852, N°. 697/3; 22 Februari 1853, N°. 231/3; 28 September 1857, N°. 3354; 14 April 1862 litt. C, Geheim, en 31 Maart 1885, N°. 3639; van den Assistent-Resident van Buitenzorg dd. 17 Juli 1861, N°. 804 en 13 Mei 1885, N°. 1620/17; van den Assistent-Resident van Krawang dd. 13 Januari 1853, N°. 61 en 25 Februari 1861 N°. 236/3; van den Resident van dat gewest dd. 20 Mei 1885, N°. 899/3 en 21 April 1899, N°. 980/3, benevens het reeds in noot 4 van de vorige pagina geciteerde Overzicht van de geschiedenis der Preanger-Regentschappen, *passim*.

(3) De Preanger-landen bewesten de Tji-Taroem waren, gelijk bekend, reeds sedert 1652 eigendom der Compagnie.

zooveel blijkt ten minste, dat de Regenten, onder de Mataramsche heerschappij, feitelijk over hunne onderhoorigen een vorstelijk gezag voerden ⁽¹⁾, en dat de Mataramsche heerschers zich met het eigenlijke bestuur over de bevolking weinig of niet inlieten, zoolang bedoelde Regenten hunne verplichting nakwamen tot betaling van schatting. Onder de Oost-Indische Compagnie bleef deze toestand in hoofdzaak bestaan. De Regenten, door de Compagnie aangesteld, konden zeker ook door haar worden ontslagen, en waren dus van haar afhankelijk; doch zoolang zij in hunne functiën werden gelaten, werd in het bestuur over de bevolking niet ingegrepen, dan wanneer bijzondere omstandigheden dit noodzakelijk maakten. Eerst in de 19de eeuw kan men zeggen, dat langzamerhand de toestand is veranderd, tot dat hij in 1870 ⁽²⁾ voor goed werd opgeheven, en ook de Preanger-Regenten in denzelfden rechtstoestand als die in de overige residentiën werden gebracht.

Behalve zoodanige personen, aan wie die titel werd verleend door de Oost-Indische Compagnie of het Gouvernement, voeren dan ook slechts de afstammelingen van Regenten den titel van Radèn. Deze titel gaat zoowel op dochters als op zoons over, doch is verder alleen in de mannelijke linie erfelijk ⁽³⁾. De Radèn's vormen den stand der edellieden (Ménak). Zij, die den lageren adellijken titel van Mas ⁽⁴⁾ voeren, worden wel als lieden beschouwd, die boven de volksklasse staan, maar toch niet als Ménak's. Zij zijn bijna uitsluitend personen, van wie men nog kan nagaan, dat hun titel op het bekleeden van

⁽¹⁾ Zoo beschouwden bedoelde Regenten zich in vroeger tijd als bevoegd om aan hunne ondergeschikte hoofden niet alleen de ambtelijke praedicaten Dēmang, Rangga, Kandoeroean of Ngabèhi toe te kennen, maar zelfs den Radènstitel. Eerst in de 19de eeuw schijnt het toekennen van titels en praedicaten door de Regenten in onbruik te zijn geraakt. Vergl. de stukken verhandeld bij het Besluit van 30 Juli 1883, N°. 29.

⁽²⁾ Staatsblad 1870 N°. 121—124.

⁽³⁾ Dochters van een Radèn betitelt men Niah Radèn. De bevolking noemt de vrouw van een Regent Dalēm Istri, gelijk zij hem zelfden veelal slechts met den eeretitel Dalēm noemt. In Krawang alleen zegt men Niah Adipati of Niah Toemēnggoeng naar den rang van den Regent. Zie overigens, omtrent den titel Dalēm, Hoofdstuk V § 1. In de stukken verhandeld bij het Besluit van 30 Juli 1883, N°. 29 vindt men vermeld, dat in het Bloeboer-Limbangansche de adel ook in de vrouwelijke linie overgaat; doch, volgens latere onderzoekingen, moet dit op een misverstand berusten.

⁽⁴⁾ Dochters van een Mas betitelt men Niah Mas.

een ambt door één hunner voorouders berust ⁽¹⁾. De titel Mas schijnt trouwens oudtijds in de Soenda-landen niet algemeen verspreid te zijn geweest. In het Tjiandjoersche bij voorbeeld zijn zelfs al de familiën, die dezen titel voeren, van elders afkomstig. De titel Mas is eveneens slechts in de mannelijke linie erfelijk.

Sommige Radèn's betitelen zich Radèn Arja. Ofschoon Arja, gelijk wij straks zien zullen, eigenlijk een ambtelijk praedicaat is, zoo zijn er namelijk toch enkele familiën, waarin het van ouds als een adellijk praedicaat gevoerd wordt, erfelijk in de mannelijke linie, doch onder de beperking dat de persoon in quaestie eenig ambt van aanzien bekleedt, b.v. dat van Distriktshoofd. De oorsprong van dit gebruik is onzeker. De titel Pangéran kon van ouds alleen gevoerd worden, wanneer die door het soevereine gezag was toegekend, en werd nooit door geboorte verkregen.

Minderjarigen voeren in de Soenda-landen zelden de titels Radèn en Mas. Men heeft voor hen afzonderlijke kindertitels, waarvan de meest gebruikelijken zijn Aom ⁽²⁾, Agan ⁽³⁾, Adin ⁽⁴⁾, Agoes ⁽⁵⁾, Apoen ⁽⁶⁾, Asèp ⁽⁷⁾, Ēndèn ⁽⁸⁾, Ēnèng ⁽⁹⁾, Oedjang ⁽¹⁰⁾ en Otang ⁽¹¹⁾, al naar mate van het standpunt, dat de ouders in de Inlandsche maatschappij innemen. Ten aanzien dezer kindertitels bestaat echter zooveel plaatselijk verschil, dat het de grenzen van dit werk te buiten zou gaan het gebruik van elk dier titels te omschrijven. Bovendien schijnt dit gebruik niet zelden aan afwisseling onderhevig te zijn.

Wat de ambtelijke praedicaten betreft, zoo zijn die van de Regenten tegenwoordig dezelfde als overal elders in de onder het rechtstreeksch gezag van het Gouvernement staande residentien, namelijk Adipati en

⁽¹⁾ Vergl. boven, p. 22.

⁽²⁾ De afleiding is onzeker.

⁽³⁾ Verkorting van Djoeragan: „heer”, „meester”. Buiten de Soenda-landen is Djoeragan niet als titel in gebruik.

⁽⁴⁾ Verkorting van Radèn.

⁽⁵⁾ Vergl. p. 5, noot 7.

⁽⁶⁾ Vergl. p. 20.

⁽⁷⁾ Men vindt ook Kasèp en Sèp. De beteekenis is in het Soendaasch „schoon”, van mannen, gelijk Geulis: „schoon”, van vrouwen, beteekent.

⁽⁸⁾ Verkorting van Radèn.

⁽⁹⁾ Ook Nèng, misschien verkorting van Konèng: „geel”. Te Batavia beteekent dit woord zooveel als ons „lieveling”.

⁽¹⁰⁾ Misschien hetzelfde als Oejang. Vgl. boven p. 20. De Inlandsche opvatting beschouwt echter Oedjang als eene verkorting van Boedjang: „jong mensch”.

⁽¹¹⁾ Speciaal in het Galoehsche in gebruik. De afleiding is onzeker.

Toemenggoeng. Beiden waren van ouds in zwang; doch daarnevens vindt men ook in vroeger tijd die van Dēmang en Ngabèhi vermeld ⁽¹⁾, welke laatste praedicaaten echter sedert lang niet meer aan Regenten zijn toegekend. Eindelijk voerden van ouds vele Regenten het ambtelijke praedicaat Arja met en benevens de zoo even genoemde praedicaaten. Later is dit praedicaat ook aan Patih's en zelfs aan nog lagere hoofden toegekend. Voor hoofden beneden den rang van Regent heeft men verder de ambtelijke praedicaaten Dēmang ⁽²⁾, Rangga en Kandoeroean ⁽³⁾, welke in waarde op elkander volgen. In 1862 ⁽⁴⁾ heeft het Gouvernement verklaard, dat het aan Inlandsche hoofden en grooten de ambtelijke praedicaaten Arja, Dēmang en Rangga ⁽⁵⁾ zou toekennen, en aan mindere hoofden ⁽⁶⁾ dat van Kandoeroean, alles als persoonlijke belooning, en met dien verstande, dat niemand tot Dēmang zoude worden verheven, die niet reeds Rangga, en niemand tot Aria, die niet reeds Dēmang was. Vóór deze verklaring van het Gouvernement werd het praedicaat Kandoeroean zelfs aan Distrikts-hoofden en dergelijken toegekend, en kon men ook zeer goed, zonder reeds een lager praedicaat te bezitten, dadelijk tot Dēmang, of van Rangga tot Arja worden verheven ⁽⁷⁾.

In Cheribon ⁽⁸⁾ bestaat de adel vooreerst uit de afstammelingen

⁽¹⁾ Overzicht, t. a. p., p. 84; De Jonge, t. a. p., dl. VIII; p. 166 en volg.

⁽²⁾ In Buitenzorg en de Bataviasche Ommelanden is Dēmang geen praedicaat, maar de ambtstitel der Distrikts-hoofden.

⁽³⁾ Naar het schijnt, soms ook als Kēnoeroean en als Kēdjoeroean uitgesproken. De afleiding en oorspronkelijke beteekenis zijn onzeker. Ook op Sumatra is de titel bekend. Over Kandoeroean als ambtstitel zie Hoofdstuk III § 1.

⁽⁴⁾ Rangga schijnt vooral voor Distrikts-hoofden en voor de Bataviasche Distriktskommandanten in zwang. Zie b.v. de Gouvernementsbesluiten van 26 Augustus 1891, N°. 20; 17 Juni 1897, N°. 49 en 30 September 1898, N°. 41.

⁽⁵⁾ Geheim Besluit dd. 26 Mei 1862, litt. A¹.

⁽⁶⁾ B. v. Onderdistrikts-hoofden.

⁽⁷⁾ Zie den staat overgelegd bij de missive van den Resident der Preanger-Regentschappen van 28 September 1857, N°. 3354. Intusschen bestaat thans de onregelmatigheid, dat iemand, die in een lageren rang b.v. het praedicaat Kandoeroean heeft verkregen, dit bij bevordering in den staatsdienst blijft voeren, wanneer men bij die bevordering niet tevens zijn praedicaat wijzigt. Zoo schijnen ook thans nog hier en daar zelfs Distrikts-hoofden met het praedicaat Kandoeroean te worden aangetroffen.

⁽⁸⁾ Missives van den Resident van Cheribon dd. 31 Maart 1852, N°. 844; 24 Februari 1853, N°. 583; 10 Augustus 1861, N°. 3329; 8 Maart 1886, N°. 1805/21 en 17 Augustus 1899, N°. 6052/21. Omtrent het regentschap Galoeh zie boven, p. 22, noot 1.

van de vroeger over dit gewest geheerscht hebbende, doch sedert lang gemediatiseerde Sultans, omtrent welke Sultans en hunne familie in Hoofdstuk IV § 2 van dit werk uitvoerig zal worden gehandeld. Daar zal ook worden gehandeld over den adellijken titel Radja⁽¹⁾, welke buiten Cheribon nergens op Java en Madoera wordt gebezigd. De afstammelingen der Sultans, voor zooverre zij niet meer geacht kunnen worden tot de vorstelijke familie te behooren, voeren den adellijken titel Radèn, of, als het vrouwen geldt, dien van Niahi Radèn⁽²⁾. De titel gaat echter alleen in de mannelijke linie op de kinderen over, waarbij het onverschillig is, of de moeder al dan niet van adel is, mits het huwelijk maar volgens de Mohammedaansche instellingen als wettig kan worden beschouwd.

Wat de personen van adel betreft, niet tot de afstammelingen der Sultans behorende, zoo leiden zij hunne afkomst af van adellijke familiën, hetzij uit de Preanger-Regentschappen, hetzij uit Bantam, hetzij in Midden-Java⁽³⁾, hetzij eindelijk van den eenen of anderen persoon, aan wien door vroegere Sultans of van gouvernementswege een adellijke titel werd toegekend. In het zuiden van Cheribon zijn ongeveer dezelfde kindertitels als in de Preanger-Regentschappen in gebruik, in het noordelijke gedeelte echter niet. In het algemeen kan men zeggen, dat Cheribon, wat den adel betreft, den overgang vormt van West- tot Midden-Java, met al de gevolgen van dien, in het bijzonder ten aanzien van het onzekere rechtsbewustzijn bij de belanghebbenden zelf. Dit geldt ook in zekere mate voor het overigens ethnologisch tot de Soenda-landen behorende regentschap Galoeh⁽⁴⁾, van waar o. a. de specifiek Vorstenlandsche gewoonte wordt medegedeeld, dat Radèn's, die in verval zijn, uit vrije verkiezing den lageren titel Mas gaan voeren, maar desniettemin tot de Ménak's⁽⁵⁾ blijven behooren. Overigens schijnt ook in Cheribon de adellijke titel Mas⁽⁶⁾

(1) In het Sanskriet is Râdjâ de *nominativus singularis* van Râdjan: „vorst”.

(2) Europeanen zeggen veelal Radèn Ajoe; doch dit is meer een titel voor echtgenooten van een Sultan of Pangéran.

(3) Ten hunnen aanzien geldt natuurlijk de titulatuur, in het land hunner herkomst in gebruik. Omtrent de verwisseling van den Bantamschen titel Tobagoes bij vestiging elders, zie pag. 19.

(4) Zie boven, p. 22 noot 1.

(5) Vergl. boven, p. 23.

(6) Voor vrouwen Niahi Mas.

meestal verkregen te zijn ten gevolge van het bekleeden van ambten ⁽¹⁾. Bedoelde titel is op dezelfde wijze erfelijk als die van Radèn.

Het praedicaat Adipati voor Regenten was onder het Sultansbestuur niet in gebruik. Toemëngoeng was een praedicaat van de Rijksbestuurders. Daarentegen werd van ouds in Cheribon het ambtelijke praedicaat Arja aan Regenten geschonken, zoo ook het praedicaat Dëmang aan mindere hoofden, mits in den regel niet beneden den rang van Distrikthoofd. Tegenwoordig beschouwen de ambtenaren, beneden den rang van Regent, die door den Gouverneur-Generaal worden benoemd, zich als stilzwijgend gerechtigd om het praedicaat Dëmang te voeren. Ook het ambtelijke praedicaat Ngabèhi komt voor, doch niet veelvuldig; het staat in rang beneden dat van Dëmang ⁽²⁾. Geen der hiergenoemde praedicaten is erfelijk: behoudens hetgeen ik omtrent Dëmang opmerkte, worden zij, evenals het ambt, alleen door eene uitdrukkelijke beschikking van het Gouvernement verkregen ⁽³⁾, hetwelk trouwens, reeds vóór de volledige opheffing van het Sultansbestuur, de Regenten en verdere voorname hoofden benoemde.

Eindelijk verdient nog opmerking dat, als vroeger in Cheribon een Regent, die den titel Radèn nog niet bezat, van het Gouvernement het praedicaat Adipati bekwam, hij zich als van rechtswege bevoegd beschouwde om den titel Radèn aan te nemen. Gelijk wij reeds ⁽⁴⁾ gezien hebben, heeft het Gouvernement eerst sedert betrekkelijk korten tijd de gewoonte aangenomen om, ook aan Regenten met het praedicaat Toemëngoeng, altijd en overal op Java en Madoera den Radènstitel toe te kennen, indien zij dien bij hunne benoeming nog niet bezitten.

§ 2.

MIDDEN-JAVA.

Een geheel ander karakter ten aanzien der adellijke titels en der praedicaten vertoont Midden-Java, onder welke benaming ik ten deze de landen versta, welke oudtijds onder de rechtstreeksche heerschappij

⁽¹⁾ Vergl. boven, p. 10.

⁽²⁾ Vergl. het Besluit van 4 September 1868, N°. 34.

⁽³⁾ Er bestaat een voorbeeld, dat het praedicaat Dëmang aan een Kraton-beambte van één der titulaire Sultans, dus niet eens aan een landsdienaar werd verleend. Zie het Besluit van 25 Juni 1874 N°. 15.

⁽⁴⁾ Zie boven, p. 9.

van Mataram stonden, met uitzondering van het eiland Madoera en de residentie Pasoeroean. Het beginsel, waarop in deze streken de adel berust, is de afstamming van een Vorst, en die adel wordt hoe langer hoe lager, naarmate men meerdere generaties van zijn vorstelijken stamvader afstaat. De zoon van den Vorst is van hooger adel dan de kleinzoon, en deze weder dan de achterkleinzoon, enz. ⁽¹⁾. Wij hebben hier dus het omgekeerde van het Europeesche beginsel, dat de oudste adel de hoogste is. Hoe ouder de adel is, zooveel te verder staat men immers van den vorstelijken stamvader, en dus, naar de begrippen in Midden-Java, zooveel te dichter bij het volk. In de Vorstenlanden heeft bovendien, naar de Inlandsche opvatting, de Vorst het recht naar welgevallen aan zijne onderdanen adellijke titels en praedicaten te verleenen, of hen in den adel te bevorderen. Zoodanige nieuwe adel wordt dan gerekend, wat den overgang op de kinderen betreft, gelijk te staan met dien door geboorte verkregen. Alleen wordt in de Vorstenlanden aan hen, die hun titel of praedicaat door geboorte verkregen hebben, den voorrang toegekend bij plechtige gelegenheden, althans wanneer het Pangéran's geldt. In Midden-Java buiten de Vorstenlanden, en zelfs aldaar, wat de rechtstreeksche onderdanen van het Gouvernement betreft, komt hetzelfde recht, gelijk wij reeds zagen, aan het Gouvernement toe, zonder dat dan echter van voorrang van den geboorte-adel boven den verkregen adel sprake is ⁽²⁾.

Als een tweede punt, waarin de adel in Midden-Java principieel van dien in West-Java afwijkt, moet worden gewezen op den overgang daarvan, niet alleen in de mannelijke linie, maar, zij het onder zekere beperkende voorwaarden, ook in de vrouwelijke linie; terwijl eindelijk

⁽¹⁾ Men onderscheidt tegenwoordig in de Vorstenlanden de navolgende rangen van adel, welke het beginsel nog duidelijker doen uitkomen:

- 1°. de kinderen (Poetrá) van den Vorst, d. i. de 1ste generatie;
- 2°. de kleinkinderen (Wajah), d. i. de 2de generatie;
- 3°. de achterkleinkinderen (Boejoet), d. i. de 3de generatie;
- 4°. de na-achterkleinkinderen (Tjanggih), d. i. de 4de generatie;
- 5°. de Warèng of de 5de generatie;
- 6°. de Oedjg Oedjg of de 6de generatie;
- 7°. de Gantoeng Siwoer of de 7de generatie, en
- 8°. de Gropak Molo of Gropak Séuté; d. i. de 8ste generatie.

Verdere generaties schijnen geene speciale namen te dragen.

⁽²⁾ Zie boven, p. 12.

een onderscheid gemaakt wordt in de titulatuur der kinderen van denzelfden vader, al naar mate de moeder eene zoogenaamde „echte vrouw“ (Padmi) ⁽¹⁾ is, dan wel eene zoogenaamde „bijzit“ (Goendik, Ampéjan) ⁽²⁾.

Terwijl namelijk de Islam slechts ééne soort van echtgenooten kent, en daarnaast de samenleving buiten echt van een meester met zijne slavinnen als wettig beschouwt, maakt het rechtsbewustzijn in Midden-Java verschil tusschen echtgenooten van hoogen of van lagen stand. De samenleving met slavinnen is er nimmer in zwang geweest, dan alleen onder vreemdelingen, en is, sedert de afschaffing der slavernij, feitelijk onmogelijk geworden. De zoogenaamde echte vrouwen en de zoogenaamde bijzitten worden wel even wettig volgens de Mohammedaansche instellingen gehuwd; maar de eerstgenoemden worden beschouwd als van gelijken rang als haar man; zij zijn deelgenooten zijner waardigheid, en dragen in den regel ook zijne namen en titels ⁽³⁾. Hare kinderen, in het Hollandsch gewoonlijk „echte“ kinderen, doch in het Javaansch Sangking ngarép (N.) of Sangking ngadjëng (K.), d. w. z. „vóór-kinderen“ genoemd, zetten niet alleen privaat-, maar ook publiekrechtelijk de persoonlijkheid des vaders voort. De bijzitten daarentegen behouden hare eigene namen en titels; zij hebben niet denzelfden rang als haar man, verschijnen niet bij plechtige gelegenheden met hem in het openbaar, en zijn aan zijne echte vrouw in den regel min of meer ondergeschikt. Het huwelijk met haar is soms van zeer tijdelijken aard, in zooverre een Mohammedaan met niet meer dan vier vrouwen tegelijk gehuwd mag zijn, en, wil hij dus eene vijfde nemen, er niet anders overschiet dan ééne der vier eersten te verstooten, zij het slechts voor zeer korten tijd. In zoodanig geval verstoot men dan ééne zijner bijzitten, maar nimmer zijne echte vrouw. De bijzitten zijn veelal ook van mindere afkomst dan hare echtgenooten; doch noodzakelijk is zulks niet, ofschoon vrouwen van

⁽¹⁾ Ook Padēmi geschreven. In het Sanskriet beteekent Padmi „eene lotusbloem“, „eene vrouw van de hoogste kaste“.

⁽²⁾ K. I. Sēlir. Volgens sommigen zoude het woord Goendik in het Javaansch meer voor bijzitten van Europeanen in gebruik zijn.

⁽³⁾ Tenzij haar, krachtens geboorte, een hoogere titel toekomt; want dan behouden zij dezen. Tegenwoordig moeten de naaste familieleden van de Javaansche Vorsten vooraf toestemming tot het huwelijk met eene echte vrouw vragen aan het Hoofd van hun Huis.

hooger en of zelfs van nagenoeg gelijken stand als hare echtgenooten uit den aard der zaak zich eenen dergelijken ondergeschikten toestand niet licht zullen laten welgevallen. Omgekeerd is het volkomen geoorloofd eene vrouw van mindere afkomst tot zijne echte vrouw te nemen, dan wel zijne bijzit tot zijne echte vrouw te verheffen, al komt een en ander niet veel voor. In de meeste streken zou trouwens het verheffen van eene bijzit tot echte vrouw, ofschoon geen nieuw huwelijk kunnende genoemd worden, toch niet zonder eenige nadere formaliteiten kunnen plaats vinden. Het huwelijk met bijzitten wordt niet altijd in persoon door den bruidegom voltrokken; sommigen toch beschouwen zich als gerechtigd om, in plaats van zelf naar de plechtigheid van het sluiten des huwelijks te gaan, er b. v. hunne kris of hun hoofddeksel heen te zenden, waarmede dan de bijzit, als met den vertegenwoordiger van haar bruidegom, in den echt wordt verbonden. In de Vorstenlanden, en vermoedelijk ook wel in andere gedeelten van Midden-Java, komt het niet zelden voor, dat men eerst met zijne bijzit huwt, wanneer deze laatste zwanger is, en dat men ze na de bevalling weder verstoot. In de verstooting ligt echter volstrekt niet opgesloten, dat de bijzit in quaestie het huis van haar tijdelijken echtgenoot verlaat ⁽¹⁾. Eindelijk moet worden opgemerkt, dat iemand zeer goed eene of meerdere bijzitten kan hebben zonder met eene echte vrouw gehuwd te zijn. De uit bijzitten gesproten kinderen, in het Hollandsch gewoonlijk „onechte” kinderen, doch in het Javaansch Sangking boeri (N.) of Sangking wingking (K.), d. w. z. „achterkinderen” genoemd, zijn alleen privaatrechtelijk de gelijken van hunne „echte” broeders of zusters, maar geenszins publiekrechtelijk. Zoo gaat de adel huns vaders sterker verzwakt op hen over dan op laatstgenoemden, en komen zij in de Vorstenlanden, bij de opvolging in ambten of waardigheden, eerst in aanmerking na de echte kinderen, al zijn deze jonger. De Islâm daarentegen maakt in geen enkel opzicht onderscheid tusschen iemands kinderen naar mate van den stand der moeder, zelfs niet als zij gesproten zijn uit de buitenechtelijke, mits geoorloofde, samenleving met eene slavin. Volgens ons staats-

(1) De hier beschreven instellingen bestonden reeds in het midden der 17de eeuw aan het hof van Mataram. Zie Van Goens: Reysbeschryving van den weg uyt Samarangh nae de koninklyke hoofdplaats Mataram, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, dl. IV (1856), p. 344.

recht wordt het Javaansche beginsel van erfelijkheid in ons rechtstreeksch gebied alleen gehuldigd ten aanzien van de opvolging in de regentsbetrekkingen, zij het in getemperden vorm, en nu wordt, bij de toepassing van dit beginsel, ook door het Gouvernement in Midden-Java voortdurend met het verschil tusschen „echte” en „onechte” zoons rekening gehouden.

Alleen Vorsten, Regenten en andere grooten zijn in den regel in staat zich de weelde van bijzitten te veroorloven. Slechts uit zeer weinige streken wordt gemeld, dat ook mindere hoofden en ambtenaren algemeen bijzitten hebben. Gedeeltelijk door den invloed van den Islâm, gedeeltelijk door dien van de meerdere beschaving, en van het voorbeeld door deftige Europeanen gegeven, kan men zeggen dat bovenvermelde instellingen, buiten de Vorstenlanden, in de meeste streken langzamerhand in onbruik geraken. Intusschen, zonder deze toelichting, zou men allicht verkeerde begrippen hechten aan de, in het Hollandsch in Indië eenmaal burgerrecht verkregen hebbende uitdrukkingen: „bijzit”, „echte vrouw”, „onecht” of „echt” kind. Ofschoon de begrippen niet geheel overeenkomen, denke men daarbij veeleer aan het onderscheid, in het Romeinsche recht gemaakt, tusschen de *concubina* en de *uxor*, of tusschen de *liberi naturales* en de *liberi legitimi*, dan aan hetgeen in de Europeesche maatschappij onder evengenoemde woorden wordt verstaan. Het huwelijk met eene bijzit is eene soort van morganatisch huwelijk. Men heeft hier ongetwijfeld met een overblijfsel van het Hindoesche kastenwezen op Java te doen ⁽¹⁾.

In de rechtstreeks onder het Gouvernement staande residentien van Midden-Java bestaat geen afzonderlijk en algemeen erkend gewoonterecht omtrent de adellijke titels en de praedicaten. Men volgt er ten deze, behoudens eenige, soms vrij belangrijke, afwijkingen, het gewoonterecht der Vorstenlanden. Ik zal dus beginnen met de toestanden aldaar te beschrijven, om daarna de afwijkingen in de andere residentien te behandelen ⁽²⁾.

(1) Vergl., voor de bepalingen van het Hindoe-recht ten aanzien van de verschillende klassen van echtgenooten, het wetboek van Manoe III: 4, 12 en vv., VII: 77, X: 5 en vv.; ten aanzien van de verschillende soorten van huwelijken, ibid. III: 20 en vv., en ten aanzien van den overgang van titels en waardigheden op de zoons gesproken uit vrouwen van minderen rang, ibid. IX: 149 en vv., X: 5 en vv.

(2) Cohen Stuart: Nota over de adellijke titels in de Vorstenlanden, 2de druk,

De titels en praedicaten van de leenvorsten in Soerakarta en Djokjakarta, en die van hunne naaste familieleden zullen in Hoofdstuk IV § 4 worden behandeld. Hier wordt alleen gesproken over de titels en de praedicaten van hen, die, ofschoon van vorstelijk bloed, echter niet meer kunnen geacht worden tot de naaste familie van den regeerenden Vorst te behooren.

De hoogste adellijke titel voor mannen is Pangéran. Aan wien die titel krachtens geboorte toekomt, zal eveneens in Hoofdstuk IV § 4 worden vermeld. Iemand, die niet tot de naaste familieleden van den Vorst behoort, voert dien titel nimmer krachtens geboorte, maar alleen indien hem bedoelde titel als gunst is toegekend. Het recht op zoodanige verheffing komt slechts toe, behalve natuurlijk weder aan het Gouvernement, aan den Soesoehoenan en aan den Sultan, maar niet aan de hoofden van de Mangkoe-Nĕgārāsche en Pakoe-Alamsche huizen. Er bestaat echter verschil tusschen de Pangéran's krachtens geboorte en de tot Pangéran verheven personen, in zooverre de eersten bij dien titel altijd nog een praedicaat, als Adipati, Ariā, Ngabèhi, enz. voeren, en zoodanig praedicaat aan een tot Pangéran verheven persoon uitdrukkelijk moet worden toegekend. Wordt, bij de verheffing tot Pangéran, geen praedicaat toegekend, dan staat de begunstigde in rang beneden de Pangéran's, die wel een praedicaat voeren. In de Vorstenlanden schijnt wel is waar tegenwoordig de gewoonte te bestaan, om, bij de verheffing tot Pangéran, altijd een praedicaat aan den titel toe te voegen; doch deze gewoonte is betrekkelijk van jonge dagteekening. In de eerste helft der 19de eeuw bestond die, voor zooverre men kan nagaan, nog niet, en vond men velen die den titel Pangéran zonder eenige bijvoeging voerden.

De tweede titel in rang is die van Radèn Mas. Deze wordt gevoerd door allen, die krachtens hunne geboorte recht hebben op den titel Pangéran, zoolang zij nog minderjarig zijn, en voorts door alle

Batavia 1880; Groneman: Javaansche rangen en pajongs, in afl. IV van het Tijdschr. v. h. Ind. Aandr. Gen.; Dezelfde: Een en ander over den Javaanschen adel in het tijdschrift „De Indische Gids”, jaarg. 1886, dl. II, p. 880 en volg.; Manuscript nota van wijlen Pangéran Adipati Ariā Mangkoe Nĕgārā IV; missives van den Resident van Soerakarta dd. 31 Mei 1852, N°. 1153; 20 Februari 1886, N°. 860; 15 Juli 1893, N°. 3904/24 en 31 Maart 1900, N°. 1897/25, en van den Resident van Djokjakarta dd. 15 Februari 1886, N°. 144/T. B.

kleinzoons (¹), alle achterkleinzoons en, volgens de meeste en oudste bronnen, ook door de echte na-achterkleinzoons van den Vorst. Een Radèn Mas, die niet door geboorte aanspraak heeft om bij zijne meerderjarigheid zijn titel tegen dien van Pangéran te verwisselen, voegt daaraan alsdan de praedicaten Ariâ of Pandji toe. Ofschoon met deze praedicaten niet altijd even regelmatig wordt gehandeld, en allerlei toevallige omstandigheden, welke het aanzien van den persoon in quaestie verhoogen of verlagen, bij het voeren daarvan in aanmerking komen, zoo schijnt toch Ariâ meer speciaal bestemd te zijn voor kleinzoons en echte achterkleinzoons van den Vorst, en Pandji voor zijne onechte achterkleinzoons en echte na-achterkleinzoons. Volgens anderen zoude evenwel het recht op het praedicaat Ariâ meer beperkt zijn, en zouden zelfs de echte kleinzoons, uit dochters van den Vorst gesproten, slechts op het praedicaat Pandji aanspraak kunnen maken. Bij achterkleinzoons zoude het recht op het praedicaat Ariâ alleen bestaan ten aanzien van den oudsten echten zoon van een kleinzoon, na diens overlijden. De titel Radèn Mäs zelf zoude bij de achterkleinzoons ophouden, en in geen geval door na-achterkleinzoons meer worden gevoerd (²). Ten aanzien van alle deze beperkingen is het opvallend, dat die eerst in de latere officieele bronnen worden op den voorgrond gesteld, en wel na de troonsbeklimming van den tegenwoordigen Soesoehoenan.

De derde titel is Radèn, zonder bijvoeging van een adellijk praedicaat, of, wanneer het minderjarigen geldt, Radèn Bagoes. Deze titel komt toe aan alle mannelijke afstammelingen van den Vorst, echten zoowel als onechten, voor zooverre zij niet vallen in ééne der voorgaande categoriën, althans zoolang de dynastie op den troon blijft, en de familie niet door armoede of anderszins haar aanzien verliest (³).

(¹) Voor zooverre dezen geen recht hebben op den Pangéranstitel. Zie Hoofdstuk IV § 4. In dat geval namelijk staan zij, wat titulatuur betreft, met zoons van den Vorst gelijk; hunne zoons, ofschoon achterkleinzoons van den Vorst, met kleinzoons, en zoo vervolgens. Hetzelfde beginsel geldt bij eene verheffing tot Pangéran, hetzij door den Vorst, hetzij door het Gouvernement. Zie boven, p. 28.

(²) De laatste opvatting werd o. a. gehuldigd door het Gouvernement bij het Besluit van 17 Mei 1895, N°. ?

(³) Volgens sommigen zou in Soerakarta, althans in de familie van den Soesoehoenan, de titel Radèn na een zeker aantal generaties ophouden. Men spreekt er zelfs van, dat dit reeds in de 6de generatie van den vorstelijken stamvader

De vierde titel is die van Mas, en voor minderjarigen Mas Bagoes of Bagoes alleen. Deze titel wordt gevoerd door familiën, die den Radènstitel hebben verloren zonder daarom nog geheel in de volksklasse te zijn ondergegaan, en door familiën, die, ofschoon uit de volksklasse voortgekomen, zich door het bekleeden van ambten als anderszins, daarvan langzamerhand hebben afgescheiden. Met den titel Mas worden nimmer adellijke praedicaten verbonden, wel ambtelijken.

Wat de vrouwelijke titels betreft, zoo is Radèn Ajoe het aequivalent van Radèn Mas (Ariā of Pandji), Radèn Ngantèn ⁽¹⁾ dat van Radèn, en Mas Ngantèn of Ėmbok ⁽²⁾ dat van Mas. Eene Radèn Ajoe, minderjarig of liever ongehuwd zijnde, wordt Radèn Adjēng genoemd; eene Radèn Ngantèn of Mas Ngantèn is, onder dezelfde omstandigheden, Radèn Lārā ⁽³⁾, dan wel Mas Lārā, en eene Ėmbok, Ėmbok Lārā. Radèn Ngantèn is ook de titel van de echte vrouw van een Radèn Mas Ariā; die van de echte vrouw van een Radèn Mas Pandji is Mas Ajoe; die van de echte vrouw van een gewonen Radèn, Mas Ngantèn, en die van de echte vrouw van een Mas, Ėmbok; alles onder het voorbehoud dat de vrouw in quaestie zelve geen hooger adellijken titel bezit, want dan blijft zij dien voeren.

Het bovenstaande is de gewoonte van het hof van Soerakarta. In Djokjakarta echter eindigt de Radènstitel bij de nakomelingen van den Vorst in het achtste geslacht, en komt reeds in het negende geslacht daarvoor die van Mas, bij vrouwen Ėmbok, in de plaats. Verder moet, ten aanzien van Djokjakarta, worden opgemerkt, dat Ariā en Pandji er als adellijke praedicaten bij den Radènstitel ongebruikelijk zijn, en dat het woordje Mas bij den Radènstitel alleen gevoerd wordt door minderjarigen, of althans door personen, die nog geene gevestigde plaats in de maatschappij hebben tot en met de echte achterkleinzoons. Bij het erlangen van eene gevestigde plaats in de maatschappij wordt Mas vervangen door het bij den verkregen rang behorende

zou plaats grijpen. De meerderheid der berichtgevers is echter van een ander gevoelen, en ik heb het hunne dan ook in den tekst gevolgd.

⁽¹⁾ Afgeleid van Anti: „wachten”. Volgens sommigen zoude men Ngantèn alleen kunnen bezigen van jonggehuwde vrouwen, en zoude ten aanzien van andere vrouwen Adjēng daarvoor in de plaats treden. Dit geldt ook van den titel Mas Ngantèn.

⁽²⁾ Eigenlijk: „moeder”. Men zegt ook Ėmbok Mas.

⁽³⁾ Men schrijft ook Rārā. Lara of Rara beteekent in het Oud-Javaansch „maagd”.

praedicaat ⁽¹⁾. Wordt bij voorbeeld een Radèn Mas tot Boepati benoemd, zoo vervangt hij Mas door het praedicaat Toeměnggoeng, en noemt hij zich Radèn Toeměnggoeng; terwijl hij zich in Soerakarta Radèn Mas Toeměnggoeng zou noemen. Treedt een Radèn Mas in het huwelijk, zonder nog tot een ambt te zijn benoemd, zoo wordt dikwijls Mas door Ngabèhi vervangen, en is zijn titel Radèn Ngabèhi, doch niet Radèn Mas Ngabèhi. Volgens sommigen zou echter het aannemen van het praedicaat Ngabèhi in dit geval een misbruik zijn.

Wat de vrouwelijke linie betreft, zoo heeft de overgang van adel in de Vorstenlanden, volgens de meesten, alleen dan op denzelfden voet plaats als in de mannelijke linie, indien de echtgenoot van de vrouw in quaestie minstens Radèn is. In dat geval wordt de titel der kinderen bepaald door dien van den hoogsten in geboorte van beide echtgenooten. Anders gaat door vrouwen de adel sterker verzwakt over dan in de mannelijke linie. Eene Radèn Ajoe b. v., al ware zij de dochter van een Pangéran, huwende met een persoon, die slechts Mas of in het geheel niets is, kan nooit aan hare kinderen een hooger titel verschaffen dan dien van Radèn of Radèn Ngantèn. Was de vrouw in quaestie zelve slechts Radèn Ngantèn, zoodat geene verzwakking van den Radènstitel meer plaats kan grijpen, zoo zijn hare kinderen slechts Mas of Ėmbok. Was zij eindelijk de dochter van een Mas, en haar man niets, zoo voeren de kinderen in het geheel geen titel. Door anderen wordt intusschen een dergelijk verschil niet aangenomen, en volgens hen zouden, ook bij huwelijken van vrouwen van adel met mannen uit het volk, de titels der kinderen beheerscht worden door den titel van den hoogsten in geboorte der echtgenooten, hetzij man of vrouw. Het blijkbaar onzekere rechtsbewustzijn omtrent den overgang van den adel in de vrouwelijke linie laat zich gereedelijk verklaren. Indien namelijk eene vrouw van hoogen adel, en dus nauw aan den Vorst verwant, met een man van mindere afkomst huwt, verkrijgt deze laatste tegenwoordig altijd van den Vorst een rang, welke hem met zijne vrouw tenaastenbij gelijk maakt. Huwelijken van vorstendochters met mannen zonder eenigen titel, zullen trouwens vermoedelijk wel nooit zijn voorgekomen, en zelfs dochters van Radèn's zullen niet dikwijls zoover

⁽¹⁾ In het Pakoe-Alamsche Huis bestaat daarentegen weder het gebruik van den titel Radèn Mas als in Soerakarta.

beneden haar stand huwen. En toch zoude men, om ten deze een regel te kunnen stellen, eene vele geslachten lang doorlopende serie van dergelijke huwelijken voor zich moeten hebben. Anders is het onmogelijk na te gaan, in hoeverre de kinderen hun titel niet, althans voor een deel, aan hun vader hebben ontleend ⁽¹⁾.

Behalve den hier beschreven vorstelijken adel, hetzij door geboorte, hetzij door gunst van de overheid verkregen, erkent men nog in de Vorstenlanden als tot den adel te behooren de afstammelingen van uit andere streken afkomstige personen, die uit het land hunner herkomst hunne daar bestaande titels hebben medegebracht. Deze titels worden echter, tegenwoordig althans, nooit beschouwd als boven den titel van Radèn, zonder meer, te staan. Alleen de Pangéran's uit andere residentieën zouden op dezen regel eene uitzondering maken; doch aangezien bedoelde titel aldaar tegenwoordig, gelijk in den loop van dit werk gebleken is, of nog nader blijken zal, slechts krachtens eene Gouvernementsbeschikking kan worden verkregen, zoo kunnen toch de dragers daarvan in de Vorstenlanden hoogstens worden aangemerkt als gelijk staande met de door den Vorst tot Pangéran verheven personen ⁽²⁾.

Tot den hierbedoelden, niet-vorstelijken adel rekent men o. a.:

1°. De personen, die de Arabische titels Sjarif (Jav. Soend. Mad. Sarip) en Sajjid (Jav. Soend. Mad. Said) voeren, respectievelijk toekomende aan de afstammelingen in de mannelijke linie van Hasan en Hosain, zoons van den Chalief 'Alî bij Moḥammad's dochter Fâtimah. Na eenige geslachten in Midden-Java te zijn verbleven,

(1) Volgens sommigen zou het hier medegedeelde, wat Djokjakarta betreft, onjuist zijn, en aldaar de overgang van den adel in de vrouwelijke linie zelfs sterker plaats hebben dan in de mannelijke, in zooverre dat de titel Radèn Mas voor minderjarigen in de mannelijke linie hoogstens slechts tot in de 3de generatie van den vorstelijken stamvader zou blijven, maar in de vrouwelijke linie altijd tot in de 5de generatie. Vergl. p. 28, noot 1. Door anderen wordt dit echter tegengesproken, en ik geloof terecht. Noch in de geschiedenis van het Mataramsche rijk, noch in eenige streek van Java, welke vroeger onder Djokjakarta heeft geressorteed, vindt men van dit toch zoo opvallende verschijnsel melding gemaakt. Daar het bovendien zoowel tegen de beginselen van het Mohammedaansche, als tegen die van het Hindoe-recht strijdt, vermoed ik, dat de verklaring der feiten, op welke de uitspraak omtrent den sterkeren overgang van adel in de vrouwelijke linie berust, eerder in het verschil tusschen echte en onechte geboorte en in den rang van den echtgenoot der vrouw zal te zoeken zijn.

(2) Zie, voor nadere toelichting, boven, p. 28, en ben. Hoofdstuk IV § 4.

veranderen de meesten hunner de hierbedoelde Arabische titels in dien van Radèn.

2°. De Radèn's, die hun titel voeren op grond van afstamming, hetzij van de Wali's of eerste verkondigers van den Islâm en stichters van de eerste Mohammedaansche staatjes op Java, hetzij van vroegere Grooten uit het Hindoe-tijdvak, hetzij van personen door de Oost-Indische Compagnie en later door het Gouvernement met adellijke titels begiftigd, hetzij eindelijk van personen behorende tot den plaatselijken hoogen adel in West- of Oost-Java dan wel op Madoera. In tegenoverstelling van den vorstelijken adel noemt men deze Radèn's veelal Radèn Désâ, d. w. z. „landjonkers“, waarschijnlijk omdat zij in den regel buiten de hoofdplaatsen Solo en Djokja wonen ⁽¹⁾.

Wat de ambtelijke praedicaten betreft, zoo is het praedicaat Adipati uitsluitend eigen aan de Rijksbestuurders (Patih) van den Soesoehoenan en van den Sultan ⁽²⁾ en aan de Grootmeesteres in den Kraton van den Soesoehoenan. Toemënggoeng is het praedicaat der ambtenaren met den rang van Boepati. In het zeldzame geval, dat iemand, die den Radènstitel niet bezit, tot één dezer hooge ambtelijke rangen verheven zoude worden, zou daarmede tegenwoordig de toekenning van bedoelden adellijken titel altijd gepaard gaan ⁽³⁾. Niet zelden wordt dezelfde gunst ook aan Kliwon's bewezen. Het hierboven besproken ⁽⁴⁾ gebruik, dat iemand, uit de lagere volksklasse voortgekomen, een ambt van eenig aanzien, b. v. dat van Mantri erlangt, als van zelf gerechtigd is om den titel Mas aan te nemen, wordt ook in de Vorstenlanden gevolgd. In Soerakarta is thans het ambtelijke praedicaat Ngabèhi speciaal bestemd voor ambtenaren met den rang

⁽¹⁾ Vergel. ook ben. p. 40, noot 2.

⁽²⁾ De Rijksbestuurders van de beide zoogenaamde zelfstandige Pangéran Adipati's voeren slechts het praedicaat van Toemënggoeng.

⁽³⁾ Vroeger schijnt zulks in de Vorstenlanden niet algemeen het gebruik te zijn geweest. Zoo was de Rijksbestuurder van Djokjakarta, die door het Engelsche tusschenbestuur werd ontslagen, slechts Kiahi Adipati. Vergl. over dit ontslag Veth: Java, 2de druk, dl. II p. 307. Ook is het opvallend, hoe vele Regenten, zoowel onder de Mataramsche heerschappij, als na de splitsing van het rijk, tot in het eerste vierde gedeelte der 19de eeuw, nog den Radènstitel niet voerden. Tegenwoordig geeft men in Soerakarta aan de echte vrouw van den Rijksbestuurder den titel Radèn Ajoe, al komt haar die, op grond van hare afkomst, niet toe.

⁽⁴⁾ Zie boven, p. 10.

van Kliwon en Panèwoe ⁽¹⁾. Bij uitzondering wordt het ook wel aan Mantri's geschonken; doch deze laatsten hebben doorgaans slechts het praedicaat Ronggâ. Voor nog lagere ambtenaren en hoofden heeft men het praedicaat Dēmang. Verder is Pandji, behalve als adellijk praedicaat, ook nog als ambtelijk praedicaat voor officieren in gebruik, vooral bij het zoogenaamde Mangkoe-Nĕgārāsche Legioen.

Combinatie van praedicaten heeft niet plaats. Het hoogere praedicaat doet het lagere vervallen. Indien b. v. iemand, die Radèn Mas Ariâ is, tot Boepati wordt benoemd, zoo laat hij het, bij dat ambt behorende, praedicaat Toemĕnggoeng weg, omdat Ariâ, ofschoon van anderen aard, toch hooger is. Een Radèn Mas Pandji daarentegen, Boepati wordende, noemt zich Radèn Mas Toemĕnggoeng, omdat Toemĕnggoeng hooger schijnt te zijn dan Pandji. Hoe het zou gaan met een Radèn Mas Ariâ, die Rijksbestuurder werd, is onzeker, omdat het geval zich nog niet heeft voorgedaan. Ik onderstel echter dat hij dan Ariâ zou laten varen, en Adipati zou aannemen, omdat, in verband met de, in Hoofdstuk IV § 4 te bespreken, titulatuur der Pangéran's, dit laatste mij voorkomt hooger te zijn dan Ariâ.

Behalve hetgeen hierboven omtrent den titel Radèn Mas werd opgemerkt, leveren de ambtelijke praedicaten in Djokjakarta nog verschillende andere afwijkingen van de Solosche gewoonten op ⁽²⁾. Zoo is Riâ in Djokjakarta niet, gelijk in Soerakarta, hetzelfde als Ariâ ⁽³⁾, maar een ambtelijk praedicaat, dat op Toemĕnggoeng volgt, en aan Boepati's van den tweeden rang en Kliwon's wordt gegeven, ofschoon de meesten van eerstgenoemden het praedicaat Toemĕnggoeng voeren. Het praedicaat Riâ brengt niet van rechtswege verheffing tot den Radènstitel mede; want ik vind ook wel eens personen vermeld, die slechts Mas Riâ zijn. Zoo is verder Pandji in Djokjakarta niet alleen een militair, maar ook een civiel ambtelijk praedicaat, en wel van de Distriktshoofden in de regentschappen Kalasan, Soeléman en Bantoel Kadirĕdjâ. Ook dit praedicaat brengt geene verheffing tot den Radènstitel mede, evenmin als trouwens één der anderen, behalve dat van Toemĕnggoeng.

⁽¹⁾ Oudtijds werd het praedicaat Ngabĕhi in de Vorstenlanden dikwijls door Regenten gevoerd, die een weinig uitgestrekt gebied hadden.

⁽²⁾ Vergl. tot juist begrip van het hier volgende, de beschrijving der Djokjasche ambtstitels in § 3 van het volgende Hoofdstuk.

⁽³⁾ Zie boven, p. 4, noot 3.

Ronggâ is een ambtelijk praedicaat tusschen Riâ en Ngabèhi staande, en speciaal gevoerd door de ambtenaren, wier ambtstitel ook Ronggâ is, welke ambtenaren trouwens alleen in het regentschap Goenoeng Kidoel worden gevonden. Evenzoo heeft men het ambtelijke praedicaat Dēmang speciaal voor de ambtenaren met den titel Dēmang bestemd; het volgt in waarde onmiddellijk op Ngabèhi; doch men heeft ook Dēmang's, die het praedicaat Ngabèhi voeren. Vroeger was in het gebied van den Pangéran Adipati Ariâ Pakoe Alam, ook het woord Wadânâ als ambtelijk praedicaat in gebruik voor hen, die het ambt van Wadânâ bekleeden. Tegenwoordig zijn de ambtelijke praedicaten er ongeveer als in het gebied van den Sultan.

Ofschoon, gelijk ik hierboven reeds met een enkel woord aangaf, in de rechtstreeks onder het Gouvernement staande residentien van Midden-Java het gewoonterecht der Vorstenlanden ten aanzien van het onderwerp, dat ons bezig houdt, in hoofdzaak als geldig wordt erkend, zoo leveren de toestanden aldaar toch sommige vrij belangrijke verschilpunten met bedoeld gewoonterecht op ⁽¹⁾. In die residentien werd door de Oost-Indische Compagnie zoo goed als geen, en door het Gouvernement tot in het eerste vierde gedeelte der 19^e eeuw al zeer weinig aandacht geschonken aan de adellijke titulatuur. De ijdelheid had dientengevolge van ouds vrij spel om zich adellijke titels en praedicaten aan te matigen, en, naar betrouwbare berichten, wordt met dit aanmatigen tot in onze dagen op groote schaal voortgegaan, niettegenstaande het Gouvernement reeds zooveel mogelijk heeft getracht het kwaad ten minste onder zijne ambtenaren te keeren. In

⁽¹⁾ Missives van de Residenten van Tegal dd. 6 Juli 1861, N°. 1360 en 9 November 1885, N°. 4717/58; van Pekalongan dd. 24 Augustus 1861, N°. 1780; 13 Februari 1885, N°. 597 en 4 April 1899, N°. 1366/1; van Semarang dd. 12 Juni 1861, N°. 4600/1; 10 Juni 1885, N°. 6319/43 en 28 Juni 1899, N°. 6894/68; van Japara dd. 12 Augustus 1861, N°. 1219; 23 Juli 1885, N°. 1033/2 en 14 October 1899, N°. 6264/26; van Rembang dd. 30 April 1861, N°. 875 en 20 October 1885 N°. 3593; van Soerabaja dd. 29 October 1852, N°. 11287/35; 15 Juli 1861, N°. 5910 en 11 Februari 1886, N°. 1467/A; van Banjoemas dd. 15 Februari 1864, N°. 741/2; 9 April 1885, N°. 1262/2 en 23 Maart 1899, N°. 1836/2; van Bagelen dd. 29 Juli 1861, N°. 2256; 20 April 1885, N°. 1717/21 en 25 April 1899, N°. 1736/12; van Kedoe dd. 25 Mei 1861, N°. 767 en 24 November 1885, N°. 3151/1; van Madioen dd. 20 Juli 1861, N°. 1667 en 7 Januari 1886, N°. 143/10; van Kediri dd. 14 Juli 1861, N°. 1702; 4 November 1885, N°. 5459/1833 en 20 Januari 1900, N°. 479/16; van den Assistent-Resident van Patjitan dd. 27 Maart 1861, N°. 339.

sommige gewesten, als Pekalongan en Madioen, schijnt bijna de helft van hen, die zich Radèn noemen, op dien titel geene aanspraak te hebben. Elders, b.v. in Banjoemas, is het voorgekomen, dat Distrikthoofden zich, op grond van hun ambt, als gerechtigd beschouwden den Radènstitel aan te nemen ⁽¹⁾. Hoe het komt, dat in West-Java, alwaar men ten aanzien van het voeren van titels toch, wat het Europeesche gezag betreft, vroeger dezelfde onthouding vond, de toestand zooveel minder erg is, heb ik niet kunnen ontdekken.

Onderscheidene regentenfamiliën, vooral in de tegenwoordige residentieën Kedoe, Banjoemas, Madioen en Kediri, ontleenen hare adellijke titels en praedicaten aan hare afstamming, zij het in de vrouwelijke linie, van de Solosche of Djokjasche vorstenhuizen. Andere familiën, vooral in de residentieën langs het Noorderstrand, hebben haren adel te danken aan het Europeesche gezag. In het oostelijke gedeelte van Midden-Java heeft men nog enkele familiën, die van de oude Hindoesche heerschers afstammen, en anderen die hun adel aan de voormalige Madoereesche Vorsten ontleenen. Eindelijk is er ééne regentenfamilie, die afstamt van één der Wali's, den Soesoehoenan van Kalinjamat ⁽²⁾. Uit een

⁽¹⁾ Vergl. boven, p. 10.

⁽²⁾ Behalve deze familie zijn tegenwoordig de meest bekende afstammelingen der Wali's in Midden-Java, de landheeren van Kadilangoe (Děmak) en Dradjat (Sidajoe). Over eerstgenoemde familie zie Hoofdstuk IV § 3. Dradjat is tegenwoordig een gewoon particulier land, en de eigenaar daarvan voert slechts den titel van Radèn, ofschoon zijne voorouders nog Pangéran waren. Missive van den Assistent-Resident van Grisse dd. 27 Maart 1861, N°. 1257; Veth: Java, 1ste druk, dl. III, Haarlem 1882, p. 821. Afstammelingen van den Wali Paněmbahan Djimboen, alias Radèn Patah, wonen nog te Dēmak, en van den Wali Soesoehoenan Koedoes te Koedoes. Zie Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 247. In de desa Randangan (Pati) schijnt bijna de geheele bevolking uit Radèn's te bestaan, die beweren van Wali's af te stammen. Missive van den Resident van Madioen dd. 16 Maart 1894, N°. 1793/10. In het begin der 17de eeuw waren Soerabaja, Grisse, Toeban, Pati en Dēmak nog zoo goed als onafhankelijke rijkjes, door afstammelingen van Wali's geregeerd. Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 351 en vv.; Overzicht, t.a.p., p. 29. Als voorbeeld van eene regentenfamilie, welke aan het Europeesche gezag hare opkomst te danken heeft, kan genoemd worden de familie bekend onder den naam van Bēstaman, naar den grondlegger van haar aanzien, Kiahi Bēstam, die in 1708 op zijn 27ste jaar als Inlandsche schrijver in dienst der O.-I. Compagnie trad. Zie de genealogie, te vinden in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XLII (1900), p. 135 en vv. De voornaamsten in den Inlandschen adel opgenomen familiën van Arabische afkomst in Midden-Java vindt men vermeld in mijn werk: *Le Hadhrāmout et les colonies arabes dans l'Archipel Indien*, Batavia 1886, p. 220

Nederlandsch oogpunt beschouwd is natuurlijk de adel van alle dezen even goed als die, op afstamming van Solosche of Djokjasche Vorsten gegrond. In voorstellen om den titel Radèn te beperken tot de afstammelingen der Solosche of Djokjasche vorstenhuizen, heeft de Regeering dan ook nooit willen treden ⁽¹⁾.

Een belangrijk punt, dat men, bij de vergelijking van de titulatuur der Vorstenlanden met die in de andere residentien van Midden-Java, ook niet mag uit het oog verliezen, is, dat de Regenten onder het Europeesche gezag van ouds een ander en hooger standpunt innamen dan in Soerakarta of Djokjakarta. Gedeeltelijk is dit zeker daaraan te wijten, dat sommigen der Regenten in de thans onder ons rechtstreeksch gezag staande gewesten, vooral langs het Noorderstrand, in Banjoemas en in Kediri, reeds onder de Mataramsche heerschappij meer als vazallen van den Vorst dan als ambtenaren konden worden beschouwd, en, al ware het slechts wegens den afstand van de hoofdplaats, eene grootere mate van zelfstandigheid bezaten dan met hen, die dichter bij het centraal gezag waren, het geval kon zijn. Gedeeltelijk echter is de oorzaak hiervan ook te zoeken in de politiek van de Oost-Indische Compagnie en later van het Gouvernement, welke medebracht de Regenten als hoogste vertegenwoordigers der Inlandsche bevolking in eere te houden; terwijl de Inlandsche Vorsten in den regel meer geneigd waren hunne eigene macht ten koste van hunne Regenten te vergrooten. In het bovenstaande ligt de verklaring van het straks nader te bespreken feit, dat de vrouwen en de kinderen der door het Gouvernement aangestelde Regenten zoo dikwijls hoogere titels of praedicaten voeren, dan de afkomst van hun man of vader, naar de begrippen der Vorstenlanden, zoude medebrengen, en dat men dus ook in Midden-Java, buiten de Vorstenlanden, van een min of meer ambtelijk karakter van den adel kan spreken ⁽²⁾.

In sommige streken van Midden-Java en in sommige regentenfamiliën volgt men, ten aanzien der titulatuur, de gewoonte van Djokjakarta,

en vv. Vreemd is het, dat in West- en Oost-Java van het ongemerkt verwisselen van Arabische adellijke titels tegen Inlandschen geene voorbeelden bekend zijn. Vergl. boven, p. 36, 37.

⁽¹⁾ Zie b.v. de stukken verhandeld bij het Besluit van 25 Mei 1893, N°. 26.

⁽²⁾ Dit ambtelijke karakter treedt echter in Midden-Java niet zoo sterk op den voorgrond als bij den Soendaschen adel. Vergl. boven, p. 22, en beneden, p. 43, 44.

in verreweg de meeste streken en familiën echter die van Soerakarta. Het ontbreekt intusschen ook niet aan voorbeelden, dat men dan eens de eene en dan weder de andere gewoonte volgt, al naar mate zij titels of praedicaten medebrengt, die fraaier klinken, en evenmin aan voorbeelden, dat men zich absoluut geene rekenschap kan geven van de titels of praedicaten, welke men voert. Het Gouvernement heeft als regel aangenomen om, wanneer in Midden-Java van geen bepaald rechtsbewustzijn bij belanghebbenden blijkt ⁽¹⁾, en wanneer het titels of praedicaten geldt, die niet bij wettelijke of administratieve voorschriften zijn geregeld, den Resident van Soerakarta te raadplegen omtrent de gewoonte te dien aanzien ten zijnent bestaande, en dien overeenkomstig te beslissen ⁽²⁾.

Na deze algemeene opmerkingen omtrent het karakter van de titulatuur in Midden-Java, buiten de Vorstenlanden, kan ik, ten opzichte der afwijkingen op speciale punten, kort zijn.

Vooreerst is gebleken dat, wat ook in de Vorstenlanden rechtens moge zijn omtrent het ophouden van den titel Radèn na een zeker aantal generaties, in de Gouvernements-residentiën van Midden-Java die titel niet aan zoodanige beperking onderhevig is, maar, behoudens de reeds vroeger vermelde oorzaken van verval, altijd blijft doorloopen ⁽³⁾. Verder wordt de titel van Pangéran in de bedoelde residentiën nimmer door geboorte verkregen, doch uitsluitend als eene gunst van het Gouvernement. De Solosche en Djokjasche Vorsten hebben natuurlijk buiten hun gebied geen recht dien titel, evenmin als trouwens eenigen anderen, toe te kennen.

⁽¹⁾ Een afwijkend rechtsbewustzijn moet natuurlijk ondersteld worden te bestaan bij allen, wier adel niet met Soerakarta of Djokjakarta samenhangt, maar b.v. met Madoera, dan wel wier adel op afstamming van vroegere Hindoe-Grooten of van Wali's berust.

⁽²⁾ Vergl. o. a. de stukken verhandeld bij de Besluiten van 1 Mei 1858, N°. 12; 5 Februari 1865, N°. 10; 19 September 1866, N°. 14; 11 Januari 1870, N°. 24 en 13 Januari 1886, N°. 24. Zie ook de missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris dd. 2 September 1864, N°. 1861. Eene enkele maal werd de Resident van Djokjakarta geraadpleegd. Zie de missive van den Algemeenen Secretaris dd. 16 October 1850, Litt. Z³, Geheim, en eene Nota van de ter Algemeene Secretarie verzamelde aantekeningen betreffende den eersten druk van dit werk, mij geworden bij de missive van Z. E. den Minister van Koloniën dd. 2 Mei 1901, Litt. G, N°. 17.

⁽³⁾ Dit beginsel werd o. a. uitdrukkelijk aanvaard door de Regeering bij het Besluit van 2 April 1897, N°. 18.

Langs het Noorderstrand beschouwt men tegenwoordig den overgang van adel in de vrouwelijke linie over het algemeen als een misbruik. De kinderen volgen aldaar den staat huns vaders, en kunnen aan hunne moeder nooit een titel of een praedicaat ontleenen. Vermoedelijk is dit toe te schrijven aan den in de laatste halve eeuw meer en meer toenemenden invloed van den Islâm; want er worden, b. v. in het Semarangsche nog onderscheidene personen gevonden, die titels voeren, in vroegeren tijd ontleend aan afstamming uit de Vorstenlanden langs de vrouwelijke linie. Het beginsel van uitsluitenden overgang in de mannelijke linie schijnt zelfs op weg ingang te vinden in het noordelijke gedeelte van Kedoe en in Kediri. Daarentegen gaat in Banjoemas en in Madioen de adel geheel op denzelfden voet over in de vrouwelijke linie als in de mannelijke. De kinderen voeren steeds den hoogsten titel, waarop hetzij de vader, hetzij de moeder recht heeft. In de zuidelijke regentschappen van Kedoe schijnt men, bij de verzwakking van den adel in eenige generatie, niet slechts rekening te houden met de vraag, of de moeder eene echte vrouw dan wel eene bijzit was, maar ook met het verschil in afkomst tusschen echte vrouwen ⁽¹⁾.

Over de titels der vrouwen en dochters van Regenten en andere aanzienlijke hoofden is reeds vroeger gehandeld ⁽²⁾. De daar bedoelde titels, ofschoon blijkbaar in Midden-Java ontstaan, hebben, zij het door Europeeschen invloed, tegenwoordig op geheel Java en Madoera burgerrecht verkregen. Wel is het daarentegen nog een tot de Gouvernements-residentiën van Midden-Java beperkt, en van het gewoonterecht der Vorstenlanden afwijkend gebruik, dat eene Regentsdochter in vele streken, na haar huwelijk, zelfs met een lager hoofd, niet meer als Radèn Adjëng, maar als Radèn Ajoe wordt betiteld ⁽³⁾, en dat ook zoons van Regenten niet zelden een hooger titel voeren,

⁽¹⁾ Zie, behalve de in noot 1 van pag. 39 aangehaalde stukken, nog die behandeld bij de Besluiten van 27 September 1885, N°. 32 en 12 Mei 1894, N°. 32, gelijk mede de antwoorden van de Residenten van Tegal, Pekalongan, Semarang, Japara, Rembang, Soerabaja, Banjoemas, Bagelen, Kedoe, Madioen en Kediri op de circulaire van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur dd. 19 December 1893, N°. 7272. Van een sterkeren overgang van adel in de vrouwelijke dan in de mannelijke linie, is nergens sprake. Vergl. boven, p. 36, noot 1.

⁽²⁾ Zie boven, p. 11.

⁽³⁾ Van Dëmak vind ik vermeld, dat ook schoondochters en gehuwde kleindochters van Regenten op den titel Radèn Ajoe aanspraak maken. In verband met andere berichten meen ik dit echter als een misbruik te moeten aanmerken.

dan de adellijke titel van hun vader op zich zelf zoude medebrengen. Zoo bestaat in vele streken het gebruik, zij het dan niet overal even algemeen, dat zoons van Regenten het praedicaat Ngabèhi voeren krachtens hunne afkomst, d. w. z. ook al zijn zij niet, of slechts in zeer ondergeschikte betrekkingen, in 's lands dienst, en al was hun vader slechts Radèn zonder adellijk praedicaat. In enkele streken ⁽¹⁾ wordt dit zelfs door kleinzoons van Regenten gedaan. Elders noemen, althans de echte zoons van een Regent, die eenvoudig Radèn is, zich Radèn Mas. In het oostelijke gedeelte van Pekalongan achtte men vroeger elken zoon van een Regent gerechtigd zich Radèn te noemen, al was zijn vader niet meer dan Kiahi of Mas. Ook uit Semarang worden hiervan voorbeelden uit vroegeren tijd gemeld. Sedert iedere Regent minstens Radèn is ⁽²⁾, heeft dit laatste punt echter geen praktisch belang meer. Er blijkt echter uit, dat men het standpunt van Regent als zoo verheven aanmerkt, dat, onverschillig wie hij van geboorte moge zijn, zijne familie door zijne benoeming van zelf van adel wordt, of, reeds van adel zijnde, in titulatuur wordt verhoogd. Dit begrip hebben wij gezien, dat ook in de Soenda-landen bestaat ⁽³⁾.

In het westelijke gedeelte van Semarang en in Soerabaja voeren enkele familiën Pandji als erfelijk praedicaat bij den Radèstitel. Uit laatstgenoemd gewest worden voorbeelden genoemd, dat zelfs schoonzoons van Regenten, die Pandji waren, zich dit praedicaat hunner schoonvaders aanmatigden ⁽⁴⁾. In Rembang daarentegen beschouwt men Pandji als een praedicaat, dat onechte geboorte aanduidt; terwijl Ariâ op echte geboorte doelt. In andere streken is het praedicaat Pandji ongebruikelijk, en betitelen ook meerderjarigen zich eenvoudig Radèn Mas. In Banjoemas noemt men

⁽¹⁾ B. v. in de voormalige residentie Tegal. Zie de Besluiten van 12 Augustus 1895, N°. 23 en van 31 Maart 1900, N°. 45.

⁽²⁾ Zie boven, p. 9.

⁽³⁾ Zie boven, pag. 22.

⁽⁴⁾ Zie de stukken verhandeld bij het Besluit van 31 Maart 1870, N°. 17. In het noord-oostelijke gedeelte van Soerabaja bestaat omtrent het voeren der praedicaten Ariâ en Pandji groote onzekerheid, tengevolge van het dooreenloopen van het Javaansche gewoonterecht met het Madoeresche. Zie de missives van de Assistent-Residenten van Sidajoe, Grisse en Lamongan respectievelijk dd. 15, 16 en 17 November 1898, N°. 3283/I 23, 4918/23 en 2928/I 23, gelijk mede die der Regenten van Soerabaja, Sidoardjo en Modjokerto respectievelijk dd. 16 en 23 November en 3 December 1898, N°. 2926/23, 4106/I 23 en 3628/I 23.

den zoon van een Radèn bij eene bijzit uit het volk, slechts Mas; doch meerderjarig geworden, heeft hij op den Radènstitel aanspraak. In dezelfde residentie komt het voor, dat, van personen van overigens gelijke geboorte, sommigen hoogere en anderen lagere titels dragen, op grond van hun verschillend maatschappelijk standpunt. In de voormalige residentie Japara, en vermoedelijk ook wel elders, schijnt het voor te komen, dat de titel Radèn Bagoes niet alleen door minderjarigen wordt gevoerd, maar ook door meerderjarigen tot dat zij een maatschappelijk standpunt bereiken, hetwelk hunnerzijds naamsverandering vordert. Eindelijk heeft men in Soerabaja eenige familiën, waarvan de leden van ouds, krachtens hunne geboorte, den titel van Mas Ngabèhi, en gedurende hunne minderjarigheid dien van Djåkå voeren. Deze familiën heeten rechtstreeks af te stammen van de oude Hindoesche heerschers. Sommige harer leden zijn in den loop der tijden Regent geworden, en hebben als zoodanig den Radènstitel bekomen.

Omtrent de ambtelijke praedicaten valt op te merken, dat deze in de Gouvernements-residentiën van Midden-Java, anders dan in de Vorstenlanden, met de adellijken worden gecombineerd, en dat niet het hoogere praedicaat het lagere doet vervallen. Een Radèn Mas Ariå of Pandji, Regent wordende, betiteld zich b. v. Radèn Mas Toemëngoeng Ariå of Radèn Mas Toemëngoeng Pandji. Bij den titel Pangéran echter kan slechts één praedicaat worden gevoegd, namelijk dat van Ariå. De laatste Regent, die, bij zijn titel Pangéran, een ander praedicaat, en wel dat van Ronggå voerde, was de in 1859 overleden Regent van Madiën, en deze was tot Pangéran Ronggå verheven door den Sultan van Djokjakarta, vóór de overname van bedoeld gewest door het Gouvernement ⁽¹⁾.

Sedert Ngabèhi in 1824 ⁽²⁾ heeft opgehouden een ambtelijk praedicaat voor Regenten te zijn, wordt het in Midden-Java aan Patih's, Distriktshoofden, Onderdistriktshoofden, Djaksa's en Ondercollecteurs toegekend, doch in den regel niet aan lagere hoofden en ambtenaren. Zoo werd het geweigerd aan een schrijver bij een Distriktshoofd ⁽³⁾, aan een schrijver op een Assistent-Residentie-bureau, en aan een Mantri

⁽¹⁾ Missive van den Resident van Djokjakarta dd. 26 October 1850, Litt. W, Geheim.

⁽²⁾ Staatsblad 1824, N°. 13, en zie boven, p. 9.

⁽³⁾ Missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris dd. 24 November 1881, N° 2182.

bij de koffiecultuur⁽¹⁾. Wat eindelijk het ambtelijke praedicaat Ronggâ betreft, zoo is dit, voor zooverre ik kan nagaan, in Midden-Java slechts zelden door het Gouvernement toegekend⁽²⁾.

§ 3.

OOST-JAVA⁽³⁾.

In de residentie Besoeki en in de voormalige residentie Probolinggo hebben de Mataramsche Vorsten nimmer blijvend gezag uitgeoefend, en de in Midden-Java gehuldigde beginselen omtrent de titulatuur hebben er nooit gegolden. De Oost-Indische Compagnie begon deze streken in 1767 te veroveren; terwijl haar gezag er eerst 10 jaren later als gevestigd kon worden beschouwd. Vóór dien tijd stond het land onder Balische heerschappij; terwijl men er, nog vroeger, de Hindoe-rijken Balambangan en Matjan Poetih aantrof⁽⁴⁾. Tengevolge van de onophoudelijke oorlogen, welke in deze streken gewoed hebben, vóórdat zij onder ons rechtstreeksch gezag werden gebracht, is de adel van Hindoe-oorsprong er, behalve in Banjoewangi, geheel uit-

⁽¹⁾ Besluit van 20 Februari 1898, N°. 29.

⁽²⁾ Eenmaal aan een Regent (Besluit van 3 Juli 1867, N°. 39); tweemaal aan een Patih (Besluiten van 23 Juni 1879, N°. 18 en 18 Mei 1891, N°. 5) en tweemaal aan een Distriktshoofd (Besluiten van 9 Augustus 1842, N°. 17 en 14 Januari 1884, N°. 7). Eenmaal werd het praedicaat aan een Patih geweigerd, omdat men het te hoog voor hem oordeelde (Besluit van 3 April 1869, N°. 16); doch van deze opvatting is men later blijkbaar teruggekomen. Intusschen geeft de toekenning van het praedicaat Ronggâ geen recht tot het voeren van het zonnescerm, in der tijd vastgesteld voor den thans niet meer bestaanden gelijkkluidenden ambtstitel. Zie de geheime missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris dd. 19 Mei 1891, N°. 92, en vergl. beneden, Hoofdstuk III § 1.

⁽³⁾ Missives van den Resident van Pasoeroean dd. 13 November 1851, N°. 2468/2; 20 Juli 1861, N°. 2393¹/₁; 13 Februari 1886, N°. 987/1 en 3 Mei 1899, N°. 2036/2; van den Resident van Probolinggo dd. 17 Juli 1861, N°. 1105 en 9 September 1885, N°. 1635a/36; van den Resident van Besoeki dd. 17 November 1851, N°. 3078; 15 Juli 1852, N°. 1429; 28 Augustus 1861, N°. 2917; 3 September 1885, N°. 258/19 en 11 November 1899, N°. 8231; van den Resident van Madoera dd. 1 September 1861, N°. 1899; 9 April 1885, N°. 777/S; 5 Augustus 1898, N°. 4151/9 en 11 April 1899, N°. 1520; van den Assistent-Resident van Bangkalan dd. 26 Augustus 1898, N°. 2423/9, en van den Assistent-Resident van Banjoewangi dd. 19 Juli 1861, N°. 460. Vergl. ook de missive van den Resident van Soerabaja dd. 29 October 1852, N°. 11287/35.

⁽⁴⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 389; dl. II, p. 3, 4, 195 en vv.; De Jonge, t. a. p., dl. XI, p. 1 en volg.

geroeid. De bevolking bestaat grootendeels uit Madoereezen van lage afkomst, en, in verhouding tot de Vorstenlanden en omliggende residentien, is de adel er weinig talrijk. Men vindt in Oost-Java Distriktshoofden, ja zelfs enkele Patih's, die geenerlei adellijken titel noch zelfs een ambtelijk praedicaat voeren, een verschijnsel dat nergens anders op Java en Madoera wordt waargenomen.

Het westelijke gedeelte der tegenwoordige residentie Pasoeroean, ofschoon vroeger tot het Mataramsche rijk behoord hebbende, vormt den overgang tussehen Midden- en Oost-Java, in zooverre het Madoereesche element er hoe langer hoe meer het Javaansche verdringt, vooral ten aanzien van het onderwerp, dat ons bezig houdt. Op dit oogenblik reeds schijnt de Madoereesche titulatuur er verreweg de overhand te hebben verkregen; doch daarentegen is het aanmatigen van adellijke titels en praedicaten er even sterk als het in Midden-Java ergens is. Het overige gedeelte van Oost-Java steekt hierbij gunstig af.

De regentenfamiliën in Oost-Java zijn grootendeels van Madoereesche afkomst; enkelen behooren tot familiën uit Midden-Java. De begrippen omtrent titulatuur zijn dus bij bedoelde familiën de respectievelijk op Madoera of in Midden-Java heerschenden.

Een der weinige bijzonderheden van aanbelang is verder, dat Ngabèhi in Pasoeroean niet alleen een ambtelijk praedicaat is voor Patih's, Distriktshoofden en dergelijken, maar ook een op zich zelf staande adellijke titel. De zoons van eene vrouw, die van afkomst Radèn of Mas is, bij een man uit het volk, mogen namelijk dien titel zonder eenige bijvoeging voeren, doch kunnen zich niet Radèn Ngabèhi of Mas Ngabèhi noemen. Radèn Ngabèhi of Mas Ngabèhi zoude een Radèn of een Mas zijn, die Ngabèhi als ambtelijk praedicaat heeft verkregen. De adellijke titel Ngabèhi is verder erfelijk op de zoons. Het vrouwelijke equivalent van Ngabèhi is Adjëng, en, voor gehuwden, Ėmbok Adjëng. Een Mas of een Ngabèhi minderjarig zijnde, wordt hier en daar met Djâkâ betiteld. Indien echter eene vrouw, die Radèn of Mas is, in het huwelijk treedt, niet met een man uit het volk, maar met een man met een lageren titel, b.v. eene Radèn met een Mas of een Ngabèhi, zoo voeren de kinderen den titel der moeder, gelijk zij omgekeerd dien van den vader zouden gevoerd hebben, indien deze van hoogere geboorte dan de moeder ware geweest. In vele streken van de residentie Pasoeroean en in het regentschap

Bondowoso zijn voorts Radèn en Mas niet alleen titels voor mannen, maar ook voor ongehuwde vrouwen. Eerst na haar huwelijk noemt men in die streken eene vrouw Radèn Adjëng of Mas Adjëng. In Besoeki voeren de kinderen meestal den titel van den hoogstgeborene der ouders, zoodat b. v. de kinderen van eene Radèn bij een man uit het volk, ook Radèn zijn. Behalve in Bondowoso zijn in genoemde residentie de ongehuwde dochters van een Radèn of een Mas respectievelijk Radèn Adjëng of Mas Adjëng, en de gehuwde dochters respectievelijk Radèn Ajoe of Ėmbok Ajoe dan wel Mas Ajoe. Andere ambtelijke praedicaten dan Ngabèhi zijn, voor hoofden beneden den rang van Regent, in Oost-Java niet meer in zwang ⁽¹⁾; terwijl verder nog verdient te worden opgemerkt, dat de ambtelijke praedicaten voor Regenten, Adipati en Toemëngoeng, door het Nederlandsche gezag aldaar zijn ingevoerd.

Voorts moet hier nog in enkele bijzonderheden worden getreden omtrent den inheemschen adel van Banjoewangi, die beweert af te stammen van de aloude vorstenfamilie van het Hindoe-rijk Matjan Poetih. De eerste Vorst van dit rijk heette, volgens de plaatselijke overlevering, Soesoehoenan Tawang Aloen. Hij was de zoon van Pangéran Tampa Oena, Vorst van Kědawoeng, die op zijne beurt een zoon was van Ratoe Ménak Běndoejoe, Vorst van Poerwa of Proewa. In het rijk van Matjan Poetih was Pangéran de titel van de echte zoons van den Vorst; terwijl zijne onechte zoons dien van Dalēm voerden. Alle andere afstammelingen van den Vorst voerden den titel Mas. De titel Radèn is in Banjoewangi eerst ingevoerd in 1774 met de verheffing van Mas Alit, kleinzoon van Tawang Aloen, tot Regent van Pampang, onder den naam en titel van Radèn Toemëngoeng Wirā Goenā I ⁽²⁾. De leden van den Banjoewangischen adel voeren tegenwoordig den titel van Radèn, indien hun stamvader Radèn was, en anders dien van Mas ⁽³⁾. De vrouw van een Radèn, voor zooverre zij zelve Radèn of Mas is, noemt men Radèn Ajoe, anders Ėmbok Ajoe, dan wel Niahi. Kinderen van een Radèn,

⁽¹⁾ Voordat in Panaroekan en Bondowoso Regenten waren aangesteld, voerden de hoogste Inlandsche ambtenaren aldaar het ambtelijke praedicaat van Ronggā.

⁽²⁾ De Jonge, t. a. p., dl. XI, p. 271.

⁽³⁾ Oudtijds schijnt Bagoes nog een afzonderlijke adellijke titel te zijn geweest, beneden Mas staande. Enkele personen voeren dien titel tegenwoordig nog op grond van hunne afkomst.

onverschillig of zij gesproken zijn uit een huwelijk met eene vrouw van adel of niet, voeren allen den adellijken titel huns vaders, de meisjes onder bijvoeging van het woord Ajoe. Huwen deze laatsten beneden haar stand, b. v. met een Mas, zoo blijven zij haar titel behouden; anders heet de vrouw van een Mas, als zij van denzelfden stand is, Mas Ajoe, veelal verkort tot Sajoe. Is de vrouw van een Mas van mindere afkomst, dan betitelt men haar met Niahi, indien haar man in Gouvernementsdienst is; doch anders heeft zij geen titel, en wordt zij alleen bij haar naam genoemd. Omtrent den overgang van adel in de vrouwelijke linie in Banjoewangi zijn de berichten tegenstrijdig ⁽¹⁾.

Ten slotte verdient de titulatuur op Madoera eene bijzondere vermelding. De titels Pangèran, voor mannen, of Ratoh, voor vrouwen, werden van ouds op het eiland nimmer door geboorte verkregen. Evenmin beschouwden de Vorsten ⁽²⁾ zich als gerechtigd deze titels toe te kennen.

⁽¹⁾ In de oudere stukken wordt algemeen de overgang in beide liniën op gelijken voet aangenomen. In het hierboven, op p. 46, noot 3, aangehaalde rapport van den Resident van Besoeke van 11 November 1899, wordt echter uitdrukkelijk verklaard, dat dit minder juist is, en dat in Banjoewangi, anders dan in de overige gedeelten der residentie, de titulatuur der kinderen afhangt van die van den vader.

⁽²⁾ Ik bezig hier het woord „Vorst”, om niet van het gewone spraakgebruik af te wijken. Rechts en feitelijk waren de Madoereesche Vorsten echter niets dan Regenten, eerst van Mataram, later van de Oost-Indische Compagnie, en eindelijk van het Gouvernement. Bij art. 4 van het contract van 1705 werden door den Mataramschen Vorst Soemenep en Pamekasan, en bij art. 6 van het contract van 1743 werd door hem Bangkalan aan de Oost-Indische Compagnie afgestaan, als gewone provinciën van zijn rijk. Zie De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. 261 en vv. en dl. IX, p. 434 en vv. Dat aan de Madoereesche Regenten, sedert de tweede helft der 18de eeuw, doorgaans vorstelijke titels werden toegekend, is oorzaak, dat zij langzamerhand een minder zuiver standpunt zijn gaan innemen. Vooral sedert hunne hulpverleening in den Java-oorlog werden zij meer behandeld als afhankelijke bondgenooten dan als landsdienaren. Aan dezen toestand werd eerst een einde gemaakt door de opheffing van het zoogenaamde vorstenbestuur in Pamekasan in 1858, in Soemenep in 1883 en in Bangkalan in 1885. Alleen ten aanzien van den eersten, door de Compagnie aangestelden, Regent van Bangkalan werd in het contract van 1745 gesproken van afstand van zijn „regentschap in leen en tot wederopzeggings toe.” Ten aanzien der Regenten van Pamekasan en Soemenep werd zelfs het woord „leen” niet gebezigd. Desniettenstaande werden de Regenten van Bangkalan door de Compagnie in geen enkel opzicht onderscheiden van andere Regenten, speciaal niet van die van Pamekasan en Soemenep. Vergl. Kielstra: Het eiland Madoera, in het tijdschrift De Gids, Jaargang 1900, dl. IV, p. 518—522; Reis van den Gouverneur-Generaal van Imhoff over Java in het jaar 1746, in de Bijdragen

Zij, die deze titels voerden, waren daarmede door het Gouvernement begiftigd. Aan den oudsten zoon en vermoedelijken opvolger der Vorsten werd doorgaans de titel Pangèran Adipatèh verleend. De overige zoons ontvingen den titel Pangèran wel dikwijls, maar niet altijd.

In Bangkalan en Pamekasan komt de titel Radhin ⁽¹⁾ uitsluitend toe aan de afstammelingen van Paněmbeuheun Tjakra Adi Ningrat, die in 1745 door de Oost-Indische Compagnie, in plaats van zijn wederspannigen vader, tot Regent van Bangkalan was verheven, en wiens geslacht in 1808 ook in Pamekasan aan het bestuur kwam ⁽²⁾. Hij voerde reeds krachtens zijne geboorte den titel van Radhin; terwijl zijn geslacht beweerde af te stammen van den laatsten Vorst van Madjapahit, Bra Widjaja ⁽³⁾. In Soemenep wordt de Radhinstitel gevoerd door de afstammelingen van twee vroegere Vorsten, Pangèran Radjasa en Radhin Toeměnggoeng Tirta Nėgara. Laatstgenoemde was in 1751 door de Oost-Indische Compagnie tot Regent van Soemenep benoemd, doch was alleen door aanhuwelyking met de vroegere Regentenfamilie van die plaats verbonden. Zijne waardigheid ontleende hij dus aan de Compagnie, en niet aan zijne geboorte ⁽⁴⁾. Pangèran Radjasa was, volgens de Inlandsche overlevering, een afstammeling van het Madjapahitsche vorstenhuis, en de 10de Vorst van Soemenep; terwijl Tirta Nėgara de 18de was ⁽⁵⁾. Afstammelingen van vroegere Madoereesche Vorsten voeren den titel Mas ⁽⁶⁾. In Soemenep worden

tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, dl. I (1853), p. 370 en vv.; De Jonge, t. a. p., dl. X, p. 57.

⁽¹⁾ Voor minderjarigen Radhin Beugoes; voor vrouwen Radhin Adjoeh, en ongehuwd Radhin Adjěng. Na haar huwelyk nemen vrouwen niet zelden het praedicaat van haar man over, b. v. Radhin Adjoeh Toeměnggoeng, Mas Adjoeh Dėmang, enz.

⁽²⁾ Zie Veth: Java, 2de druk, dl. II, p. 155, 156, 311.

⁽³⁾ Zie Palmer van den Broek: Geschiedenis van het Madoereesche vorstenhuis, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XX (1873), p. 244 en vv.

⁽⁴⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 233.

⁽⁵⁾ Volgens sommige berichten, hebben ook de afstammelingen van den 11^{den} Vorst, Radhin Toeměnggoeng Angga Dipa, aanspraak op den titel van Radhin. Volgens den tegenwoordigen Regent van Soemenep heeft deze echter geene afstammelingen op Madoera achtergelaten, toen hij, na een kort bestuur, het eiland verliet.

⁽⁶⁾ Wanneer het vrouwen geldt, Mas Adjoeh, veelal verkort tot Sadjoeh. Zie ook boven noot. 1.

zij allen onder den algemeenen naam van Sěntanah ⁽¹⁾, d. w. z. verwijderde bloedverwanten, begrepen. De titels Radhin en Mas zijn beiden uitsluitend in de mannelijke linie erfelijk, zonder dat daarbij op de afkomst der moeder wordt gelet ⁽²⁾. Zij kunnen natuurlijk door het Gouvernement ook aan personen uit het volk worden geschonken; doch van ouds schijnt dit slechts bij hooge uitzondering te zijn geschied. In vroeger tijd bestonden op Madoera ook de adellijke titels Tjèlèk en Ėntol, beiden tegenwoordig geheel in onbruik geraakt. Alleen op het tot Soemenep behoorende eilandje Gili Gěntěng schijnen deze titels nog door enkele personen te worden gevoerd. De oorsprong daarvan is onzeker. Zoo ook is op het eilandje Poetěran nog Agoes als adellijke titel in gebruik.

De praedicaten Ardjeuh en Pandjih werden door de voormalige Vorsten geschonken ⁽³⁾ aan bloedverwanten ⁽⁴⁾, ambtenaren, officieren

(1) Van het Sanskriet Santāna: „nakomelingschap”. De Javaansche vorm is Sěntānā; de Soendasche Santana.

(2) Overgang in de vrouwelijke linie werd echter aangenomen bij het Besluit van 16 November 1893, N°. 5, ten aanzien van een Inlandschen ambtenaar, die van moederskant afstamde van een vroegeren Sultan van Soemenep, en wel op advies van den Regent dier plaats.

(3) Hun recht tot toekenning dezer praedicaten schijnt van ouds door het Gouvernement te zijn erkend. Zie missive van den Resident van Madoera dd. 12 April 1864, N°. 1156. Sedert de opheffing van het vorstenbestuur moet dit recht evenwel geacht worden uitsluitend aan het Gouvernement te zijn voorbehouden.

(4) De afstammelingen tot in den derden graad van een Vorst kregen het praedicaat Ardjeuh altijd. Voor hen was het voeren van dit praedicaat bijna een recht. Volgens anderen echter kan van een recht ten deze alleen tot in den tweeden graad sprake zijn, en dan nog beperkt tot de zoonszoons van een Vorst, geenszins tot de zoons uit zijne dochters gesproten, tenzij de vader zelf Radhin Ardjeuh was. In den 3^{den} en 4^{den} graad was de toekenning van het praedicaat Pandjih regel. Zie de Besluiten van 13 Februari 1896, N°. 35 en 29 November 1898, N°. 26. Met de opheffing van het vorstenbestuur zal deze quaestie natuurlijk, na eenige geslachten, alle practisch belang verloren hebben, evenals die omtrent de bijzondere titulatuur der vorstenkinderen gedurende hunne minderjarigheid, welke in de verschillende vorstendommen schijnt te hebben uiteengeloopt. Het praedicaat Ardjeuh werd bovendien door de Vorsten altijd toegekend aan zoons van Pangěran's, ook al waren hunne vaders niet van vorstelijke bloede; terwijl kleinzoon van Pangěran's op gelijken voet aanspraak konden maken op toekenning van het praedicaat Pandjih. Deze soort erfelijkheid is natuurlijk ook na de opheffing van het vorstenbestuur mogelijk gebleven, al zal het getal der Pangěran's op Madoera onder den nieuwen toestand schaarser worden dan vroeger. Zie de Besluiten van 10 Juni 1900, N°. 40 en 41.

en gunstelingen, mits de drie laatsten reeds den titel Radhin voerden. Het eerstgenoemde praedicaat geldt voor hooger dan het tweede, en kan ook door Pangèran's worden gevoerd. Zooveel is zeker, dat voor het toekennen van beide praedicaten, sedert de opheffing van het vorstenbestuur, steeds eene Gouvernementsbeschikking noodig zal zijn ⁽¹⁾. In vroeger tijd voerden de Rijksbestuurders het ambtelijke praedicaat Adipatèh. Toemëngoeng was onder het vorstenbestuur een praedicaat, niet voor Regenten, gelijk elders op Java, bestemd; maar het werd door het Gouvernement geschonken als persoonlijke belooning aan familieleden der Vorsten en aan verdienstelijke officieren hunner krijgsmacht. Met de opheffing van het vorstenbestuur is Toemëngoeng, evenals Adipatèh, weder een praedicaat voor Regenten geworden, gelijk het nog in de eerste helft der 18de eeuw was. Enkele malen viud ik op Madoera ook personen vermeld, die de ambtelijke praedicaten Ranggeuh ⁽²⁾, Ngabiñh en Dēmang voerden; doch deze praedicaten schijnen tot dusverre slechts bij uitzondering te zijn toegekend.

(1) Zij, die niet als zoons, kleinzons, enz. van de vroegere Vorsten of van Pangèran's (zie p. 49 en 51 noot 4) op de toekenning van één van beide praedicaten aanspraak kunnen maken, zullen daarmede voortaan dus alleen op grond van verdiensten, doch nimmer uit gunst kunnen worden begiftigd. Vergl. het Besluit van 17 November 1898, N°. 18, en de daarbij verhandelde stukken.

(2) Dit praedicaat werd, in den laatsten tijd vóór de opheffing van het vorstenbestuur, speciaal gevoerd door den Onderregent van Sampang. Als belooning werd het ook door het Gouvernement toegekend aan een Ondercollecteur van Madoereesche afkomst in de residentie Pasoeroean (Besluit van 1 Februari 1884, N°. 10).

HOOFDSTUK III.

DE AMBTSTITELS.

§ 1.

DE VROEGERE AMBTSTITELS.

Ofschoon eene afdoende historische uiteenzetting van de ambtelijke titulatuur ⁽¹⁾ ondoenlijk is, zoo komt het mij toch wenschelijk voor hier mede te deelen, wat mij daaromtrent is gebleken, voor zooverre het tot toelichting kan strekken van den tegenwoordigen toestand.

In de eerste plaats komt ten deze in aanmerking het voormalige Bantamsche rijk. Bij het in 1867 gehouden onderzoek naar het grondbezit en wat daarmede samenhangt, bleek omtrent de ambtstitels tijdens het Sultansbestuur het volgende ⁽²⁾.

De Sultan had een Patih of Rijksbestuurder onder zich, die zich op zijne beurt door twee ambtenaren, die ook den titel van Patih voerden, deed bijstaan. De functiën dezer laatsten kwamen ongeveer overeen met de nog tijdens het onderzoek bestaande Kliwon's ⁽³⁾ en Mantri Nagri's. Het rijk was verder verdeeld in regentschappen, als Djasinga, Lëbak, Pontang en Mënès, over welke regentschappen het bestuur werd gevoerd door Toemëngoeng's. Deze Toemëngoeng's oefenden ook de rechtspraak uit, en inden de belastingen. Dat Toemëngoeng een ambtstitel was, en geen praedicaat, zooals tegenwoordig, blijkt bovendien daaruit, dat men ook op de hoofdplaats een Toemëngoeng Pabéjan of Ontvanger der inkomende rechten had. Zelfs had men in den Kraton eene vrouw met den titel Toemëngoeng, namelijk de Toemëngoeng Sëlr ⁽⁴⁾; zij had het toezicht over 's Vorsten bijzitten.

⁽¹⁾ Vergl. boven, p. 7.

⁽²⁾ Zie Resumé, p. 6 en volgg.

⁽³⁾ De afleiding is onzeker. De Madoereesche vorm is Klëboen.

⁽⁴⁾ Vergl. Eindresumé, dl. II, Batavia 1880, Bijl. A, p. 5.

Op de Toemëngoeng's volgden de Poenggawa's ⁽¹⁾ of Distriktshoofden. Indien deze Poenggawa's zich bijzonder verdienstelijk maakten, kregen zij den persoonlijken titel van Ngabèhi, en soms dien van Pangéran; doch deze laatste titel was overigens meer als belooning voor Toemëngoeng's bestemd. Sahbandar ⁽²⁾ was de titel voor den havenmeester ⁽³⁾ ter hoofdplaats, en Laksamana ⁽⁴⁾ die van den vlootvoogd ⁽⁵⁾. Eindelijk had men nog eenige zeer ondergeschikte ambtenaren met den titel van Mantri. Sommigen dezer Mantri's werden, althans in de laatste tijden van het Sultansbestuur, tot zelfs voor huiselijke diensten in den Kraton, b. v. het schoonmaken van lampen, enz. gebezigd. Vermoedelijk eerst bij de vestiging van ons bestuur in Bantam, kwam aldaar de titel van Dëmang voor Distriktshoofden in zwang. Deze is in de volkstaal gebleven, ook sedert in 1874 daarvoor officieel die van Wadana werd in de plaats gesteld ⁽⁶⁾.

In de Preanger-Regentschappen en in de afdeeling Krawang was van ouds de algemeene ambtstitel der Regenten Boepati, ofschoon de bevolking hen, gelijk nu, in den regel alleen met den eeretitel Dalëm aanduidde. Ook de namen der regentschappen waren sedert onheuglijke tijden ongeveer dezelfde als thans, namelijk Galoeh, Soemëdang, Soekapoera, Bandoeng (Timbangantën), Tjiandjoer en Krawang (Ségala Hérang). Slechts de oude regentschappen Parakan Moentjang, Pamanoekan en Tjiasëm bestaan niet meer; terwijl het tegenwoordige regentschap Limbangan in den aanvang dezer eeuw gevormd is uit een deel van het oude regentschap Bloeboer Limbangan en eenige streken, welke vroeger onder Bandoeng en Soekapoera behoorden ⁽⁷⁾. Bovendien had men vroeger nog Regenten

⁽¹⁾ In het Sanskriet is Poenggawa „de bul van eene kudde”, en in samenstellingen z. v. a. „uitmuntend”, „uitstekend”. In het Javaansch beteekent Poenggawā geen speciaal ambtenaar, maar een Rijksgröote in het algemeen.

⁽²⁾ Van het Perzisch Sjah: „vorst”, en Bandar: „haven”.

⁽³⁾ Tevens belast met de inning der in- en uitgaande rechten, met de exploitatie der vorstelijke monopolien of andere handelsvoordeelen, en met de uitoefening van het bestuur en de jurisdictie over de scheepsgezagvoerders, schepelingen en in de havenplaatsen gevestigde vreemdelingen. De gewone vertaling: „havenmeester”, zoude zonder deze toelichting tot misverstand aanleiding kunnen geven.

⁽⁴⁾ Van het Sanskriet Lakshmana: „gelukkig”, „voorspoedig”.

⁽⁵⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 319.

⁽⁶⁾ Besluit van 1 Maart 1874, N°. 23 (Staatsbl. N°. 72).

⁽⁷⁾ Overzicht, t. a. p., p. 11, 12, 65 en volgg.; De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. 166 en volgg.

in het Buitenzorgsche en in de Bataviasche Ommelanden, o. a. te Tjitrap, Tjisëroea, Gëdong Badak, Tjilingsi, Tangërang, enz. ⁽¹⁾. Als ambtelijke praedicaten der Regenten vindt men Adipati en Toemënggoeng vermeld; doch die van Soemëdang schijnen in den regel den Pangéranstitel te hebben gevoerd, ja soms wel de titels van Panëmbahan of van Pangéran Adipati ⁽²⁾. Intusschen vindt men ook Regenten met andere praedicaten vermeld, b. v. Regenten van Bandoeng (Timbangantën), die slechts Dëmang ⁽³⁾ waren, en Regenten van Pama-noekan en Tjiasëm, die het praedicaat Ngabèhi voerden ⁽⁴⁾. Alle deze praedicaten komen echter niet zelden ook als ambtstitels voor. Sommige Regenten werden eenvoudig Kiahi of Loerah genoemd ⁽⁵⁾.

Onder de Mataramsche heerschappij was de Regent van Soemëdang tevens Wadana of Opperragent over alle Preanger-landen ⁽⁶⁾. Het eerst verloor hij natuurlijkerwijze zijn gezag over de streken bewesten de rivier Tji-Taroem, die door de Oost-Indische Compagnie reeds in 1652 bij het Jakatrasche gebied waren getrokken. Later, in 1677, moest de toenmalige titularis door hulp van de Oost-Indische Compagnie in het bezit zelfs van zijn eigen gebied, Soemëdang, worden hersteld. De Compagnie vond toen geene aanleiding tot het herstellen van den Regent van Soemëdang als Opperragent ⁽⁷⁾; doch in 1706 werd dit ambt op nieuw ingesteld voor de streken, beoosten de Tji-Taroem gelegen, en daarmede zekere Pangéran Aria Tjarbou belast ⁽⁸⁾.

Omtrent de titels der mindere hoofden in deze streken, onder de Oost-Indische Compagnie, kan zoo goed als niets met zekerheid worden medegedeeld. Een titel, welken men weet dat destijds bestond, doch die later in onbruik geraakte, is die van Oemboel voor Distriktshoofden ⁽⁹⁾. Vóór de reorganisatie in 1870, had men reeds

⁽¹⁾ Overzicht, t. a. p., 100 en 101. Tot in 1864 had men nog een Regent van Buitenzorg.

⁽²⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. II, p. 78, 79; Overzicht, t. a. p., p. 14, 24, 33, 61 en volg., 68, 71, 82, 84, 93 en volg., 102, enz. Eene enkele maal vindt men ook als zoodanig een Pangéran Rangga genoemd. Ibid. p. 24.

⁽³⁾ Overzicht, t. a. p., p. 63, 79, 87 en 94.

⁽⁴⁾ Overzicht, t. a. p., p. 84.

⁽⁵⁾ De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. 171.

⁽⁶⁾ Overzicht, t. a. p., 3; Veth, Java, 2de druk, dl. I, p. 369.

⁽⁷⁾ Overzicht, t. a. p., p. 85.

⁽⁸⁾ Ibid. p. 83.

⁽⁹⁾ Ibid. p. 88, 92, 101. Voor de afleiding vergl. het Javaansche Oemboel: „opstijgen”, „oprijzen”.

de ambtstitels Patih, Wadana en Tjamat ⁽¹⁾ in dezelfde beteekenis als thans. Bovendien had men echter nog eenige ambtstitels, die thans niet meer bestaan. Zoo was Hoofd-Mantri hetzelfde wat thans de Mantri Kaboepatèn is, en Kliwon de titel van een ambtenaar, speciaal belast met de zorg voor het transport der Gouvernements-reizigers en goederen; de Kapala Tjoetak ⁽²⁾ was het hoofd van een onderdeel van het gebied van een Tjamat; doch hier en daar betitelde men aldus het hoofd van een geheel distrikt; de Kapala Djanggol ⁽³⁾ diende ter hoofdplaats onder den Kliwon; de Djaga Satroe ⁽⁴⁾ was ook een distriktsbeambte; terwijl eindelijk de Pëtinggi ⁽⁵⁾ of Kapala Troep ⁽⁶⁾ aan het hoofd van eene verzameling dorpen stond. Sommigen dezer titels zijn vermoedelijk zeer oud. Als bijzonderheid van Krawang verdient vermelding, dat aldaar elk Distriktshoofd vroeger een adjunct had met den titel van Patih of Wakil ⁽⁷⁾, en dat ter zijner beschikking een Kandoeroean of Kapala Paséban stond. De laatste zorgde voor het oproepen der heerendienstplichtigen, voor het overbrengen van bevelen en voor de transportmiddelen ⁽⁸⁾. Ook in Buitenzorg, Dëmak en Grisse had men vroeger een beambte met denzelfden titel, en ongeveer dezelfde functiën ⁽⁹⁾. Op de particuliere landerijen in Krawang, bestaat deze ambtstitel nog.

Omtrent Cheribon weten wij nog minder. Alleen blijkt uit het later te vermelden contract, in 1806 met de beide toenmalige Sultans gesloten ⁽¹⁰⁾, dat destijds elk hunner een Rijksbestuurder had met den ambtstitel Toemëngoeng ⁽¹¹⁾, dat onder elk dezer Toemëngoeng's

⁽¹⁾ De afleiding en de oorspronkelijke beteekenis van dezen titel zijn onzeker.

⁽²⁾ Kapala is het Sanskrietsche woord Kapāla: „schedel”. Tjoetak beteekent eene afdeeling van een distrikt.

⁽³⁾ Djanggol beteekende een „heerendienstplichtige, die voor mogelijk benooidigde diensten werd gereed gehouden”.

⁽⁴⁾ Djaga, van het Sanskriet Djāgrē (Prakriet Djāga): „waken”, en Satroe, van het Sanskriet Sjatroe: „vijand”.

⁽⁵⁾ Afgeleid van het Oud-Javaansche Tinggi: „hoog”, „aanzienlijk”.

⁽⁶⁾ Van het Hollandsche woord „Troep”.

⁽⁷⁾ Het Arabische Wakil: „lasthebber”, „plaatsvervanger”.

⁽⁸⁾ Missive van den Resident van Krawang dd. 8 Februari 1825, N°. 12.

⁽⁹⁾ In Buitenzorg (Bloeboer) is de betrekking van Kandoeroean eerst ingetrokken bij het Besluit van 5 Juni 1891, N°. 13.

⁽¹⁰⁾ Zie beneden, Hoofdstuk IV § 2, en Bijlage I, art. 1 en volgg. en art. 11.

⁽¹¹⁾ In 1768, toen men in Cheribon vier Vorsten had, waren er ook vier Rijksbestuurders met den titel Toemëngoeng. Zie het tijdschrift: „Het Recht in Nederlandsch-Indië”, dl. III (1850), p. 71.

een drietal zoogenaamde Groot-Mantri's stonden ⁽¹⁾, als Regenten, en onder deze laatsten weder Dëmang's en Ngabèhi's, als Distrikts- en Onderdistriktschouffden. Bovendien had men de ambtstitels Djaksa voor den Fiskaal, en Paliwara voor den Gerechtsbode ⁽²⁾.

De oorkonden uit den Hindoe-tijd leveren wel onderscheidene ambtstitels op als in Midden-Java gebruikelijk; doch de juridische betekenis daaraan gehecht, is duister. Zoo vinden wij de thans nog bestaande titels Praboe ⁽³⁾, Mantri en Satrijå ⁽⁴⁾ vermeld ⁽⁵⁾, waarvan de eerste waarschijnlijk de Regenten aanduidde, de tweede de Ministers van den Vorst en de derde de Ridders. Ook de thans nog in de Vorstenlanden, en vroeger ook daarbuiten, bekende ambtstitels Panèwoe ⁽⁶⁾, Panatoes ⁽⁷⁾ Panèkët ⁽⁸⁾, Panglawé ⁽⁹⁾ en Pënadjoeng ⁽¹⁰⁾ zijn vermoedelijk nit den Hindoe-tijd afkomstig, en in elk geval zeer oud ⁽¹¹⁾. Eveneens zijn de thans nog slechts in namen gebruikelijke woorden Koedå en Tjarang waarschijnlijk vroeger ambtstitels geweest ⁽¹²⁾.

In het Javaansche wetboek Soerja Alam ⁽¹³⁾, dat, gelijk men weet, uit den overgang van het Hindoe-tijdperk tot het Mohammedaansche

⁽¹⁾ Jav. Mantri Gëdë.

⁽²⁾ Het Recht in Nederlandsch-Indië, t. a. p., p. 74, 92. Afgeleid van het Sanskriet Pariwåra: „afhangeling”.

⁽³⁾ Sanskriet Prabhoe: „opperste heer”, „vorst”, doch tegenwoordig alleen nog als eernaam (Djèdjoeloek) gebruikelijk.

⁽⁴⁾ Sanskriet Kshatrija: „iemand van de 2de kaste”, namelijk die der krijgslieden. In het moderne Javaansch beteekent het woord ongeveer ons „edelman”.

⁽⁵⁾ Kern: Oud-Javaansche eedformulieren, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 3de Volgreeks, dl. VIII (1874), p. 213 en dl. IX (1874), p. 198.

⁽⁶⁾ Eigenlijk: „hoofd over 1000 (Sèwoe) huisgezinnen (Tjatjah)”. De Madoe-reesche vorm in Panèboeh.

⁽⁷⁾ „Hoofd over 100 (Satoes) huisgezinnen”.

⁽⁸⁾ „Hoofd over 50 (Sèkët) huisgezinnen”.

⁽⁹⁾ „Hoofd over 25 (Sëlawé) huisgezinnen”.

⁽¹⁰⁾ „Hoofd over één Djoeng land”, dan wel: „hoofd, wiens apanage één Djoeng land bedraagt”.

⁽¹¹⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 224, 225. Het wetboek van Manoe (VII: 115) vermeldt reeds hoofden over 10, 20, 100 en 100 steden.

⁽¹²⁾ Zie het Javaansche Woordenboek van Vreede, s. vv. Koeda beteekent in het Oud-Javaansch „paard”. De titel was dus vermoedelijk ongeveer gelijk aan ons „ridder”. Tjarang beteekent in het moderne Javaansch „uitspruitse”, „takje”.

⁽¹³⁾ Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, Nieuwe Reeks, dl. VI (1863), p. 1 en volg.

dagteekent ⁽¹⁾, vindt men de titels Adipati, Djaksa, Toemëngoeng, Këndaga Lanté, Wadana, Mantri, Dëmang, Bëkël, Loerah, Oemboel, Këbajan, Bandar en Paliwara vermeld ⁽²⁾.

In het tijdvak der Oost-Indische Compagnie bestonden in Midden-Java ongeveer dezelfde ambtstitels als tegenwoordig ⁽³⁾. De afwijkingen zijn van betrekkelijk weinig belang. Zoo werd het praedicaat Adipati in het Mataramsche rijk, behalve door den Rijksbestuurder, gewoonlijk gevoerd door Regenten, die, gelijk b. v. de Regenten van Semarang en Soerabaja ⁽⁴⁾, door de uitgestrektheid van hun gebied, en door den afstand, waarop dit van den zetel van het centraal gezag gelegen was, eene zekere mate van autonomie genoten, en meer als vazallen van den Vorst dan als zijne ambtenaren moesten worden beschouwd. Toemëngoeng was in Mataram het praedicaat van het gros der Regenten; terwijl Ngabèhi dat van de Regenten met een klein gebied, van de Patih's, van de Djaksa's en van de hoofden der groote distrikten was ⁽⁵⁾. Ariã komt ook als praedicaat van Regenten voor, en wel van de Regenten van Blitar ⁽⁶⁾. Evenals in de Preanger-Regentschappen vindt men ook in Midden-Java de praedicaten der

(1) Dr. J. C. G. Jonker: Een Oud-Javaansch Wetboek vergeleken met Indische Rechtsbronnen, Leiden 1885, p. 2, noot 2.

(2) Soerja Alam, t. a. p., p. 4, 5, 10, 11, 21, 24, 28, 30, 34, 35, 37, 39, 52. Adipati was de Hoofdregent of de Rijksbestuurder; op hem volgde de Djaksa of Fiskaal; Toemëngoeng of Këndaga Lanté waren gewone Regenten; Wadana was een Distriktshoofd; Mantri was de titel van de raadsliden van den Vorst; Bandar was die van de tolgaarders, en Paliwara die van de assistenten der Djaksa's.

(3) Zie Brandes: Register op de proza-omzetting van den Babad Tanah Djawi, en de daarbij behorende lijst van namen der beambten tijdens Pakoe-Boewânâ II, te vinden in deel LI (1900) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, p. 1 en vv. en 183 en vv.

(4) Een Adipati van Semarang vindt men o. a. vermeld in art. 5 van het met den Mataramschen Vorst gesloten contract dd. 5 October 1705. Vgl. De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. 263. Ook de Adipati van Soerabaja wordt herhaaldelijk genoemd. Vergl. b. v. Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 351, 371, dl. II, p. 112 vv.; De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. 327, dl. IX, p. CXL, en op vele andere plaatsen. Zie ook het Rapport van den staat en gesteldheid van het landschap Soerabaja door F. J. Rothenbuhler, opgenomen in dl. XLI (1881) der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap.

(5) Men vindt de praedicaten Toemëngoeng en Ngabèhi telkens vermeld in de officieele stukken, gepubliceerd in het werk van De Jonge. Bepaalde plaatsen daaruit te citeeren acht ik dus overbodig. Zie ook Rothenbuhler, t. a. p., p. 14 en 15.

(6) Eindresumé, dl. II, p. 213.

Regenten oudtijds dikwijls als ambtstitels gebruikt. De Compagnie nam de Mataramsche titulatuur in haar gebied over. Zoo stelde zij ook aldaar niet zelden Opperregenten aan met den titel van Wadānā. Herhaaldelijk vindt men als zoodanig de Regenten van Semarang, Soerabaja en Bangkalan genoemd ⁽¹⁾; doch ook vele elders gevestigde Regenten voerden dien titel, zonder dat van eene suprematie hunnerzijds over andere Regenten blijkt. Bij de overname van Madioen, in 1830, was aldaar een Wadānā Boepati aanwezig als hoofd der Djokjasche Regenten in bedoeld gewest, en vond men er twee hoofden der Solosche Regenten, die evenwel in den regel niet Wadānā, maar Běkěl Boepati genoemd werden ⁽²⁾. Intusschen komt de titel Wadānā in den Compagniestijd ook voor als die van Distriktshoofden. Dikwijls vindt men de laatsten als Najākā en Mantri Gědé betiteld ⁽³⁾. Patinggi, Pětinggi of Pěrtinggi was vroeger aan de Javaansche hoven de titel van verschillende waardigheidsbekleeders.

Uit artikel 5 van het Reglement op de titels, enz. der Inlandsche ambtenaren op Java, vastgesteld bij § 2 der Resolutie van 24 Februari 1824 N° 3 (Stbl. N°. 13) blijkt, dat destijds nog, speciaal in Midden-Java, tal van ambtstitels bestonden, welke thans uit de aan ons rechtstreeksch gezag onderworpen residentien geheel zijn verdwenen, b. v. die van Ronggā of Onderregent, die van Hoofd- en Onder-Děmang, die van Kliwon of Distriktshoofd, en die van Mantri Aris ⁽⁴⁾ en Prapat ⁽⁵⁾. Beide laatstgenoemden waren hoofden, tusschen het distriktbestuur en het dorpsbestuur in staande. In het Soerabajasche had men in 1852 nog als zoodanig de Oemboel ⁽⁶⁾. De ambtstitel Děmang, voor Distriktshoofden was, vóór de vaststelling van den algemeenen titel Wadana voor deze hoofden ⁽⁷⁾, o. a. ook in Ban-

⁽¹⁾ Zie De Jonge, t. a. p., dl. X, p. 317, 338, 350, 378, dl. XI, p. XXXVII, en Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XX (1873), p. 264.

⁽²⁾ Missive van den Resident van Madioen dd. 7 Januari 1886, N°. 143/10.

⁽³⁾ Rothenbuhler, t. a. p., p. 15. Najākā of Nijākā is afgeleid van het Sanskriet Nājaka: „geleider”, „leidsman”, „hoofd”. De Soendasche vorm is Najaka, de Madoereesche Nadjeukeuh.

⁽⁴⁾ De beteekenis van Aris is duister. Vergl. het Javaansche Woordenboek van Vreede, s. v. De Madoereesche vorm is Arēs.

⁽⁵⁾ Letterlijk: „hoofd over vier (Pat) dorpen”.

⁽⁶⁾ Zie over deze en andere tusschenhoofden: Van Davelaar: Middenpersonen tusschen de districts-beambten en desa-hoofden op Java, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXIV (1891), p. 365 en vv.

⁽⁷⁾ Staatsblad 1874, N° 72.

joemas, Semarang, Soerabaja en de verder oostwaarts gelegen residentien ⁽¹⁾ in zwang. Het is thans nog de titel van enkele hoofden van voorname perdikan-desa's ⁽²⁾.

De ambtelijke titulatuur in de Vorstenlanden, speciaal in Soerakarta, in de eerste helft der 19de eeuw, zooals die door Winter in zijne bekende opstellen beschreven werd, vindt men uitvoerig uiteengezet in Veth's Java ⁽³⁾. Uit § 3 van dit Hoofdstuk zal men ontwaren, dat de tegenwoordige bestuursinrichting aanmerkelijk afwijkt van die door Winter beschreven, doch dat de door hem vermelde ambtstitels ongeveer overeen komen met de tegenwoordigen, al bekleeden de dragers daarvan dan ook dikwijls andere functiën. Alleen de door Winter genoemde Wadānā Pawon, of Opperhofmeester, komt thans niet meer onder de Boepati's voor; terwijl de ambtstitel Goenoeng (N.) of Rēdi (K.) ⁽⁴⁾, voor de bestuursambtenaren, speciaal voor die buiten de hoofdplaats, nog alleen op de Mangkoe-Nēgārāsche landen in gebruik is. Uit eene vergelijking van § 3 van dit Hoofdstuk in den eersten druk van dit werk met dezelfde paragraaf in dezen tweeden druk, en nog meer door inzage van de jaarlijks verschijnende Javaansche almanakken, zal de lezer ontwaren, dat de ambtelijke titels en functiën in de Vorstenlanden, althans in de lagere rangen, niet zelden aan veranderingen onderhevig zijn.

Wat Madoera betreft, zoo voerden de zoogenaamde Vorsten van Bangkalan, Pamekasan en Soemenep in de laatste eeuw bijna voortdurend den titel Panēmbeuheun ⁽⁵⁾, ofschoon wij reeds zagen, dat zij van ouds feitelijk niet meer dan Regenten waren, eerst van de Mataramsche Vorsten, later van de Oost-Indische Compagnie, en eindelijk van het Gouvernement ⁽⁶⁾. Als gunst werd nog in de 19de eeuw de titel Panēmbeuheun soms in dien van Sultan veranderd ⁽⁷⁾. Oudtijds hadden de Vorsten een Radhin Adipatèh als Rijksbestuurder naast zich, doch in de laatste tijden slechts een gewonen Patèh, evenals de

⁽¹⁾ Echter niet in Banjoewangi.

⁽²⁾ Missive van den Resident van Banjoemas, dd. 15 Februari 1864, N°. 741/4.

⁽³⁾ 1ste druk, dl. III, p. 569 en volgg.

⁽⁴⁾ D. w. z. „berg”.

⁽⁵⁾ Een enkele maal slechts dien van Pangèran. Vroeger kwamen ook de titels Adipatèh, Toemēnggoeng en Kjaèh voor. Wanneer de Vorsten Pangèran, Panēmbeuheun of Sultan waren, voerden hunne echte vrouwen den titel van Ratoh.

⁽⁶⁾ Zie boven, p. 49, noot 2.

⁽⁷⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. II, p. 311 en volgg.

overige Regenten op Java. Deze Patèh's voerden hoogstens Toemëng-goeng als ambtelijk praedicaat. De hoogste ambtenaren buiten de hoofdplaatsen waren de Bèdeunah's of Distriktshoofden, onder wie de Mantrèh Arès' of Onderdistriktshoofden stonden. Onder deze laatsten had men weder de Klèboen's. Boepatèh Nadjoukeuh was de titel van enkele hooge ambtenaren in de Kraton, die te zamen eene soort van staatsraad vormden. Panèboeh was de algemeene titel voor Djaksah's en andere, daarmede ongeveer gelijkstaande ambtenaren. De aard van het ambt werd echter steeds bij den titel gevoegd: zoo sprak men van een Panèboeh Djaksah, van een Panèboeh Kapatèhan, van een Panèboeh Nageureuh, enz. In de afdeeling Sampang stond, boven de Bèdeunah's een Ranggeuh of Onderregent. Verder had men nog Dëmang's, Mantrèh's, Panglabèh's, en een aantal andere, tegelijk met de hofhouding verdwenen ambtenaren ⁽¹⁾.

Van de ambtelijke titulatuur der oude Hindoe-rijken in Oost-Java is zoo goed als alle herinnering uitgewischt. Behalve de titulatuur van den Vorst en zijne zoons ⁽²⁾, vind ik alleen vermeld, dat Aria de titel der krijgshoofden was ⁽³⁾. Hoogst waarschijnlijk hing de ambtelijke titulatuur in bedoelde rijken samen met die, welke thans nog op Bali bestaat.

§ 2.

DE AMBTSTITELS IN DE ONDER HET RECHTSTREEKSCHIE GEZAG VAN HET GOUVERNEMENT STAANDE RESIDENTIËN.

Het Reglement op het Beleid der Regeering van Nederlandsch-Indië spreekt, wat de ambtelijke titulatuur betreft, alleen over de Regenten en de Distriktshoofden, en bepaalt omtrent dezen, dat zij zoodanige ambtstitels zullen dragen als de Inlandsche gebruiken medebrengen ⁽⁴⁾. De lagere koloniale wetgever, ja zelfs

⁽¹⁾ Zie den staat gevoegd bij het politieke verslag omtrent Madoera over het jaar 1862.

⁽²⁾ Zie boven pag. 50 en 51.

⁽³⁾ Missive van den Assistent-Resident van Banjoewangi dd. 4 Mei 1886, No. 46/19.

⁽⁴⁾ Zie de artikelen 69 en 70.

het Indische administratief gezag, zijn dus nagenoeg geheel vrij in het regelen dezer aangelegenheid. Het Gouvernement kan, behalve aan Regenten en Distriktshoofden, alle ambtstitels toekennen, welke het goedvindt, ook al komen deze titels niet met de Inlandsche gebruiken overeen.

Als Inlandsche ambtstitel der Regenten is het van ouds gebruikelijke woord Boepati ook thans nog in zwang ⁽¹⁾.

De ambtenaar, die op den Regent volgt in rang, heeft tot ambtstitel Patih. Eene officieele regeling der bij dezen titel behorende praedicaten heeft nimmer plaats gehad. Het hangt dus geheel af van het goedvinden der Regeering, welke praedicaten zij aan Patih's wil verleenen, waarbij echter natuurlijk op het plaatselijke gebruik gelet wordt, gelijk het in het vorige Hoofdstuk is beschreven. Hetzelfde geldt van de praedicaten der lagere Inlandsche ambtenaren.

De ambtstitel van de Inlandsche Officieren van Justitie, Djaksa ⁽²⁾, is voorgeschreven bij artikel 62 van het Reglement op de Rechterlijke Organisatie en het Beleid der Justitie. De titel is uit Midden-Java afkomstig, doch duidt, naar de Javaansche begrippen, eene andere soort van ambtenaar aan, gelijk bij de behandeling der ambtstitels in de Vorstenlanden blijken zal. De titel der Distriktshoofden, Wadana, en die der Onderdistriktshoofden, Assistent-Wadana, berusten op § 2 *sub* IIb van het Besluit van 1 Maart 1874 N°. 23 (Stbl. N°. 72). Intusschen is de bevolking in Bantam nog gewoon de Distriktshoofden Dēmang, en de Onderdistriktshoofden Mantri Distrikt te noemen. In de Preanger-Regentschappen, in Buitenzorg en in Krawang noemt men, in het dagelijksche leven, de Onderdistriktshoofden veelal Tjamat; terwijl in de residentie Batavia de Distriktshoofden nog officieel den titel voeren van Dēmang, en de Onderdistriktshoofden dien van Assistent-Dēmang. Alleen in de afdeeling Stad en Voorsteden van Batavia heeten de Distriktshoofden Kommandant. Zij bezitten den thans overigens niet meer in gebruik zijnden rang van Rangga of Onderregent, en hebben onder zich Wijkmeesters ⁽³⁾ met den rang

⁽¹⁾ Over de praedicaten der Regenten, zie boven, p. 8 en 9.

⁽²⁾ De samenstellingen zijn Hoofd-, Adjunct-Hoofd- en Adjunct-Djaksa. Deze half Hollandsche titels hebben ook in de Inlandsche talen burgerrecht verkregen. Hetzelfde geldt trouwens van alle titels, waarvan de vertaling hier niet uitdrukkelijk wordt bijgevoegd.

⁽³⁾ In het Maleisch: Bèk, van het Hollandsche „wijk”.

van Assistent-Dēmang ⁽¹⁾. Voorts heeft men aldaar Kapiteins, Luitnants en Vaandrighs ⁽²⁾ over de Inlandsche schutterij, welke beide laatste titels ook wel, als eene onderscheiding en zonder dat daaraan functiën verbonden zijn, worden toegekend aan verdienstelijke Inlandsche beambten van ondergeschikten rang, b. v. bij de recherche. Tusschen de Kommandanten en de Wijkmeesters heeft men in 1878 ⁽³⁾ nog Onderdistriktshoofden, met den titel van Adjudant in het leven geroepen. Op sommigen der particuliere landerijen bewesten de rivier Tji-Manoek heeft men bovendien, volgens artikel 53 der Publicatie van 28 Februari 1836 (Stbl. N°. 19), tusschen de Onderdistriktshoofden en de Kamponghoofden nog politiebeambten, door den landeigenaar aangesteld, onder den titel van Hoofd-Mandor ⁽⁴⁾, Hoofd-Djoeragan, Tjamat, enz. Op de uitgestrekte Pamanoekan- en Tjiasēm-landen, in Krawang, voeren de Distriktshoofden van den landeigenaar den titel van Dēmang en de Onderdistriktshoofden dien van Patih; op dezen volgt de Djaksa, en op laatstgenoemden de Kandoeroean.

Bij het Besluit van 19 December 1867 N°. 29 (Stbl. N°. 168) sub III, is bepaald, dat alle Inlandsche ambtenaren, die door de Hoofden van Gewestelijk Bestuur worden benoemd, en voor wie geene speciale andere ambtstitels zijn voorgeschreven ⁽⁵⁾, den titel zullen voeren van Mantri, onder bijvoeging van de woorden „kopi”, „tēboe”, „goedang”, „oeloe-oeloe” ⁽⁶⁾, „kaboepatèn”, enz., enz., ter onderscheiding van den tak van cultures of andere algemeene dienstvakken, waarbij zij werkzaam zijn.

De rangen en titels der Inlandsche ambtenaren bij speciale diensten, als de belastingen, de spoorwegen, enz., werkzaam, moeten, als geheel op Europeesche leest geschoeid, buiten bespreking blijven. Evenzeer vallen, zij het om andere redenen, de geestelijke titels en de titels

⁽¹⁾ Zie de artikelen 2, 6 en 16—18 van het Besluit van den Commissaris-Generaal dd. 12 Maart 1828, N°. 17 (Tollens: Wetten en Besluiten, Batavia 1856, dl. I, p. 269 en volg.).

⁽²⁾ Mal.: Alfērēs.

⁽³⁾ Besluit van 10 Februari 1878, N°. 2 (Stbl. N°. 75).

⁽⁴⁾ Mandor is afgeleid van het Portugeesch Mandador: „opzichter”.

⁽⁵⁾ B.v. de hierboven genoemde titel van Assistent-Wadana.

⁽⁶⁾ Van het Oud-Javaansche Oeloe: „hoofd”. Mantri Oeloe-Oeloe beteekent echter tegenwoordig nooit iets anders dan „Mantri bij de waterleidingen”.

van de hoofden en bestuurders der Inlandsche gemeenten buiten ons onderwerp ⁽¹⁾.

§ 3.

DE AMBTSTITELS IN DE VORSTENLANDEN.

Gelijk reeds in Hoofdstuk I van dit werk werd medegedeeld, heeft men in de Vorstenlanden van Java een ander systeem van ambtelijke titels. Om met Soerakarta te beginnen, zijn de ambtenaren (prijaji (N.) prijantoen (K.)) aldaar verdeeld in zeven rangen of categoriën: de Boepati's ⁽²⁾, de Kliwon's, de Panèwoe's, de Panatoes' of Mantri's, de Panèkët's, de Panglawé's en de Pénadjoeng's. De oorspronkelijke beteekenis dezer titels ⁽³⁾ leeft niet meer in het rechtsbewustzijn van den Javaan voort. Zij zijn eenvoudig benamingen van rang geworden, onder elk waarvan, gelijk wij zien zullen, ambtenaren met zeer afwijkende functiën begrepen kunnen zijn ⁽⁴⁾. Het best zoude men die rangen kunnen vergelijken met de militaire rangen in de Europeesche legers, waarvan de dragers ook niet zelden belast zijn met bezigheden, welke bijna geen ander punt van vergelijking opleveren met die van gelijknamige functionnarissen bij andere takken van militairen dienst geplaatst, dan alleen dat allen dezelfde militaire eerbewijzingen genieten, ongeveer dezelfde uniform dragen en ongeveer dezelfde bezoldiging ontvangen. Van de hier bedoelde benamingen van rang worden ambtstitels gevormd door bijvoeging van de functiën, b.v. Boepati Najákå, Panèwoe Djakså, enz. De ambte-

⁽¹⁾ Zie daarvoor respectievelijk mijne verhandelingen over de Mohammedaanse geestelijkheid en de geestelijke goederen op Java en Madoera, Batavia 1882, en over het Inlandsche gemeentewezen op Java en Madoera, opgenomen in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 6^e Volgreeks, dl. VIII (1901), p. 1 en vv.

⁽²⁾ Ook wel die der Toemëngoeng's genoemd, naar het praedicaat, dat de meeste Boepati's voeren. Daar er echter in de Vorstenlanden ook Boepati's zijn met een ander praedicaat, is deze wijze van den hoogsten ambtelijken rang aan te duiden, minder juist. Nog minder juist is het, gelijk straks zal blijken, de Boepati's der Vorstenlanden in het Hollandsch Regenten te noemen.

⁽³⁾ Zie boven, p. 53 en 57.

⁽⁴⁾ Over de ambtelijke praedicaten aan elk dezer rangen verbonden, zie boven, p. 37 en vv.

naren, of liever landsdienaren, zijn verder te splitsen in burgerlijke ambtenaren, geestelijken, militairen en vrouwelijke ambtenaren. Elk dezer vormt eene afzonderlijke afdeeling of Golongan, waarin de officieele Javaansche maatschappij verdeeld is. De Golongan der burgerlijke ambtenaren heet Kapatihan, naar haar opperhoofd (Wadānā) ⁽¹⁾, den Patih of Adjunct van den Vorst, den Rijksbestuurder. De Golongan der geestelijken heet Pangoelon, naar haar opperhoofd, den Pangoeloe Gědé of Wadānā Kaoem, ook Wadānā Moetihan genoemd ⁽²⁾, die echter, als hebbende slechts den rang van Boepati, aan den Rijksbestuurder ondergeschikt is ⁽²⁾. De lijfwacht vormt een anderen Golongan, de Pradjoeitan geheeten. Wadānā daarvan is de Javaansche Groote, die den hoogsten Hollandschen militairen rang bij 's Vorsten troepen bekleedt, en die tevens als hoofdofficier pro memorie tot het Nederlandsch-Indische leger kan behooren. Ook hij staat onder den Rijksbestuurder, en heeft tegenwoordig slechts den rang van Boepati, ofschoon ook een Pangéran deze functiën kan vervullen. Gewoonlijk wordt hij als „Kolonel” betiteld; maar deze militaire rang brengt geenszins mede, dat hij ook in het Nederlandsch-Indische leger als zoodanig is opgenomen. De lagere hoofden van 's Vorsten lijfwacht voeren eveneens aan het Hollandsch ontleende militaire titels, welke echter aan Javaansche ambtelijke rangen zijn geassimileerd.

De vrouwelijke ambtenaren, uitsluitend bestaande uit het personeel der hofhouding, binnen den laatsten ringmuur van den Kraton dienst doende, vormen wederom een afzonderlijken Golongan, de Kapoetrèn geheeten, waarover straks zal worden gehandeld. Alleen moet hier reeds dadelijk worden aangeteekend, dat de Wadānā van dezen Golongan de Grootmeesteres is, en in rang met den Rijksbestuurder gelijk staat. Laatstgenoemde oefent dan ook over bedoelden Golongan evenmin gezag uit, als hij het doet over de Kadipatèn en de Kamisěpoehan, d. w. z. de Golongan's, waartoe respectievelijk de echte en de onechte

⁽¹⁾ Het woord Wadānā beteekent in de Vorstenlanden niet, gelijk daarbuiten, een Distriktshoofd, maar het hoofd van een diensttak in het algemeen, onverschillig of bedoelde diensttak al dan niet rechtstreeks onder den Vorst ressorteert, en of hij in eene administratie dan wel in het bestuur over eene territoriale uitgestrektheid bestaat.

⁽²⁾ Zijn vaste eere naam (Djědjoeloek) is Tapsir Anom, d. w. z. „de jonge Koran-commentaar”. Voor de organisatie der geestelijkheid in de Vorstenlanden, zie Moh. Geestelijkheid, enz., p. 30 en vv.

leden der Vorstelijke familie behooren, en waarvan de Wadânâ's zijn een tweetal Pangéran's van hoog aanzien, liefst de oudste echte zoon en de oudste echte broeder van den regeerenden Vorst ⁽¹⁾.

De Rijksbestuurder voert als vaste eere naam (Djêdjoeloek) aan zijn ambt verbonden, hetzij Sasrâ Nêgârâ ⁽²⁾, hetzij Sasrâ Diningrat ⁽³⁾. Hij wordt niet door den Vorst benoemd, maar door het Gouvernement, dat hem ook bezoldigt, ofschoon hij bovendien eene bezoldiging van den Vorst geniet. Vroeger ontvingen alleen de Boepati's hunne akte van aanstelling (Piagêm) rechtstreeks van den Vorst, en werden alle lagere landsdienaren door den Rijksbestuurder benoemd en ontslagen. Tegenwoordig schijnen echter alle ambtenaren tot en met den rang van Mantri door den Vorst zelf te worden benoemd en ontslagen. Daar, volgens de Javaansche begrippen, niet slechts de Vorst, maar ook elk hoofdambtenaar door een Patih of Adjunct ⁽⁴⁾ moet worden bijgestaan, zoo heeft de Rijksbestuurder op zijne beurt een Patih onder zich met den rang van Kliwon, benevens verder bureau-personeel. Het ambt van Rijksbestuurder van den Soesoehoenan heeft nog dit eigenaardige, dat de behandeling der gewone bestuurs-aangelegenheden door den Resident, niet met den Vorst, maar met hem geschiedt. Alleen zaken van groot belang, althans naar de Javaansche opvatting, of zaken, de hofhouding rakende, en *a fortiori* zaken, waarbij leden der vorstelijke familie betrokken zijn, worden door den Resident rechtstreeks met den Soesoehoenan behandeld ⁽⁵⁾.

De Boepati's zijn van verschillende categoriën. In de eerste plaats

⁽¹⁾ De woningen der Pangéran's met de daarbij behorende tuinen en wijken ter hoofdplaats, zijn aan het gezag der gewone bestuursambtenaren onttrokken. Zij zijn van rechtswege Midjên, d. w. z. zij staan onmiddellijk onder den Vorst of onder het hoofd van hun Golongan. Andere personen of familiën kunnen slechts Midjên zijn krachtens eene beschikking van den Vorst of van één van diens voorgangers.

⁽²⁾ D. w. z. „Met duizend landen”.

⁽³⁾ D. w. z. „Met duizend van de schoonste steden der aarde”.

⁽⁴⁾ Het woord Patih wordt, voor „adjunct”, alleen gebezigd ten aanzien van den Vorst, den Rijksbestuurder en de Boepati's. Het algemeene woord voor „adjunct” is in het Javaansch Kamitoewâ (N.) of Kamisëpoeh (K.). In West-Java is daarvoor meer het Arabische woord Wakil in gebruik.

⁽⁵⁾ Waarschijnlijk hangt ten deze veel af van de persoonlijke eigenschappen en verhoudingen. Eene officieele aanwijzing der aangelegenheden, welke rechtstreeks met den Vorst moeten worden behandeld, heeft, voor zoover mij bekend, nooit plaats gehad.

heeft men de Boepati Najâkâ, acht in getal. Zij zijn hofdignitarissen, en vormen eene soort van adviseerenden staatsraad ⁽¹⁾. Vier hunner noemt men de Boepati Djêro of Binnen-Boepati's, omdat zij hun Paséban ⁽²⁾ hebben binnen den buitensten ringmuur van den Kraton, bij de poort Sri Měnganti; terwijl de vier anderen Boepati Djâbâ of Buiten-Boepati's heeten, omdat hunne Paséban's gelegen zijn buiten die poort op den noordelijken Aloen-Aloen. De volle ambtstitels der Boepati Djêro zijn: Boepati Kěparak Kiwâ, Boepati Kěparak Těngě, Boepati Gěđong Kiwâ en Boepati Gěđong Těngě, en die der Boepati Djâbâ: Boepati Gěđé, Boepati Séwoe, Boepati Panoemping en Boepati Boemi. Vóór 1830 voerden de Binnen-Boepati's ook de administratie over de inkomsten der zoogenaamde Montjâ-Něgârâsche landschappen. Sedert de overname dier landschappen door het Gouvernement, gaan zij elke maand de gelden halen, welke daarvoor als schadeloosstelling aan den Soesoehoenan worden uitgekeerd. De Kěparak's zijn eene soort erfelijke militaire leenmannen, die de persoonlijke lijfwacht van den Vorst vormen ⁽³⁾. Hunne Boepati's zijn tevens hoofden der Ganděk's, een corps ambtenaren, 44 man sterk, onder twee Kliwon's. De Ganděk's zijn belast met het overbrengen van brieven en boodschappen van den Vorst en met een aantal andere werkzaamheden in den Kraton ⁽⁴⁾. Het getal der overigens aan den hofdienst verbonden personen is verbazend groot. Behalve de vrouwelijke bedienden, waarover straks, vind ik vermeld: muzikanten,

(1) Van 1847 tot 1901 waren zij ook leden van den Pradâtâ Gěđé of rechtbank voor burgerlijke en strafzaken ter hoofdplaats, waarvan de Rijksbestuurder voorzitter was. Zie Staatsblad 1847, N°. 30, en de Memorie van toelichting op de Indische begrooting voor 1902, p. 13. Blijkens het aldaar medegedeelde zal, te beginnen met 1902, de rechtspraak in de geheele residentie Soerakarta door het Gouvernement tot zich worden getrokken, behoudens de door den Soesoehoenan en het Hoofd van het Mangkoe-Něgârâsche Huis in overleg met den Resident uit te oefenen rechtspraak over bepaaldelijk aangeduide leden hunner familie en over zekere hofdignitarissen. De afleiding van het woord Pradâtâ is onbekend. De adviseerende staatsraad komt reeds in het Hindoe-recht voor. Zie Manoe VII: 54 en vv. en 146 en vv.

(2) D. w. z. de plaats waar zij zitting houden.

(3) Zie meer over hen in het Eindresumé, dl. III (Batavia 1896), Bijlagen, p. 20 en vv.

(4) Vroeger waren zij ook belast met grondopmetingen en grensbepalingen buiten de hoofdplaats. Zie Sollewijn Gelpke: Naar aanleiding van Staatsblad 1878, N°. 110, Batavia 1879—1880, dl. I, p. 8 en 9. Dergelijke vorstelijke boden, tevens berichtgevers van hetgeen in het rijk omgaat, worden ook vermeld in het wetboek van Manoe, VII: 154, 223 en IX: 256, 298.

stalpersoneel, waterdragers, palankijndragers, smeden, metselaars, timmerlieden, klerken, kassiers, deurwachters, dragers van staatsie en andere voorwerpen, kleedermakers, ordonnansen, hofnarren, dwergen, enz., enz. ⁽¹⁾. Alle dezen staan onder hoofden met ambtelijke rangen gelijk aan die der gewone ambtenaren. Alleen worden de Panèwoe's onder de hierbedoelde Kraton-ambtenaren gewoonlijk Loerah genoemd, en de Mantri's gewoonlijk Bèkël ⁽²⁾. Ook de titel of liever rang van Këbajan, komt in den Kraton voor ten opzichte van lagere ambtenaren. Vermoedelijk is het een equivalent voor Panèkët. Hoe nu alle deze takken van hofdienst onder de verschillende Boepati Najakā verdeeld zijn, kan ik niet nagaan ⁽³⁾. Hunne titels geven daaromtrent evenmin voldoende licht ⁽⁴⁾.

In de tweede plaats heeft men de Boepati Anon-Anon ⁽⁵⁾, vijf in getal. Zij zijn: de Wadānā Pangrëmbé, of Wadānā Karaton, veelal aangeduid met zijn aan het Hollandsch ontleenden titel van Onder-

(1) Zie o. a. Winter: Javaansche zamenspraken, dl. I, 2de druk, Amsterdam 1862, p. 42 en vv. De personen aan den hofdienst verbonden, zonder een ambtelijken rang te bezitten, noemt men, evenals de niet-gegradueerde militairen, Djadjar.

(2) Zoo vind ik gesproken van een Loerah Niāgā, een Loerah Kētanggoeng, een Loerah Səntānā, enz. Buiten den Kraton beteekent Loerah in de Vorstenlanden niet, gelijk in de andere residentieën, een dorpshoofd, maar is het een relatief begrip, namelijk het onmiddellijke hoofd van iemand, wie ook, b.v. de apanagehouder tegenover zijn pachter. Bèkël is buiten den Kraton de titel van de pachters der apanages of andere gronden, waar de dorpsverhuur bestaat, welke pachters op hunne perceelen tegelijk eene zekere politiemacht uitoefenen. Zie mijne Afwijkingen van het Mohammedaansche vermogensrecht op Java en Madoera, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 6de Volgreeks, dl. III (1897), p. 115 en vv. en 173 en vv.

(3) Vroeger schijnen de Buiten-Boepati's ook nog zekere bemoeienissen met de zorg voor de veiligheid der hoofdplaats te hebben gehad; doch thans hebben die bemoeienissen in elk geval opgehouden.

(4) De Boepati Kēparak heeten respectievelijk Kiwā of Tēngēn, d. w. z. linksch of rechtsch, naar de ligging van hunne Paséban's. De Gēdong Kiwā en de Gēdong Tēngēn zijn twee magazijnen links en rechts van den ingang van den Kraton gelegen, waar de voorraden voor het hof worden bewaard. De Boepati's, die daarvan aan het hoofd staan, zoude men dus Opperpakhuismeesters kunnen noemen. De titel Boepati Gēdē wordt ook wel Boepati Boemi Gēdē geschreven. De Boepati Séwoe heet aldus naar het landschap Séwoe in de voormalige residentie Bagelen, waar vóór 1830 zijn apanage gelegen was. Wat Panoemping is, weet ik niet. Boemi beteekent „land”, „grond”; doch de Boepati Boemi is evenmin een bestuurshoofd als één der andere Boepati Najakā.

(5) Afgeleid van het Oud-Javaansche woord Ton: „zien”.

Majoor⁽¹⁾, de Boepati Kadipatèn Anom⁽²⁾, de Boepati Kalang⁽³⁾, de Boepati Gladag⁽⁴⁾ en de Boepati Djakså⁽⁵⁾.

Aan elk der Boepati Najåkå en der Boepati Anon-Anon is een personeel toegevoegd in verhouding tot den omvang zijner administratie. Elk heeft een adjunct met den rang van Kliwon, en verder de noodige Panèwoe's, enz., allen genaamd met een titel, welke hun rang en hunne functiën aanduidt, b. v. Kliwon Këparak Kiwå, Panèwoe Gëdong Tëngën, Mantri Gladag, Mantri Djakså, enz., enz. Eene bijzondere vermelding verdient alleen, dat van het corps der Djakså's, niet alle leden dienst doen onmiddellijk onder den Boepati Djakså, maar dat sommigen zijn toegevoegd aan de verschillende andere Boepati's⁽⁶⁾.

In de derde plaats heeft men de Boepati Politie of Regenten der afdeelingen (Kaboepatèn)⁽⁷⁾. Elk hunner heeft als adjunct een Kliwon, en, ter zijner beschikking, een Panèwoe Djakså. De Regenten in de afdeelingen waren tot in 1901 tevens voorzitters van de

(1) Hij is de thesaurier van den Soesoehoenan en de rentmeester der zoogenaamde Pangrëmbé-landen, tevens hofmaarschalk. Over de Pangrëmbé-landen zie Vermogensrecht, t. a. p., p. 177.

(2) Chef van het huis van den Kroonprins.

(3) Hoofd der Kalang's, over welk volk men vergl. Veth: Java, 1ste druk, dl. III, p. 578 en volg.; Ketjen: Bijdrage tot de geschiedenis der Kalangs op Java, in het Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXVIII (1883), p. 185 en vv.; Knebel: De Kalang-legende, in hetzelfde Tijdschrift, dl. XXXVII (1894), p. 489 en vv.; Dezelfde: Varia Javanica, in hetzelfde Tijdschrift, dl. XLIV (1901), p. 24 en vv. Deze Boepati is speciaal belast met het onderhoud der gebouwen, muren, enz. van den Kraton.

(4) Opperstalmeester en directeur van het transportwezen.

(5) Hoofd der Djakså's of Fiskaals. Als vaste aan zijn ambt verbonden eere-naam (Djêdjoeloek) heeft hij, hetzij Djakså Nëgërå, d. i. „Rijksfiskaal", hetzij Among Prådjà, d. i. „Voogd over het volk".

(6) Dit hangt samen met de eigenaardige opvatting van het ambt van Djakså in de Vorstenlanden. Het is aldaar thans nog, evenals vroeger elders in Midden-Java, een ambtenaar belast met het onderzoeken van geschillen, ook van administratieven aard, welke geschillen hij, als zij van mindere beteekenis zijn, zelf afdoet, en anders, behoorlijk toegelicht, aan zijn chef ter beslissing voorlegt. Vandaar dat elke Javaansche Wadånå of chef van een dienstdak evengoed een Djakså als een Patih naast zich moet hebben. Op zijne beurt wordt iedere Djakså bijgestaan door een Lawang (N.) of Kori (K.), letterlijk: „deur", d. i. een ambtenaar, door wien de stukken, op een geschil betrekking hebbende, van partijen worden in ontvangst genomen en bij den Djakså ingediend.

(7) Tegenwoordig vormt de hoofdplaats een gewoon distrikt, dat met eenige daaromheen liggende distrikten eene afdeeling vormt; doch vroeger was dit anders.

daar aanwezige rechtbanken, Pradātā Kaboepatèn geheeten. Voor de pachten, de landverhuur en alle andere agrarische en fiscale aangelegenheden is het leenrijk verdeeld in twee afdeelingen, elk onder een Boepati Pamadjëgan, aan wie de noodige Kliwon's en verder personeel zijn toegevoegd.

Op de hier uiteengezette regeling bestaan echter eenige uitzonderingen. Zoo is de Regent van Soekāhardjā slechts Kliwon, met een Panèwoe als adjunet, en vindt men daarentegen een Boepati Djoeroe Koentji, of Oppergravenbewaker, vermeld als bestuurder van de vorstelijke begraafplaats Imāgiri. Hij heeft aldaar onder zich een Kliwon en een Panèwoe Distrikt, verder een Kliwon als bewaker van de heilige begraafplaats te Sélā⁽¹⁾, en eindelijk twee Djimat's⁽²⁾ en één Panèwoe Politie bij de begraafplaats te Koetā Gëdë. De hier bedoelde afdeelingen heetten vroeger niet Kaboepatèn, maar Kawadanan, ofschoon zij, evenals alle andere afdeelingen, rechtstreeks onder den Rijksbestuurder ressorteerden. Imāgiri en Koetā Gëdë zijn in gemeenschappelijk bezit van den Soesoehoenan en den Sultan, zoodat alle ambtenaren er slechts gezag uitoefenen over de onderdanen van den Vorst, die hen heeft aangesteld.

Onder de Boepati Politie zijn verder nog een aantal ambtenaren werkzaam met de rangen van Panèwoe, Mantri of lager. Zij voeren de titels Panèwoe of Mantri Politie, Panèwoe of Mantri Kaboepatèn, Panèwoe of Mantri Adjutant, Mantri Gawé⁽³⁾, Mantri Dalan⁽⁴⁾, enz. Aan het hoofd van elk distrikt staat een Panèwoe Distrikt, en aan het hoofd van een onderdistrikt een Mantri Distrikt. Verder

⁽¹⁾ In Sélā waren de onderdanen van den Soesoehoenan reeds sedert lang in strafzaken aan de rechtbanken en rechters van het Gouvernement onderworpen; terwijl de Panèwoe er als hoofd der politie ondergeschikt was aan den Assistent-Resident van Grobogan. Zie Staatsblad 1880, N°. 18. In 1901 is de geheele enclave bij het Gouvernementsgebied ingelijfd, behalve het terrein van het heilige graf met daarbij behorende moskee en woning van den grafbewaker. Zie Koloniaal Verslag van 1901, p. 2.

⁽²⁾ Deze ambtenaren voeren het praedicaat Amad, waarschijnlijk van het Arabische Hammād: „lofspreker”. Zie A. W. T. Juynboll: Lijst van Javaansche woorden, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, uitgegeven door het Koninklijk Instituut voor T., L. en Vk. bij gelegenheid van het Orientalisten-Congres, Afd. Taal- en Letterkunde, 1883, p. 76. Djimat vind ik in de woordenboeken alleen vermeld in de beteekenis van „amulet” (Arab. 'azimah).

⁽³⁾ D. w. z. „Mantri belast met het toezicht op de heerendiensten”.

⁽⁴⁾ D. w. z. „Mantri belast met het toezicht op de wegen.”

heeft men op de bureaux der verschillende bestuursambtenaren nog de noodige Tjarik's of klerken, soms geplaatst onder een Mantri Tjarik of Opperklerk. De aan de hoofden der regentschappen toegevoegde politie-dienaren voeren den titel van Langsir; die aan de Distrikts- en Onderdistriktschouffenden toegevoegd den titel van Kadjinëman.

Op het Mangkoe-Nëgârâsche gebied is de ambtelijke titulatuur anders. De Patih van den Pangéran Adipati heeft slechts den rang van Boepati, welken rang geen der overige ambtenaren van bedoelden Vorst bezit ⁽¹⁾. Deze Patih wordt door het Gouvernement noch benoemd, noch bezoldigd, en neemt een geheel ander standpunt in dan de Patih van den Soesoehoenan, in zooverre dat de aanrakingen met het Europeesche gezag, den staatsdienst betreffende, nimmer door zijne tusschenkomst, maar rechtstreeks met het Hoofd van het Mangkoe-Nëgârâsche Huis plaats grijpen ⁽²⁾. Verder heeft men ter hoofdplaats een Wadânâ Martâ Prâdjâ voor de finantiën, een Wadânâ Rëksâ Prâdjâ voor de politie, en tot in 1901 een Wadânâ Djaksâ voor het onderzoek der rechtszaken ⁽³⁾. De administratieve ambtenaren worden tegenwoordig niet meer door Djaksâ's bijgestaan. De wijken der hoofdplaats worden, naar hun omvang, door een Panèwoe Goenoeng of door een Mantri Goenoeng bestuurd.

De bestuurshoofden in de afdeelingen (Kawadanan) van het Mangkoe-Nëgârâsche gebied, Wânâgiri en Karanganjar, voeren den titel van Wadânâ Goenoeng met den rang van Kliwon. Elk dezer ambtenaren heeft als adjunct een Panèwoe Kawadanan onder zich; de Distriktschouffenden zijn Panèwoe Goenoeng en de Onderdistriktschouffenden Mantri Goenoeng. Ook over de verschillende Mangkoe-Nëgârâsche dorpen zijn van staatswege bestuurders aangesteld, die, naar de belangrijkheid van hun gebied, de titels Dë mang, Ronggâ of Përtinggi voeren. In het gebied van den Soesoehoenan bestaat geen ander dorpsbestuur

⁽¹⁾ In het algemeen kan men zeggen, dat alle ambtenaren van den zelfstandigen Pangéran Adipati één rang lager staan dan hunne, met gelijksoortige functiën belaste, collegas in het gebied van den Soesoehoenan. Zoo zijn de Mangkoe-Nëgârâsche Wadânâ's ter hoofdplaats slechts Kliwon, en niet Boepati als bij den Soesoehoenan.

⁽²⁾ In 1887 werd tijdelijk ingesteld eene Commissie, en in 1888 een Raad voor de aangelegenheden van het Mangkoe-Nëgârâsche Huis; doch in 1899 werd de vroegere toestand hersteld. Zie de Koloniale Verslagen van 1889, p. 6, en 1900, p. 2.

⁽³⁾ Vroeger was het getal der Wadânâ's ter hoofdplaats, belast met de verschillende takken van bestuur, talrijker.

dan dat der Bëkël's of pachters ⁽¹⁾. De agglomeraties van woningen, welke slechts als gehuchten zijn aan te merken, staan, in het Mangkoe-Nëgârâsche gebied, naar gelang van hare meerdere of mindere belangrijkheid, onder Bëkël's of Këbajan's; terwijl de vroegere Panëwoe's, enz. voor de cultures, de belastingen, enz. sedert eenige jaren zijn vervangen door ambtenaren met den titel van Martâ Nimpoenâ. De Wadânâ Goenoeng te Wânâgiri was tot in 1901 tevens voorzitter van den Pradâtâ Kawadanan aldaar. Nog meer afwijkend van de toestanden in het gebied van den Soesoehoenan is in dat van den Pangéran Adipati de inrichting van den Pradjoeritan. Deze bestaat namelijk vooreerst uit het zoogenaamde Legioen, een corps, geheel op Europeesche wijze gewapend, geoefend en georganiseerd, onder officieren, die de Nederlandsch-Indische uniform dragen, en Nederlandsch-Indische militaire rangen bekleeden. Daarnaast bestaat echter eene soort van volkswapening, Wirâ Prâdjâ geheeten, onder afzonderlijke officieren, die echter de rangen van Kapitein en Luitenant bezitten.

In het Sultansgebied van Djokjakarta treft men wederom tamelijk afwijkende en, naar het schijnt, ook nog al eens wisselende toestanden aan ⁽²⁾. De rangen der ambtenaren dragen er wel dezelfde namen als bij den Soesoehoenan, maar worden toch geacht iets lager te staan, evenals de Djokjasche leenvorst zelf tot den Soloschen staat als jongere tot oudere ⁽³⁾. De functiën van den Rijksbestuurder en zijne verhouding tot het Gouvernement zijn als bij den Soesoehoenan; doch zijn vaste eere-naam (Djêdjoeloek) is Danoe Rëdjâ ⁽⁴⁾. De Boepati Najâkâ zijn acht in getal, en vormen den staatsraad ⁽⁵⁾. Hunne titels zijn, met geringe

⁽¹⁾ Zie boven, p. 68, noot 2.

⁽²⁾ Vergl. nog de missive van den Resident van Djokjakarta, dd. 31 Augustus 1881, Litt. N, Geheim.

⁽³⁾ Zie Poensen: Mangkubumi, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 6de volgreeks, dl. VIII (1901), p. 240.

⁽⁴⁾ D. w. z. „Bestendig geluk”.

⁽⁵⁾ Tot in 1901 waren zij ook leden van de zoogenaamde Rechtbank voor Crimineele Zaken. Nu echter de strafrechtspraak ook in Djokjakarta door het Gouvernement aan zich is getrokken, zijn deze functiën vervallen. Alleen de civiele rechtspraak is in het gebied van den Sultan tijdelijk op den ouden voet gelaten. Ik acht het onder deze omstandigheden niet noodig de zeer ingewikkelde Javaansche rechterlijke organisatie hier uit een te zetten. Omtrent de rechtspraak over familieleden en hofdignitarissen van den Sultan en van het Hoofd van het Pakoe-Alamsche Huis, geldt hetzelfde, wat in noot 1 van p. 67 gezegd werd omtrent Soerakarta.

wijzigingen, dezelfde als in Soerakarta; doch zij zijn in Djokjakarta tegenwoordig geen hofdignitarissen meer. Deze functiën worden aldaar door eenige Pangéran's vervuld. Een vast corps Gandèk's bestaat niet; maar aldus betitelt men elk persoon, die een brief of boodschap van den Sultan overbrengt. Als bijzonderheid vermeld ik nog, dat in Djokjakarta soms een Boepati Najākā den Pangéranstitel voert, hetgeen, voor zooverre ik weet, in Soerakarta ongebruikelijk is. Tegenwoordig is ook het bestuur der wijken van de hoofdplaats aan een viertal der Boepati Najākā opgedragen.

De Wadānā Gēdē Pradjoerit of Opperhoofd der lijfwacht heeft den rang van Majoor. Hij is aan de Boepati Najākā geassimileerd, evenals het hoofd der geestelijkheid.

Den tweeden rang van Boepati's bekleeden de Boepati Wadānā Distrikt. Zij besturen de verschillende afdeelingen, waarin het gebied van den Sultan is verdeeld.

In de derde plaats heeft men de zeer talrijke Boepati Anom of „jonge” Boepati's, grootendeels ter hoofdplaats belast met verschillende werkzaamheden. Ik noem van hen slechts de adjuncten van den Rijksbestuurder en van de Boepati Najākā⁽¹⁾, de leden der civiele rechtbank Balé Mangoe, de Wadānā Pradjoerit of Kommandanten der verschillende corpsen van 's Vorsten lijfwacht, den Patih van den Kroonprins, den Wadānā Pānākawan of hoofd der pages, den Wadānā Tjarik of hoofd der klerken, den Wadānā Magang of hoofd der aspirant-ambtenaren, den Pangoeloe Landraad, den Boepati Taman of Inspecteur der vorstelijke tuinen, den Kliwon Maosan of Inspecteur der verhuurde landerijen, den Wadānā Gladag of Opperstalmeester, en den Wadānā Djaksā⁽²⁾. De adjunct van den Wadānā Djaksā is een Kliwon Djaksā. Het aan den Wadānā Djaksā toegevoegde personeel ter hoofdplaats is verdeeld over vijf bureaux (Lawang (N.) of Kori (K.)), aan het hoofd van elk waarvan een Panèwoe Djaksā of een Mantri Djaksā staat, onder wien een aantal mindere Djaksā's en Tjarik's werkzaam zijn. De hoofden dezer bureaux vormen met den Wadānā Djaksā, als voorzitter, voorloopig nog de civiele rechtbank Pradātā.

De Boepati's in de afdeelingen hebben elk naast zich als adjunct

⁽¹⁾ De adjuncten der Boepati Najākā noemt men gewoonlijk Boepati Kliwon.

⁽²⁾ Hij voert den vasten eernaam (Djēdjoeloek) van Niti Prādja, d. i. „Degeen, die onder het volk de orde handhaaft”.

een Panèwoe, benevens een Djakså, een geestelijke en verder ondergeschikt personeel. De Regent van Goenoeng Kidoel heeft, in plaats van een Panèwoe, een Ronggå als adjunct. De Djokjasche gravenbewaker te Imågiri is Boepati Anom, met een Loerah Djoeroe Koentji als adjunct te dier plaatse. Voorts staan onder hem twee Loerah Djoeroe Koentji te Koetå Gěđé⁽¹⁾, een gewone Djoeroe Koentji te Sélå en een dergelijken ambtenaar bij elk der vier in Madioen gelegen vorstelijke graven⁽²⁾. De instelling der Pradåtå Kaboepatèn heeft in Djokjakarta nooit bestaan.

In de regentschappen Kalasan, Soeléman en Bantoel Kadirědjå heeft men aan het hoofd der distrikten ambtenaren met den titel van Kapålå Distrikt en het praedicaat Pandji. Elk distrikt is er verdeeld in onderdistrikten, bestuurd door een Mantri Politie. In het regentschap Goenoeng Kidoel worden daarentegen twee der distrikten bestuurd door een Wadånå Distrikt, en één door een Ronggå Distrikt. Alle deze ambtenaren voeren het praedicaat Riå. De hoofden der onderdistrikten heeten in dit regentschap Dēmang Politie. In de regentschappen Nanggoelan, Kalibawang, Pěngasih en Sěntolo zijn de Regenten slechts Boepati Anom en de Distriktshoofden Dēmang Politie.

De ambtelijke titulatuur in het Pakoe-Alamsche gebied is wederom afwijkend. Omtrent den Patih van den Pangéran Adipati geldt hetzelfde, wat omtrent den Patih in het Mangkoe-Něgāråsche gebied is gezegd. Ter hoofdplaats heeft de Pangéran Adipati voorts een Pangoeloe, een Djakså, een Adjunct-Djakså en een Mantri Politie⁽³⁾. De landen buiten de hoofdplaats staan gezamenlijk onder één Boepati, die o. a. een Djakså en een geestelijke naast zich heeft, en wiens gebied verdeeld is in distrikten en onderdistrikten, respectievelijk bestuurd door ambtenaren met de titels van Kapålå Distrikt en Mantri Politie.

Ten slotte moet nog worden melding gemaakt van de ambtelijke titels door vrouwen gevoerd. In het binnenste van de Kraton's worden geene meerderjarige mannen toegelaten dan alleen als bezoekers, of wanneer het werkzaamheden geldt, waarvoor bepaald mannelijke hulp noodig is, b. v. timmeren, enz. In dit laatste geval staan echter de

⁽¹⁾ Ook dezen voeren het praedicaat Amad. Zie boven, p. 70, noot 2.

⁽²⁾ Vergl. boven, p. 70.

⁽³⁾ Vroeger had de Pangéran Adipati ter hoofdplaats een aantal Wadånå's voor het bestuur en de verschillende takken van administratie.

werklieden onder geestelijk toezicht ⁽¹⁾. De hofhouding in dit gedeelte van de Kraton's bestaat uitsluitend uit vrouwen, die gezamenlijk onder de bevelen zijn gesteld van eene Grootmeesteres. In Soerakarta voert zij tegenwoordig den titel van Niah Mas ⁽²⁾ Adipati. Haar rang is geassimileerd aan dien van Kolonel; terwijl zij, naar de laatste berichten, als assistente eene tweede Niah Mas Adipati met den rang van Luitenant-Kolonel onder zich heeft. Het blijkt mij echter niet, of dit een vast gebruik, dan wel slechts een tijdelijke maatregel is. De vaste eere naam (Djédjoeloek) der Grootmeesteres is Sědah Mirah ⁽³⁾. Op haar volgen eenige Niah Toeměnggoeng, Niah Kliwon, Niah Loerah en Niah Běkěl. In Djokjakarta daarentegen is de Niah Toeměnggoeng de hoogste, onder wier bevelen de Niah Riā staan, en onder dezen weder de noodige Niah Kliwon, Niah Loerah en Niah Běkěl ⁽⁴⁾. Aan de Nangkoe-Něgārāsche en Pakoe-Alamsche hoven wordt van dergelijke vrouwelijke ambtenaren geene melding gemaakt.

⁽¹⁾ Zie Moh. Geestelijkheid, p. 34.

⁽²⁾ Is zij door geboorte b.v. Radèn Ajoe of Radèn Ngantèn, zoo heet zij Radèn Ajoe Adipati of Radèn Ngantèn Adipati. Dit geldt ook voor de overige vrouwelijke ambtstitels.

⁽³⁾ D. w. z. „Betelbloessem van robijnen”.

⁽⁴⁾ Ook het Hindoe-recht vordert, dat de hofhouding uit vrouwen bestaat. Vergl. Manoe VII: 219. In het midden der 17de eeuw bestond reeds in dit opzicht aan het Mataramsche hof dezelfde toestand als tegenwoordig. Zie Van Goens, t. a. p., p. 341 en vv.

HOOFDSTUK IV.

RECHTSTOESTAND EN TITULATUUR DER VORSTELIJKE FAMILIËN.

§ 1.

DE BANTAMSCHE SULTANSFAMILIE ⁽¹⁾.

De voormalige Bantamsche Vorsten stammen af van Moelana Hasan ad-dîn ⁽²⁾. volgens de overlevering, een zoon van Soesoehoenan Goenoeng Djati van Cheribon. Zij beweren dus van Arabische afkomst te zijn ⁽³⁾.

In den aanvang voerden zij den titel van Pangéran, later dien van Pangéran Ratoe, doch in 1638 namen zij den titel van Sultan aan. In den aanvang der 19de eeuw bezaten zij nog eene vrij groote mate van autonomie, ofschoon zij feitelijk sedert 1684 ⁽⁴⁾ van de Oost-Indische Compagnie afhankelijk waren. Intusschen erkenden de Bantamsche Vorsten eerst bij het contract van 17 April 1752 ⁽⁵⁾ met ronde woorden, dat zij hun rijk als een leen van de Oost-Indische Compagnie bezaten ⁽⁶⁾; terwijl het tot in 1808 duurde, alvorens een afdoende

⁽¹⁾ Levyssohn Norman: De Britsche heerschappij over Java en Onderhoorigheden, 's-Gravenhage 1857, p. 61 en volgg.; Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 284 en volgg., 317 en volgg., 374 en volgg., 387 en volgg., dl. II, p. 11 en volgg., 18, 25, 60 en volgg., 89 en volgg., 117 en volgg., 130 en volgg., 185 en volgg., 218 en volgg., 265 en volgg., 297, 298, en 1ste druk, dl. III, p. 107 en volgg.; Resumé, enz., p. 2 en volgg., 6 en volgg.

⁽²⁾ Na zijn dood gewoonlijk Pangéran of Soesoehoenan Sabakingkin geheeten. Vergl. boven, p. 18.

⁽³⁾ Zie ben., p. 80, noot 2.

⁽⁴⁾ Het contract van dat jaar is te vinden bij De Jonge, t. a. p., dl. VII, p. 394 en volgg.

⁽⁵⁾ De Jonge, t. a. p., dl. XI, p. 1 en volgg.

⁽⁶⁾ Eenige jaren te voren, in 1748, had de Compagnie reeds, met goedvinden van de Rijksgrouten, den toenmaligen krankzinnigen Sultan afgezet, en het rijk onder hare „bewaring” en „bestiering” genomen. Zie de hierop betrekking hebbende proclamatie bij De Jonge, t. a. p., dl. X, p. 148 en volgg.

slag aan hun gezag werd toegebracht. In dat jaar namelijk zette Daendels den Sultan Aboe n-Naṣr Moḥammad Ishāq Zain al-Mottaqīn af, en verbande hem naar Amboina. Wel werd zijn zoon, de Pangéran Ratoe of Kroonprins, onder den naam van Aboe l-Mofāchir Moḥammad 'Alī ad-dīn II, nog door het Gouvernement in de plaats van zijn vader tot Sultan verheven, maar onder zoodanige beperkingen, dat zijn gezag niet veel grooter was dan dat van een gewonen Regent.

Geheel Bantam werd toen verder tot Hollandsch domein verklaard. De Lampongsche Distrikten, welke de Bantamsche Sultans sedert 1752 in leen van de Compagnie hadden, werden teruggenomen; terwijl een gedeelte van Oost-Bantam bij de Bataviasche Ommelanden werd gevoegd ⁽¹⁾. In 1810 werd ook de nieuwe Sultan afgezet, en hem Batavia als verblijfplaats aangewezen, en tegelijk werden de benedenlanden (namelijk de toenmalige regentschappen Bantam en Serang) onder ons rechtstreeksch bestuur gebracht. Over de bovenlanden werd nog eenmaal een Sultan aangesteld, die zich intusschen te Pandéglang, en niet te Bantam vestigde. Hij nam den naam aan van Moḥammad bin Solṭān Mohjī ad-dīn Zain aḥ-Ḥalīhīn, en was de zoon van een in 1805 vermoorden Vorst.

Ook deze toestand bleek onhoudbaar. De Sultan kon zich tegen zijne eigene onderdanen niet handhaven, zoodat hij in 1813 gaarne met Raffles in eene schikking trad, waarbij hij van zijn gezag over de bovenlanden afstand deed tegen behoud van zijn titel en een jaargeld van 10000 Spaansche dollars, benevens een geschenk van 3000 Spaansche dollars in eens. Hij vestigde zich nu weder in den Kraton zijner voorvaderen te Bantam. Hij overleed in 1815, waarna zijn jaargeld en titel overgingen op zijn minderjarigen zoon Moḥammad Ḥāfi ad-dīn.

Deze schikking van Raffles werd door de Nederlandsche Regeering gehandhaafd ⁽²⁾; doch de titulaire Sultan gedroeg zich zoo vreemd,

⁽¹⁾ De officieele stukken omtrent de, ten aanzien van Bantam door Daendels genomen, maatregelen zijn gepubliceerd in het 2de deel der Bijlagen van den Staat der Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen, 's-Gravenhage 1814.

⁽²⁾ De door Raffles aangegane overeenkomst is in het archief te Batavia niet te vinden. Evenmin eene akte, waarbij de Nederlandsche Regeering uitdrukkelijk verklaart, die overeenkomst te erkennen. Zie het Besluit dd. 16 Juni 1820, N°. 14, en de daarbij verhandelde missive van den Resident van Bantam, dd. 8 Juni 1820, N°. 65.

en was zoo verkwistend, dat men in 1831 ⁽¹⁾ genoodzaakt was, op verzoek van zijne eigene moeder, zijn persoon en zijne goederen te stellen onder toezicht en beheer van den Regent van Serang en een tweetal Europeesche ambtenaren. Hij zelf moest spoedig daarop als staatsgevangene naar Soerabaja worden overgebracht ⁽²⁾, alwaar hij eerst in het begin van November 1899, op den leeftijd van 104 jaren, overleed ⁽³⁾, en alwaar zijne kinderen en verdere afstammelingen zich sedert jaren meer en meer in de lagere standen der Inlandsche bevolking verliezen.

De administratie der inkomsten van den Sultan werd, bij zijne komst te Soerabaja, aldaar opgedragen aan eene Commissie, bestaande uit den Regent en den Assistent-Resident ter hoofdplaats; terwijl van die inkomsten eene som van f 552.— 's maands rechtstreeks door het Gouvernement zou worden uitbetaald aan zijne in Bantam achtergeblevene familiebetrekkingen, gelijk mede tot onderhoud van de groote moskee en de daarbij behoorende, door de bevolking vereerde, graven ⁽⁴⁾. De Kraton zelf werd gesloopt ⁽⁵⁾, de preciosa en andere goederen van den Sultan, in Bantam achtergebleven, ten zijnen behoeve te gelde gemaakt, en de verzameling Arabische handschriften, door zijne voorvaders bijeengebracht, benevens eenige andere voorwerpen van historische waarde, tegen taxatie door de Regeering genaast, en aan het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen ter bewaring afgestaan ⁽⁶⁾.

Omtrent de titulatuur van de naaste familieleden der voormalige Vorsten van Bantam, heeft het Gouvernement nimmer een dergelijk

⁽¹⁾ Resolutie van 21 December 1831, N°. 30.

⁽²⁾ Resoluties van 14 Februari 1832, N°. 1; 6 Maart 1832, N°. 1; 20 April 1832, N°. 5, en 6 Juni 1832, N°. 12.

⁽³⁾ Men vindt het bericht van zijn overlijden in de Indische dagbladen, en o. a. ook in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 10 December 1899. Eene officieele bevestiging daarvan is evenwel, voor zoover ik weet, nimmer verschenen.

⁽⁴⁾ Resolutie van 15 Augustus 1832, N°. 4, en Besluit dd. 5 Januari 1863, N°. 18. Over de administratie der inkomsten van den Sultan en zijn lateren toestand te Soerabaja, zie men de missives van den Directeur van Financiën dd. 20 Maart en 10 Augustus 1882, Litt. IJ en K*, Geheim, de Besluiten van 9 Januari en 18 Maart 1884, N°. 15 en 23, en de missive van den 1sten Gouvernements-Secretaris dd. 29 Juli 1886, N°. 1160.

⁽⁵⁾ Veth: Java, 1ste druk, dl. III, p. 110 en volgg.

⁽⁶⁾ Resoluties van 20 Juni 1835, N°. 2, en 3 Augustus 1835, N°. 6.

voorbepaald gemaakt als, laatstelijk in 1872 ⁽¹⁾, omtrent het voeren van de titels Pangéran en Ratoe in Cheribon. Daaromtrent geldt dus thans nog de gewoonte van het voormalige Bantamsche hof, welke gewoonte, kortelijk samengevat, op het volgende nederkomt. De Sultan mocht, evenals elk Mohammedaan, vier wettige vrouwen hebben. De eerste en voornaamste harer moest altijd van vorstelijke afkomst, d. w. z. eene Ratoe, zijn, en zij droeg den titel van Padmi. De drie overigen droegen den titel van Garwa ⁽²⁾. Bovendien mocht de Sultan een onbepaald aantal bijzitten (Sëlir) hebben; doch dezen werden niet uit de dochters van vrije lieden gekozen, maar uit de dorpen, waar de rijksslaven ⁽³⁾ gevestigd waren. Men ziet hier wederom uit, hoe streng men in Bantam het Mohammedaansche recht volgde. De zoons, door den Sultan bij de Padmi verwekt, droegen den titel van Pangéran. De oudste, d. w. z. de vermoedelijke troonopvolger, droeg dien van Pangéran Ratoe, en de tweede zoon dien van Pangéran Adipati ⁽⁴⁾. Alle overige zoons droegen den reeds vroeger vermelden titel van Toebagoes, en alle dochters dien van Ratoe ⁽⁵⁾. De zoons van Pangéran's, bij Ratoe's verwekt, droegen den titel huns vaders ⁽⁶⁾, doch die bij andere vrouwen verwekt, wederom slechts den titel van Toebagoes. De afstammelingen van den Sultan tot in den 3^{den} graad, noemde men Warga ⁽⁷⁾, de overigen Najaka.

⁽¹⁾ Zie § 2 van dit Hoofdstuk.

⁽²⁾ K. I. van Rabi: „echtgenoot”.

⁽³⁾ De zoogenaamde Abdi's. Zie Resumé, enz., p. 3, en Eindresumé, dl. II, p. 2.

⁽⁴⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. II, p. 89 en 90; Resumé, p. 2. Zie ook de stukken bij Daendels l.l.

⁽⁵⁾ Zie boven, p. 18. Het schijnt echter, dat de willekeur der Vorsten zich op deze regels nu en dan inbreuken veroorloofde. Zie de titulatuur der familieleden van den in 1777 op den troon geplaatsten Sultan, bij De Jonge, t. a. p., dl. XI, p. 301 en volg.

⁽⁶⁾ Naar het schijnt onbepaald, wat den afstand van den vorstelijken stamvader betreft. In beginsel zoude dus in Bantam de Pangéranstitel nog steeds door geboorte kunnen worden verkregen; doch sedert lang schijnen er geen gerechtigden daarop meer te bestaan. De quaestie mist dus practisch belang. Vergl. Resumé, p. 2, noot (*), en zie boven, p. 12 en 26. Wanneer de Pangéranstitel bij wege van gunst aan een ambtenaar van niet-vorstelijk bloed gegeven was, had zulks, gelijk wij gezien hebben, op den titel van zijne nakomelingen geen invloed. Zie boven, p. 20.

⁽⁷⁾ Eigenlijk: „verwant”, „van dezelfde familie”, van het Sanskriet Warga: „klasse van gelijksoortige dingen of wezens”.

DE CHERIBONSCH E SULTANSFAMILIE ⁽¹⁾

De stamvader van de tegenwoordige titulaire Sultans van Cheribon is Sjaich Noer ad-dîn Ibrâhîm bin Mawlânâ Isra'îl, gewoonlijk door de Javanen korthedshalve Sêh ibn Moelana of Soesoehoenan Goenoeng Djati geheeten, naar den heuvel, in de nabijheid waarvan zijn graf staat ⁽²⁾. Hij was, volgens de Inlandsche overlevering, een Arabier, die in den aanvang der 15de eeuw onzer jaartelling, zich te Cheribon vestigde, aldaar den Islâm predikte, en zich een rijkje stichtte. Zoo ontstond te Cheribon eene soort van priester-dynastie, welke haar wereldlijk gezag langzamerhand, niet allen over de tegenwoordige residentie, maar ook over het oostelijke gedeelte der Preanger-Regentschappen uitbreidde, en wier geestelijk gezag, naar het schijnt, tot in het Semarangsche erkend werd. Intusschen hebben de Cheribonsche heerschers later de suzeriniteit van den Vorst van Mataram erkend; doch hunne onderhoorigheid bestond, evenals die der Preanger-Regenten, meer in naam dan in werkelijkheid. Sultan Agëng ⁽³⁾ van Mataram verleende aan den toenmaligen Cheribonschen Vorst den titel van Panëmbahan, in stede van dien van Pangéran, welken hij en zijne voorgangers tot dusverre hadden gevoerd ⁽⁴⁾.

Na den dood van den Panëmbahan Girilaja II, in 1662, werd het rijk van Cheribon verdeeld onder zijne drie zoons, de Pangéran's Marta Widjaja, Karta Widjaja en Wangsa Karta. De eerste nam den titel aan van Radja Sěpoe, de tweede dien van Radja Anom, en de derde dien van Pangéran Adipati ⁽⁵⁾. De laatstgenoemde schijnt

⁽¹⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 244 en volgg., dl. II, p. 67 en volgg., 87, 88, 101, 102, 132, 224 en volgg., 259 en volgg., 298, 341, en 1ste druk, dl. III, p. 186 en volgg. en 191 en volgg.; De Cheribonsche Vorsten, in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië, Jaargang 1849, dl. I, p. 430 en vv.

⁽²⁾ Met de bewaking en het onderhoud van zijn graf is de perdikan-desa Astana belast. Een stamboom van de Cheribonsche Sultans vindt men bij De Jonge, t. a. p. dl. XI, p. 180 en volgg. en in de genealogische tabel, behoorende bij mijn werk: *Le Hadhramout et les colonies arabes dans l'Archipel indien*.

⁽³⁾ 1613—1645. Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 369, 371, 395.

⁽⁴⁾ Zie Overzicht, t. a. p., p. 3 en 9.

⁽⁵⁾ De Huizen van deze drie Vorsten heeten de Kasěpoechan, de Kanoman en de Katjarbonan. Over den oorsprong van laatstgenoemden naam, zie beneden.

intusschen niet zoo zeer een bepaald deel van het land te hebben verkregen, maar meer een apanage, zoodat er eigenlijk slechts twee Vorsten over Cheribon heerschten. In 1677 werden beide Vorsten door den Sultan van Bantam met den Sultanstitel begiftigd ⁽¹⁾; doch de Oost-Indische Compagnie erkende dezen titel niet, en noemde hen voortdurend Paněmbahan ⁽²⁾. In 1681 deden zij zelfs van den Sultans-titel uitdrukkelijk afstand ⁽³⁾, en in het contract ⁽⁴⁾, hetwelk zij zich genoodzaakt zagen dat jaar met de Compagnie te sluiten, wordt dan ook die titel niet gebezigd. Dit contract is het eerste staatsstuk, waarbij hunne verhouding tot het Nederlandsche gezag geregeld werd. Zij verklaarden daarbij te zullen zijn en blijven „dankbare en getrouwe bondgenooten“ der Oost-Indische Compagnie, en geen anderen beschermheer te zullen erkennen dan deze. Dit nam echter niet weg, dat zij tevens bleven „de eerlijke, standvastige en getrouwe bondgenooten en vrienden“ van den Vorst van Mataram dien zij verklaarden steeds als hunnen meerdere en oudste te zullen eeren, zullende deze laatste, ten blijke van dien, worden uitgenoodigd het contract mede te onderteekenen. De Compagnie bedong zich verder onderscheidene voordeelen van commercieelen en politieken aard.

Spoedig ontstonden er geschillen tusschen de broeders, hoofdzakelijk over de préséance, aan welke geschillen in 1688, door bemiddeling van de Compagnie, een einde werd gemaakt door een verdrag, waarbij zij o. a. op nieuw verklaarden afstand te doen van den Sultanstitel, en waarbij ook aan den jongsten den titel van Paněmbahan Tjarbon werd toegekend ⁵⁾. Tevens werd uitgemaakt, dat Sěpoeh de hoogste in rang zoude zijn, dat op hem Anom volgde, en dat Tjarbon de laagste was. De suzereiniteit van Mataram, die toch al niet meer dan in naam bestond, hield ook rechtens geheel op, bij het met dit rijk gesloten contract van 5 October 1705 ⁽⁶⁾. Van toen af waren de Cheribonsche Vorsten leenmannen, uitsluitend van de Oost-Indische Compagnie.

⁽¹⁾ De Jonge, t. a. p., dl. VII, p. CXIX.

⁽²⁾ Ibid. p. CXXVIII.

⁽³⁾ Ibid. p. CLV.

⁽⁴⁾ Te vinden in het Overzicht, t. a. p., p. 39 en volgg., en bij De Jonge, t. a. p., dl. VII, p. 372.

⁽⁵⁾ De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. XLVIII. Het verdrag is te vinden bij Brandes: Eenige officieele stukken met betrekking tot Tjërbon, in het Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXXVII (1894), p. 470 en vv.

⁽⁶⁾ De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. 261. Over Cheribon handelt speciaal art. 3 van het contract.

In 1697 overleed Sěpoeh (Marta Widjaja), nalatende twee zoons, Pangéran Adipati Anom en Pangéran Arja Tjarbon. Deze werden in 1699, onder den invloed der Compagnie, door hunne ooms Anom (Karta Widjaja) en Tjarbon (Wangsa Karta) als opvolgers huns vaders en als medevorsten erkend, met dien verstande echter, dat Anom nu de hoogste in rang werd, en Tjarbon de tweede; terwijl de beide neven te zamen in rang de derde plaats zouden innemen ⁽¹⁾. In 1702 overleed ook Anom (Karta Widjaja), en eerst twee jaren later kon de successie op nieuw worden geregeld. Wangsa Karta, d. w. z. de derde der broeders, tusschen wie in 1662 het gebied verdeeld was, werd nu de hoogste; de beide zoons van Marta Widjaja erlangden te zamen den tweeden rang, en de zoon van Karta Widjaja den derden ⁽²⁾. Ook in 1708 was de tusschenkomst van de Compagnie noodig, om geschillen over den voorrang tusschen de drie takken der vorstenfamilie bij te leggen, waarvan eene nieuwe regeling het gevolg was ⁽³⁾; terwijl in 1715 en 1733 telkens wederom door overlijden opschuiving in de rangen plaats greep. De quaestie van rang, namelijk welke tak der familie de hoogste was, schijnt van ouds bij de Cheribousche Vorsten een punt van veel strijd te zijn geweest. Zij hebben, door hunne onderlinge geschillen daarover, den ondergang van hun rijk verhaast. Naar Europeesche begrippen moet dit des te vreemder klinken, omdat die quaestie geenszins betrof eene suprematie van den eenen tak boven den anderen in bestuursaangelegenheden, noch het erlangen van grootere geldelijke voordeelen, maar uitsluitend invloed had op het ceremonieel bij plechtige gelegenheden.

Ofschoon bij de regeling van 1708 slechts één Paněmbahan en twee Pangéran's partij waren, wordt daarin toch reeds van den Sultans-titel gesproken. Dit ligt daaraan, dat in 1704 ⁽⁴⁾ door de Oost-Indische Compagnie aan den derden der drie zoons van Paněmbahan Girilaja II den titel van Sultan was toegekend, ofschoon de Hoofden der beide andere destijds bestaande takken zich respectievelijk met de titels Pangéran Adipati Anom en Pangéran Arja Tjarbon moesten blijven vergenoegen. Eerst in 1729 werden ook de Hoofden der beide

⁽¹⁾ De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. LXXIX en volg.; Brandes, t. a. p., p. 482.

⁽²⁾ De Jonge, t. a. p., dl. VIII, p. LXXXI.

⁽³⁾ Ibid. p. 320 en volg.

⁽⁴⁾ Resolutie van het Kasteel Batavia, dd. 20 Juli 1704.

laatstgemelde takken door de Oost-Indische Compagnie met den Sultans-titel begiftigd ⁽¹⁾; terwijl in 1751 bij een nieuw contract ⁽²⁾ bepaald werd, dat elk der Vorsten ook in zijn rang door zijn oudsten zoon zoude worden opgevolgd. Men had toen drie Sultans: Anom, Sěpoeh en Tjarbon, benevens één geapanageerden Paněmbahan, die in den hier aangegeven rang op elkander zouden volgen. In 1753 ⁽³⁾ werd inderdaad Sěpoeh door zijn oudsten zoon in zijn rang en titel opgevolgd; doch in 1755 ⁽⁴⁾ werd aan dezen weder de voorrang boven Sultan Anom toegekend; terwijl in 1756 ⁽⁵⁾ werd bepaald, dat Sěpoeh en Anom jaar om jaar den eersten rang zouden bekleeden.

In 1758 ⁽⁶⁾ overleed Sultan Tjarbon, en in 1760 ⁽⁷⁾ de Paněmbahan. Beiden werden door hunne oudste zoons, overeenkomstig het contract van 1752, opgevolgd. De rangen bleven dezelfde; doch in 1768 ⁽⁸⁾ werd de nieuwe Sultan Tjarbon afgezet, en naar Amboina verbannen; terwijl in 1773 ⁽⁹⁾ de nieuwe Paněmbahan kinderloos overleed. Het gebied van Sultan Tjarbon werd toen aan Sěpoeh geschonken, en het apanage van den Paněmbahan tusschen Sěpoeh en Anom verdeeld. Van toen af had men slechts twee Vorsten.

In 1806 was de Indische Regeering, tengevolge van het zwak en ongeregeld bestuur van de toenmalige Sultans, Sěpoeh en Anom, genoodzaakt eene regeling van meer ingrijpenden aard te maken. Deze is vervat in het contract van 1 September van dat jaar ⁽¹⁰⁾, welk staatsstuk den grondslag vormt ook voor den tegenwoordigen rechtstoestand van de beide takken der Sultansfamilie. De mediati-seering werd voleindigd door het, in 1809, door Daendels vastgestelde Reglement van bestuur voor de Cheribonsche landen ⁽¹¹⁾. Bij dat

(1) Resolutie van het Kasteel Batavia, dd. 4 Juli 1729.

(2) De Jonge, t. a. p., dl. X, p. 189 en volg.

(3) Resolutie van het Kasteel Batavia, dd. 18 December 1753.

(4) Id. dd. 12 September 1755.

(5) Id. dd. 29 April 1756.

(6) Id. dd. 17 Maart 1758, en De Jonge, t. a. p., dl. X, p. 322 en 391.

(7) Resolutie van het Kasteel Batavia, dd. 21 April 1760.

(8) Id. dd. 8 November 1768.

(9) Id. dd. 22 April 1774.

(10) Als Bijlage II achter dit werk afgedrukt.

(11) Te vinden in het 2de deel der Bijlagen van den Staat der Nederlandsche Oost-Indische Bezittingen. In dit Reglement wordt wederom van drie Sultans gesproken. De derde was een zekere Pangéran Radja Kanoman, de oudste zoon

Reglement werden de beide Sultans verklaard te zijn ambtenaren, en kwamen zij ongeveer in eene gelijke positie als de Regenten op andere plaatsen. Hunne titels werden hun voor hun leven verzekerd; doch, omtrent den overgang daarvan op hunne afstammelingen, behield het Gouvernement zich de vrije beschikking voor. In 1813 werd door Raffles zijne nieuwe organisatie ook in Cheribon ingevoerd, waardoor van zelf alle bemoeienis der Sultans met het bestuur kwam te vervallen ⁽¹⁾. Bij de akte van 21 April 1815 werd hun rechtstoestand definitief geregeld. Ontdaan van alle gezag, bleven zij hunne Kraton's bewonen, en werden zij in het genot gesteld van een jaargeld en eenige andere inkomsten, voornamelijk voortspruitende uit den hun gedanen afstand van een zeker aantal desa's ⁽²⁾.

Ofschoon, na het herstel van het Nederlandsche gezag op Java, deze toestand bleef voortduren, zoo bleek toch spoedig, dat daaraan groote moeilijkheden waren verbonden. Vooreerst klaagden de Sultans, dat de hun afgestane desa's niet dezelfde inkomsten opleverden, als waarop zij door het Engelsche Bestuur waren getaxeerd; terwijl omgekeerd natuurlijk de omstandigheid, dat eene groote uitgestrektheid gronds aldus in een anderen rechtstoestand verkeerde dan het overige gedeelte der residentie, het ook voor den geregelde gang der administratie wenschelijk maakte, eene betere regeling in het leven te roepen. Na langdurige onderhandelingen met de beide Sultans, kwam men overeen, dat elk hunner zijne desa's, tegen eene verhooging van zijn jaargeld tot f 18000.—, zoude afstaan, en zij alleen hunne Kraton's, met de daarbij behoorende vijvers, enz. zouden behouden ⁽³⁾. Deze

van den in 1797 overleden Sultan Anom, doch met goedkeuring van de Compagnie van de opvolging uitgesloten. In 1804 werd hij, tengevolge van zijne deelname aan de in Cheribon uitgebroken oproeren, naar Amboina verbannen, maar in 1808 door Daendels, onder den titel van Sultan Tjarbon, tot derden Vorst in Cheribon verheven. Reeds drie jaar later werd hij echter wederom afgezet. Hij overleed in 1814, en sedert werd zijne waardigheid van Sultan niet meer vervuld. Zijne weduwe was Ratoe Rësminingpoeri, die stierf in 1853. Zijn oudste wettige zoon, Pangéran Radja Madènda, was reeds vroeger overleden.

⁽¹⁾ Levysohn Norman, t. a. p., p. 63.

⁽²⁾ Als Bijlage III hierachter afgedrukt.

⁽³⁾ Zie voor nadere bijzonderheden de Resolutie van 19 October 1819, N°. 6, hierachter als Bijlage IV afgedrukt. Behalve de daarbij genoemde gronden, bezit de Kasëpoehan nog 210 bouws sawah, en de Kanoman 136 bouws sawah, uit de gemeentevelden van eenige desa's toebedeeld, voor welk bezit intusschen geen titel blijkt te bestaan. Deze sawah's worden gelijk alle anderen in de

regeling is tot nu toe in stand gebleven. Alleen werd nog in 1848 ⁽¹⁾ aan de twee Sultans gezamenlijk toegekend eene som van f 3000.— 's jaars voor het onderhoud van het graf van hun voorvader Sèh ibn Moelana.

Intusschen was in 1843 Sultan Sěpoeh, in de Resolutie van 19 October 1819, N°. 6, bedoeld, overleden, en was zijn oudste wettige zoon, Pangéran Radja Widjaja Karta, door de toenmalige Regeering op denzelfden voet tot zijn opvolger aangesteld. De laatste overleed in 1853; doch, aangezien zijn oudste wettige zoon, Pangéran Radja Adipati Satrija, toen nog minderjarig was, werd besloten dezen eerst dan den Sultanstitel te geven, als hij meerderjarig zou zijn geworden, en zich die onderscheiding door zijn gedrag zou hebben waardig gemaakt. Ondertusschen werd het beheer der eigendommen en inkomsten van den Kasěpoehan voorloopig opgedragen aan Pangéran Radja Adi Widjaja, broeder van den overleden Sultan. Eerst na het overlijden van dezen Pangéran in 1871, vond de Regeering voldoende termen om Pangéran Radja Adipati Satrija tot de waardigheid zijns vaders te verheffen ⁽²⁾; doch reeds in 1875 ⁽³⁾ moest hem die waardigheid wegens wangedrag weder worden ontnomen; terwijl zijn broeder, Pangéran Radja Djaja Wikarta, met het beheer van den Kasěpoehan werd belast, onder belofte dat hem, bij goed gedrag, later de titel van Sultan zou worden verleend. De afgezette Sultan overleed weinige dagen na de te zijnen aanzien genomen beslissing, en Pangéran Radja Djaja Wikarta in 1880. Hij werd als beheerder van den Kasěpoehan opgevolgd door zijn broeder, Pangéran Radja Nata Ningrat, 3^{den} zoon van den in 1853 overleden Sultan ⁽⁴⁾. Deze Pangéran overleed in

landrente aangeslagen. De Sultans genoten vroeger ook nog de diensten van zekere lieden, bekend onder den naam van Mědana's, Mětjantilan's, Midji's en Margasari's. Missive van den Resident van Cheribon, dd. 6 October 1870, Litt. F F, Geheim. Alleen werd bij het na te noemen Geheim Besluit van 28 Februari 1872, Litt. N, uitdrukkelijk verklaard, dat deze diensten geheel vrijwillig waren, en dat in verband daarmede geene vrijstelling van heerendienstplichtigheid jegens den Lande werd verleend. Later in 1883 werden de diensten in quaestie formeel afgeschaft, tegen eene schadevergoeding van f 1500.— 's jaars aan den Kasěpoehan, en f 720.— 's jaars aan den Kanoman. Zie Besluit van 8 Augustus 1883, N°. 21.

(1) Besluit van 21 December 1848, N°. 1.

(2) Geheim Besluit van 28 Februari 1872, Litt. N.

(3) Id. van 29 Mei 1875, N°. 55.

(4) Besluit van 16 Augustus 1880, N°. 31.

October 1885, en de Indische Regeering was van oordeel, dat geene dadelijke beslissing omtrent de opvolging kon genomen worden ⁽¹⁾, ook met het oog op de minderjarigheid van zijn als opvolger in aanmerking komenden zoon Radèn Mas Aloeda. Eerst in 1889 werd het beheer van den Kasëpoehoen, onder het toezicht van den Resident en den Regent van Cheribon, gedurende de minderjarigheid van Radèn Mas Aloeda opgedragen aan zijne moeder Radèn Ajoe Adima ⁽²⁾. In 1895 werd haar de titel van Ratoe verleend, aan haar vader de titel van Pangéran, en aan haar zoon de titel van Pangéran Adipati ⁽³⁾. Eindelijk, in 1899, werd laatstgenoemde met de waardigheid van Sultan bekleed, en nam hij als zoodanig het beheer van den Kasëpoehan van zijne moeder over ⁽⁴⁾.

De waardigheid van Sultan Anom is op dit oogenblik niet vervuld. De Vorst, bedoeld bij de Resolutie van 19 October 1819, N°. 6, overleed in 1851. Zijn oudste zoon volgde hem in zijne waardigheid op, en onderscheidde zich door een waardig en bescheiden gedrag. Hij leefde tot in 1871. Zijne twee oudste meefderjarige zoons, gesproten uit eene Europeesche vrouw, konden hem niet opvolgen, om reden de gewoonte in de Cheribonsche vorstenfamilie slechts zonen, uit eene Ratoe geboren, tot de opvolging roept; terwijl zijn derde zoon, die wel uit eene Ratoe was gesproten, nog minderjarig was. Dientengevolge werd, gelijk vroeger met den Kasëpoehan had plaats gegrepen, thans ook de Kanoman onder beheer gesteld van des overleden Sultans broeder, Pangéran Radja Këprabon, tot tijd en wijle de vermoedelijke opvolger, Pangéran Doelkarnèn ⁽⁵⁾, zijne meerderjarigheid zou hebben bereikt, en door zijn gedrag zou getoond hebben, de verheffing tot Sultan waardig te zijn ⁽⁶⁾. Toen nu in 1879 bedoelde Pangéran Radja Këprabon overleed, was wel Pangéran Doelkarnèn reeds meerderjarig geworden; doch desniettemin meende de Regeering

⁽¹⁾ Koloniaal Verslag van 1886, p. 2, en de stukken verhandeld bij de missive van den Algemeenen Secretaris, dd. 25 September 1886, N°. 169/c, Zeer Geheim.

⁽²⁾ Besluit van 10 Mei 1889, N°. 19.

⁽³⁾ Besluit van 16 Januari 1895, N°. 18, en het Koloniaal Verslag van 1895, p. 3.

⁽⁴⁾ Besluit van 11 October 1899, N°. 25, en het Koloniaal Verslag van 1900, p. 2.

⁽⁵⁾ Van het Arab. Dsoe l-Qarnain, d. w. z. „de man met de twee hoornen”, volgens den Koran de bijnaam van Alexander den Groote. Zie Kor. XVIII: 82 en vv.

⁽⁶⁾ Geheim Besluit van 28 Februari 1872, Litt. N.

hem nog niet tot Sultan Anom te mogen verheffen. Hem werd slechts tijdelijk het beheer van den Kanoman opgedragen, op denzelfden voet als wijlen zijn oom dit beheer gevoerd had ⁽¹⁾.

Wat eindelijk den Katjarbonan betreft, de weduwe van den in 1814 overleden, en eenige jaren te voren afgezetten Sultan ⁽²⁾, Ratoe Rësminingpoeri, werd tot haar dood, in 1853, bij wijze van gunst, gelaten in het genot van een jaargeld van f 7200.— en in het bezit van 32 bouws sawah ⁽³⁾. Deze inkomsten gingen bij haar dood over op haren kleinzoon, Pangéran Dènda Widjaja, om reden de voortdurende daarvan vroeger reeds aan diens vader, Pangéran Radja Madènda was toegezegd ⁽⁴⁾. Met vergunning der Regeering ⁽⁵⁾ nam bedoelde kleinzoon in 1873 den naam en titel van zijn overleden vader, Pangéran Radja Madènda, aan. Ook deze tak der familie bezit een Kraton, doch van geringen omvang.

Omtrent de bovenbedoelde inkomsten van de drie takken, moet nog worden aangeteekend, dat die slechts zijn toegekend onder voorwaarde, dat het Hoofd der familie daaruit zijne bloedverwanten onderhouden zal.

Uit bovenstaande historische uiteenzetting van het standpunt der Cheribonsche Vorsten, volgt reeds dadelijk, dat de titel Sultan bij hen louter persoonlijk is, en gegeven of ontnomen kan worden door het Gouvernement naar welgevallen. De gewoonte schijnt van ouds mede te brengen, dat de Sultans van den Kasëpoehan, bij hunne verheffing, den Arabischen eere naam aannemen van Sjams ad-dîn, en die van den Kanoman dien van Badr ad-dîn of Qamr ad-dîn ⁽⁶⁾.

Bij artikel 7 van het hooger genoemde contract van 1 September 1806, had de Regeering bedongen, dat alleen de echte zoons van den Sultan den titel van Pangéran zouden voeren. De Sultans hebben zich echter aan deze overeenkomst niet gehouden; althans weinige jaren later

⁽¹⁾ Geheim Besluit van 1 Mei 1879, N°. 54.

⁽²⁾ Zie boven, p. 83, noot 11.

⁽³⁾ Omtrent deze sawah's geldt hetzelfde als hierboven, p. 84, noot 3, omtrent die der overige takken der Cheribonsche vorstenfamilie werd aangeteekend. Zoo ook had vroeger de Katjarbonan een aandeel in de daar genoemde diensten.

⁽⁴⁾ Besluit van 18 Januari 1853, N°. 6, en Geheim Besluit van 9 April 1848, Litt. T.

⁽⁵⁾ Besluit van 10 Januari 1873, N°. 23.

⁽⁶⁾ Vergl. Brandes, t. a. p., p. 452. Sjams ad-din beteekent „de zon van den godsdienst”, en Badr ad-din of Qamr ad-din „de maan van den godsdienst”.

moest hun nogmaals worden verboden om den Pangéranstitel aan onbevoegden te schenken ⁽¹⁾. Aan dit verbod schijnt echter evenmin voortdurend de hand te zijn gehouden, en het getal der Pangéran's, was in 1872 weder zoodanig gestegen, dat een nieuw verbod noodzakelijk werd geacht ⁽²⁾. De Regeering ging toen echter een stap verder, en bepaalde, dat in den vervolge niemand den titel van Pangéran zou mogen voeren, dan krachtens eene speciale, door haar verleende vergunning, in te roepen door het Hoofd der familie. De Regeering bepaalde toen tevens, dat de titel Ratoe van rechtswege toekomt aan de eerste echte vrouw van een Sultan, maar bovendien als gunst door den Gouverneur-Generaal aan andere vrouwelijke leden der vorstenfamilie kan worden geschonken. De andere echtgenooten van den Sultan zijn, evenals de echtgenooten van Pangéran's, slechts Radèn Ajoe.

De vermoedelijke opvolger van den Sultan is zijn oudste zoon, mits uit eene Ratoe geboren. Hij voert, wanneer hij door het Gouvernement als zoodanig is erkend, den titel van Pangéran Adipati. De overige zoons en dochters van den Sultan voeren den titel van Radja, welke titel, blijkens het bovenstaande, met goedvinden van het Gouvernement, in Pangéran Radja of Ratoe Radja kon worden veranderd. In den laatsten tijd schijnt echter het voeren van den titel Radja in onbruik te geraken, en betitelen de zoons van een Sultan zich eenvoudig als Radèn, de dochters als Niahi Radèn. Ook de toevoeging van het woord Radja als praedicaat aan de titels Pangéran of Ratoe komt hoe langer hoe minder voor ⁽³⁾. Zoons en dochters van Pangéran's voeren het praedicaat van Arja, of, onder het evengenoemde voorbehoud, van Pangéran Arja, voor zooverre het zoons, en Ratoe Arja, voor zooverre het dochters betreft. Afstammelingen in een verderen graad worden niet meer tot de familie van de Sultans gerekend. Over hen is reeds vroeger in dit werk gehandeld ⁽⁴⁾.

⁽¹⁾ Besluit van 2 Februari 1809. Zie de missive van den Resident van Cheribon, dd. 6 October 1870, Litt. F F, Geheim.

⁽²⁾ Geheim Besluit van 28 Februari 1872, Litt. N, en het Besluit van 10 Januari 1873, N°. 23. Het getal der Pangéran's en der Ratoe's is tengevolge van dezen maatregel aanmerkelijk afgenomen.

⁽³⁾ Missive van den Resident van Cheribon, dd. 20 November 1899, N°. 7798/21, verhandeld bij het Besluit van 18 April 1900, N°. 25.

⁽⁴⁾ Zie boven, p. 26.

DE FAMILIE VAN DEN PANGÉLAN WIDJIL VAN
KADILANGOE (DĚMAK) (¹).

Dit geslacht leidt zijn oorsprong af van één der Wali's, Djákā Said (²) genaamd, een afstammeling van Ariā Tédjā, den Soesoehoenan van Toeban (³). Hij was verder, volgens de overlevering, een zwager van den Soesoehoenan van Ngampèl, en kwam in het Semarangse in de tweede helft der 15de eeuw. Destijds regeerde aldaar de bekende Radèn Patah, de stichter van DĚmak (⁴). Djákā Said was Radèn Patah behulpzaam bij het bouwen van de moskee te DĚmak, en deze beloofde hem voor zijne daarbij bewezen diensten met den afstand van een stuk woesten grond, Kadilangoe geheeten. Bedoelde grond werd hem en zijnen nazaten ten eeuwigen dage geschonken als een Midjèn-gebied (⁵). Hij ving er ontginningen aan, en had het geluk daarop spoedig een aantal desa's te zien verrijzen. Toen hij zich aldus voor goed gevestigd had, en zich ook buiten zijn gebied door zijne geleerdheid grooten invloed had verworven, nam hij den naam en titel van Soesoehoenan Kalidjāgā aan. Hij behoorde volgens de Javaansche overlevering tot de Vorsten, die, onder de leiding van Radèn Patah, aan het Madjapahitsche rijk een einde maakten. Hij overleed omstreeks het jaar 1500, en werd te Kadilangoe begraven. Zijn graf behoort thans nog tot de meest bekende heilige plaatsen op Java.

Soesoehoenan Kalidjāgā werd opgevolgd door zijn oudsten zoon Kali (⁶) onder den titel van Panĕmbahan; deze weder, onder denzelfden titel, door zijn oudsten zoon, en zoo vervolgens nog vier geslachten lang. De oudste zoon van den zesden Panĕmbahan van Kadilangoe volgde zijn vader eveneens op, maar onder den titel van Panĕmbahan Widjil (⁷), en de zoon van dezen nam, bij zijn optreden, den titel

(¹) Missive van den Resident van Semarang, dd. 22 December 1880, N°. 11338/1.

(²) Van het Arab. Sa'id. Dit „Said” niet te verwarren met het woord „Said” als verkorting van den Arabischen titel Sajjid. Vergl. boven, p. 36.

(³) Over diens afkomst, zie de genealogische tabel hierboven vermeld in noot 2 van p. 80.

(⁴) Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 238 en vv.

(⁵) Zie boven, p. 66, noot 1.

(⁶) Van het Arab. Qādhī: „rechter”.

(⁷) Widjil beteekent „afkomstig”, „krachtens geboorte”.

aan van Pangéran Widjil, welke titel door het Hoofd van het geslacht is gevoerd tot in 1880, toen de laatste titularis ⁽¹⁾ kwam te overlijden. Diens oudste, doch onechte, zoon werd in 1883, overeenkomstig het verlangen van den vader, tot Hoofd van zijn geslacht, onder genot van dezelfde inkomsten als zijne voorgangers, verheven, maar slechts onder zijn eigen titel van Radèn Ngabèhi, verklarende de Regeering voorloopig de toekenning van den titel Pangéran in advies te willen houden ⁽²⁾.

Van ouds oefenen de Hoofden van het geslacht geestelijke functiën uit, welke zich echter in den laatsten tijd bepalen tot het onderhouden en bewaken van de graven van Soesoehoenan Kalidjaga en van de overige tot de familie behoord hebbende vrome of geleerde lieden, gelijk mede tot het nakomen van de vereischte godsdienstplechtigheden bij die graven. Het geven van godsdienstonderwijs wordt reeds sedert lang door de Heeren van Kadilangoe aan anderen overgelaten.

Van het gebied van Kadilangoe werd onder het Britsche tusschenbestuur een aanzienlijk gedeelte afgenomen, tegen eene schadeloosstelling van f 1605.— 's jaars, tengevolge waarvan dat gebied toen, behalve nit de desa Kaoeman Kadilangoe, waar zich de heilige graven bevinden, slechts bestond uit een negental omliggende desa's. In 1843 ⁽³⁾ werd aan den toenmaligen Pangéran nog eene desa afgestaan, om reden hij zich had beklagd, dat zijne inkomsten onvoldoende waren om daarvan met zijne talrijke familie te leven, en de heilige graven en de daarbij behorende moskee te onderhouden. Van de in 1843 afgestane desa echter zou de Pangéran slechts de inkomsten mogen trekken; zij bleef rechtstreeks onder het gezag der Gouvernements-ambtenaren.

Met het overige gedeelte van Kadilangoe was dit niet het geval: de Pangéran voerde er gezag, en oefende er de politie uit; terwijl de bevelen van het Inlandsch bestuur er niet rechtstreeks aan de

⁽¹⁾ Hij was benoemd in 1824 in de plaats zijns vaders. Hij was de tweede zoon van dezen; doch de oudste kwam wegens zielsziekte niet in aanmerking.

⁽²⁾ Besluit van 5 Mei 1883, N°. 16. In de toelichtende staten op de Indische begrotingen voor 1884 en volgende jaren wordt echter voortdurend nog het Hoofd van het geslacht als Pangéran Widjil betiteld. Ik vermoed dus, dat de Regeering bedoelden titel spoedig na genoemd Besluit op nieuw zal hebben toegekend; doch zekerheid ten deze is uit het archief van het Ministerie van Koloniën niet te verkrijgen.

⁽³⁾ Besluit van 7 November 1843, N°. 1.

dorpshoofden, maar door zijne tusschenkomst werden gegeven. Aan dezen toestand werd bij de benoeming van het laatste Hoofd in 1883 een einde gemaakt ⁽¹⁾, zoodat de Hoofden sedert dat jaar slechts de inkomsten van de hun afgestane desa's genieten, bestaande uit een aandeel in het rijstproduct en eenige heerendiensten ⁽²⁾. Eindelijk verdient nog vermelding, dat in 1866 de gronden, tot Kadilangoe behorende, zijn opgemeten, en aan den toenmaligen Pangéran de verzekering werd gegeven, dat de bewuste gronden aan hem en zijne nakomelingen zouden verblijven, zoolang zij zich als getrouwe onderdanen der Regeering zouden blijven gedragen ⁽³⁾, gelijk zij trouwens van ouds altijd gedaan hadden. Zoo heeft, nog in het begin der 19de eeuw, de toenmalige titularis den opstandeling Kiahi Sidoen tot onderwerping gebracht, voor welk feit hem als belooning een zilveren zegel, met het opschrift: „Regent van Kadilangoe“, werd geschonken; terwijl de toenmaligen Gouverneur van Java's Noord-Oostkust, Engelhard, hem te vergeefs het bestuur aanbood over welk regentschap hij maar zoude verlangen.

§ 4.

DE AFTAMMELINGEN VAN HET MATARAMSCHE VORSTENHUIS.

Het Mataramsche vorstenhuis leidde zijn oorsprong af van Bra Widjaja, den laatsten der Madjapahitsche Vorsten ⁽⁴⁾. Een van diens nakomelingen, Kiahi Gědé Pamanahan, werd door den Vorst van Padjang, ter belooning voor bewezen diensten, tot Regent (Patinggi) ⁽⁵⁾ van het landschap Mataram verheven. In 1575 onzer jaartelling overleed hij, en werd opgevolgd door zijn zoon, Mas Ngabèhi Soetå Widjåjå, die door den Vorst van Padjang tot opperbevelhebber van zijne troepen

⁽¹⁾ Besluit van 5 Mei 1883, N°. 16.

⁽²⁾ De totale uitgestrektheid der sawah's van de tot Kadilangoe behorende desa's is 1135 bouws. Bovendien bezit het Hoofd nog 360 bouws sawah, welke tot geene Inlandsche gemeente behooren, en Sawah Nārāwitå of domein-sawah's heeten. Het aangeteekende omtrent Kadilangoe in het Eindresumé, dl. I, p. 102, en dl. II, p. 145, is, blijkens het bovenstaande, niet geheel juist.

⁽³⁾ Besluit van 27 October 1866, N°. 60.

⁽⁴⁾ Volgens den geslachtsboom, bewaard op het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

⁽⁵⁾ Zie Brandes: Register, enz., t. a. p., p. 70.

(Sénâpati) werd benoemd, en onder dien naam het meest in de geschiedenis bekend staat. Door list en geweld wist deze zich niet alleen tot onafhankelijk Vorst te verheffen, maar ook het rijk van Padjang ten onder te brengen, waarna hij de rijkssieraden van Padjang naar zijn Kraton medevoerde ⁽¹⁾.

Dit geschiedde in 1586. De Sénâpati nam daarop den titel van Paněmbahan aan, en onderwierp in de volgende jaren geheel Midden-Java, van Soerabaja en Pasoeroean af tot Cheribon toe, welk laatste rijk echter niet door hem werd ingelijfd, maar slechts zijne suzeriniteit erkende. Hij overleed in 1601, en werd opgevolgd door zijn tweeden zoon Paněmbahan Sédâ Krapjak, en deze in 1613 door zijn oudsten zoon Praboe Panditâ Tjakra Koesoemâ ⁽²⁾. De laatste nam den titel van Sultan aan, en liet zich in 1620 tot Soesoehoenan uitroepen. Zijne opvolgers bleven laatstgenoemden titel voeren, welke als de hoogste der Javaansche vorstelijke titels wordt aangemerkt, en welke, vóór hem, alleen aan de stichters der eerste Mohammedaansche staatjes op het eiland werd gegeven ⁽³⁾.

In 1749 stond de laatste Mataramsche Soesoehoenan, Pakoe Boewânâ II,

⁽¹⁾ Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 307 en volg.; Filet: De verhouding der vorsten op Java tot de Nederlandsch-Indische regeering, 's Gravenhage 1895, p. 11 en vv.; Rouffaer: De val van den Kraton van Padjang, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, 6^e Volgreeks, dl. VI (1899), p. 284 en vv.

⁽²⁾ In de geschiedenis algemeen bekend onder den naam van Sultan Agëng. Hij regeerde van 1613—1645. Vergl. Veth: Java, 2de druk, dl. I, p. 395.

⁽³⁾ Veth: Java: 2de druk, dl. I, p. 371 en volg. en 384; Overzicht, t. a. p., p. 29, 30. Volgens Van Goens: Corte beschrijvinge van 't eyland Java, gepubliceerd in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, dl. IV (1856), p. 361, zoude aan Tjakra Koesoemâ de Sultanstitel eerst tegelijk met den Vorst van Bantam, d. w. z. in 1638 (zie boven, p. 76), uit Mekka zijn verleend. Dit jaartal kan echter moeielijk juist zijn; want, naar de Javaansche begrippen, staat van ouds de titel van Soesoehoenan hooger dan die van Sultan, en moet het aannemen van laatstgenoemden dus hebben plaats gehad vóór het aannemen van den eersten titel. Vgl. mijn opstel: De Mohammedaansche vorsten in Nederlandsch-Indië, in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde, 6^e Volgreeks, dl. IX (1901), p. 22, 23. Ook in de sterk door Javaansche invloeden aangedane landen, Palembang en Djambi, bestaat deze opvatting van de onderlinge verhouding der beide titels. Zie Ibid. p. 26, noot 8. De Javaansche traditie noemt reeds de Vorsten van Dëmak en Padjang Sultans, en, volgens haar, zoude zelfs in 1583 de Sultanstitel door een Vorst van Padjang zijn „verkregen”. Misschien doelt deze uitdrukking reeds op eene toekenning van den titel uit Mekka. Vergl. Brandes: Register, enz. t. a. p., p. 13*, 119, 120.

zijn rijk onvoorwaardelijk af aan de Oost-Indische Compagnie, bepalende hij er zich toe, zijne kinderen en voornamelijk zijn oudsten zoon in de bescherming der Compagnie aan te bevelen ⁽¹⁾. Op dezen afstand steunt de souvereiniteit van Nederland, en dientengevolge zijn de tegenwoordige Vorsten in Soerakarta en Djokjakarta slechts als leenmannen te beschouwen, die hunne waardigheid geheel aan het Gouvernement te danken hebben, al is het dat dit laatste in den regel, bij het vacant komen van één der vorstenzetels, daarop dengene plaatst, die, volgens de Javaansche instellingen, de aangewezen opvolger is. In de later gesloten contracten werd ten overvloede dit beginsel telkens op nieuw in herinnering gebracht.

De lotgevallen van het Mataramsche Huis en van de daaruit voortgekomen geslachten van leenvorsten, thans in de residentien Soerakarta en Djokjakarta bestaande, behooren niet tot ons onderwerp. Genoeg zij het, ter kenschetsing van den tegenwoordigen rechtstoestand, te vermelden, dat de Compagnie van het haar opgedragen recht gebruik maakte, om als leenvorst aan het hoofd van het rijk in 1749 te plaatsen den zoon van Pakoe Boewana II. onder den naam van Pakoe Boewana III, en met den titel van Soesoehoenan. In 1755 werd hem echter een gedeelte van het rijk afgenomen, en aan den broeder van Pakoe Boewana II, Mangkoe Boemi, onder den naam van Amangkoe Boewana I, en met den titel van Sultan, in leen gegeven ⁽²⁾. Het gebied van den Soesoehoenan heette van toen af Soerakarta, en dat van den Sultan Djokjakarta.

In 1757 werd wederom een deel van Soerakarta afgenomen, en daarvan een, van den Soesoehoenan onafhankelijk, leenvorstendom gemaakt ten behoeve van Radèn Mas Said ⁽³⁾, den zoon van een anderen broeder van Pakoe Boewana II. Deze leenvorst kreeg den titel van Pangéran Adipati Ariã, en nam den naam aan van Mangkoe Négara I ⁽⁴⁾. In 1812 eindelijk werd door Raffles een deel van Djokja-

⁽¹⁾ Filet, t. a. p., p. 72. De akte van afstand en overgave is te vinden bij De Jonge, t. a. p., dl. X, p. 159 en volgg.

⁽²⁾ Filet, t. a. p., p. 73 en vv. Het contract met den eersten Soesoehoenan van Soerakarta is te vinden bij De Jonge, t. a. p., dl. X, p. 160 en volgg.; dat met den eersten Sultan van Djokjakarta, Ibid., p. 298 en volgg. Voor nadere bijzonderheden vergl. nog Poensen: Mangkubumi, t. a. p., p. 223 en vv.

⁽³⁾ Zie boven, p. 89, noot 2.

⁽⁴⁾ Filet, t. a. p., p. 78 en 232 en vv.

karta tot een dergelijk zelfstandig leenvorstendom verheven, ten behoeve van Nātā Koesoemā, broeder van den toenmaligen Sultan, met denzelfden titel van Pangéran Adipati Ariā, en den naam van Pakoe Alam ⁽¹⁾. Het Gouvernement geeft aan alle vier Javaansche leenvorsten den titel van Hoogheid. Aan den Soesoehoenan en aan den Sultan wordt voorts altijd de rang verleend van Generaal-Majoor bij het Nederlandsch-Indische leger, aan de Hoofden der Mangkoe-Nĕgārāsche en Pakoe-Alamsche Huizen de rang van Kolonel of Luitenant-Kolonel, en aan enkelen der naaste familieleden der leenvorsten eveneens honorifieke militaire titels, verband houdende met hunnen leeftijd, aanzien, enz.

Bij het in 1755 met Djokjakarta gesloten contract, werd het rijk aan den eersten Sultan afgestaan als een leen „met het recht van successie voor zijne erven“; doch bij het dd. 3 November 1830 gesloten contract, werd verklaard dat, tengevolge van de plaats gehad hebbende gebeurtenissen, de Vorst elk recht op den troon had verloren, en dat het Gouvernement desverkiezende het geheele rijk als aan zich vervallen zou kunnen beschouwen. Sedert kan men Djokjakarta dus geen erfelijk leen meer noemen. Soerakarta is dit nimmer geweest; daar, bij elke verheffing van een nieuwen Vorst, hem bedoeld rijk slechts persoonlijk werd afgestaan, zonder dat ooit aan zijne erven eenig recht werd toegekend. Van het gebied der beide Pangéran Adipati's is alleen dat van het Mangkoe-Nĕgārāsche Huis inzoverre erfelijk, dat wel het Gouvernement vrij is in de keuze van een opvolger, doch zich heeft verbonden bij die keuze niet buiten het stamhuis te gaan ⁽²⁾.

De Vorst van Soerakarta voert den titel van Soesoehoenan ⁽³⁾, welke, bij de splitsing van het Mataramsche rijk, aan Soerakarta werd voorbehouden ⁽⁴⁾. Hij voert de aan zijne waardigheid vast verbonden

⁽¹⁾ Filet, t. a. p., p. 97, 98, 246 en vv. Bij gelegenheid van den Java-oorlog werden in Djokjakarta nog een tweetal andere dergelijke zelfstandige leenvorstendommen gesticht, doch één daarvan reeds in 1831, en het andere in 1853 opgeheven. Zie Meinsma: Een anachronisme, in het Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, dl. XXIII (1876), p. 126 en vv.

⁽²⁾ Filet, t. a. p., p. 72, 75, 112, 235, 237 en vv., 249, 290, 306 en vv. De contracten, sedert het begin der 19de eeuw met de betrokken leenvorsten gesloten, vindt men in de Bijlagen van het werk van dien schrijver.

⁽³⁾ Over de bij dezen titel behoorende eeretitels, zie § 1 van het volgende Hoofdstuk.

⁽⁴⁾ Vergl. Poensen: Mangkubumi, t. a. p., p. 240 en vv.

eerenamen (Djédjoeloek) van Pakoe Boewānā⁽¹⁾, Sēnāpati Ingalāgā⁽²⁾, Ngabdoerrahman⁽³⁾, Sajidin⁽⁴⁾, Panātāgāmā⁽⁵⁾. Zijne echte vrouwen dragen den titel van Ratoe⁽⁶⁾, en de eerenamen van Kantjānā⁽⁷⁾ of Kantjānā Woengoe⁽⁸⁾, Mas⁽⁹⁾, Bēndārā⁽¹⁰⁾, Sēpoeh⁽¹¹⁾, Anēm⁽¹²⁾, Madoe Rētnā⁽¹³⁾, Agēng⁽¹⁴⁾, dan wel den naam van haren gemaal, b. v. Ratoe Pakoe Boewānā⁽¹⁵⁾. Sedert een paar geslachten schijnt te Soerakarta laatstbedoelde betiteling speciaal voor de eerste gemalin van den Vorst in zwang te zijn. De titel van Ratoe behouden de echte vrouwen na den dood van haar gemaal, doch niet altijd haar eerenam. Zoo werd, bij den dood van den Soesoehoenan Pakoe Boewānā IX, de naam zijner weduwe, van Ratoe Pakoe Boewānā, in Ratoe Madoe Rētnā veranderd. Door verstooting en opvolgend huwelijk met een ander zouden echter zoowel de eerenam als de titel verloren gaan, tenzij natuurlijk de vrouw in quaestie den titel van Ratoe krachtens geboorte voerde. De bijzitten van den Vorst voeren hare eigene adellijke titels. Hebben zij er geen, zoo wordt haar in den regel die van Radèn, en soms die van Radèn Ajoe door den Vorst geschonken⁽¹⁶⁾. Zij voeren echter nooit den naam

(1) D. w. z. „De spil van het heetel”.

(2) D. w. z. „Opperbevelhebber in den oorlog”.

(3) Ten rechte 'Abd ar-Rahmān (Arab.): „dienaar des Barmhartigen”, namelijk van Allāh.

(4) Ten rechte Shāh-i-dīn (Perz.): „heer van den godsdienst”.

(5) D. w. z. „Regelaar van den godsdienst”.

(6) Volgens de Javaansche overlevering zoude de eerste vrouw, die den titel Ratoe voerde, geweest zijn Ratoe Kalinjamat, de dochter van den derden Sultan van Dēmak. Zie Brandes t. a. p., p. 24, en vergl. boven, p. 2, noot 5.

(7) „Goud”.

(8) „Paarsch goud”. Deze en de voorgaande naam staan hooger dan de volgende.

(9) „Goud”.

(10) „Meesteres”.

(11) „De oude”.

(12) „De jonge”.

(13) Van het Sanskriet Madhō: „honig”, en Ratna: „juweel”.

(14) „De groote”. Zoo wordt dikwijls de moeder van den regeerenden Vorst genoemd, die bij het leven van haar man Ratoe Kantjānā heette.

(15) Te Djokjakarta zegt men niet Ratoe Amangkoe Boewānā, doch in plaats daarvan Ratoe Soeltan.

(16) De bijzitten worden namelijk, naar haren ouderdom en rang, in vier categoriën verdeeld, onder de titels: Radèn Ajoe, Radèn Prijaji Anom, Radèn Manggoeng en Radèn Djākā. Bovendien heeft men in den Kraton eenige jonge

van haren echtgenoot. Zeer zelden komt het voor, dat eene bijzit tot Ratoe, d. i. tot echte vrouw van den Vorst, wordt verheven.

De oudste echte zoon ⁽¹⁾ van den Vorst draagt, als hij meerderjarig verklaard, en door het Gouvernement tot Pangéran Adipati Anom of troonopvolger is verheven, de eerenamen (Djédjoeloek, van Amangkoe Négara ⁽²⁾, Soedibjā ⁽³⁾, Rādja Poetrā ⁽⁴⁾, Naréndra Mataram ⁽⁵⁾). Hij heeft tevens een militairen rang in het Nederlandsch-Indische leger, naar gelang van zijn leeftijd, maar nooit hooger dan Kolonel. De oudste onechte zoon voert den titel van Pangéran Ngabèhi. Alle andere zoons zijn Pangéran Ariā ⁽⁶⁾. Ook zij ontvangen van het Gouvernement dikwijls militaire rangen. Vóór hunne meerderjarigheid worden de echte zoons als Radèn Mas Goesti ⁽⁷⁾, en de onechten als Radèn Mas betiteld. De echte dochters van den Vorst voeren den titel van Radèn Ajoë; doch bij haar huwelijk erlangen zij dien van Ratoe ⁽⁸⁾. Bij de onechte dochters zijn deze titels respectievelijk Radèn Adjéng en Radèn Ajoë. De oudste echte dochter heet na haar huwelijk in den regel Pëmbajoen, doch vóór dien tijd Sëkar Këdaton ⁽⁹⁾ of enkel Këdaton. Voor de tweede echte dochter is de eerenam Anggèr (gehuwd: Timoer) bestemd. De oudste onechte dochter ontvangt bij haar huwelijk den titel en eerenam van Ratoe Alit ⁽¹⁰⁾. De volle broeders van den Vorst heeten doorgaans Mangkoe

meisjes, die worden opgevoed om, volwassen zijnde, door den Vorst, indien zij hem bevallen, tot bijzit te worden genomen. Deze meisjes heeten Palārālārā. Bevalt ééne harer, volwassen zijnde, den Vorst niet, zoo kan zij desverkiezende een ander huwelijk aangaan.

(1) Bij gebreke van echte zoons komt de oudste onechte voor troonopvolger in aanmerking; doch dan moet zijne moeder tevens tot Ratoe worden verheven. Dit heeft o. a. plaats gehad met de moeder van den tegenwoordigen Soesoehoenan.

(2) D. w. z. „Die het rijk op zijnen schoot heeft”.

(3) D. w. z. „De zeer doorluchtige”.

(4) D. w. z. „De koningszoon”.

(5) D. w. z. „De Vorst van het Mataramsche rijk”.

(6) Eene enkele maal wordt ook wel eens, bij wege van hooge gunst, een Pangéran tot Pangéran Adipati verheven, al dan niet met bijvoeging van Ariā. In den laatsten tijd schijnt dit zelfs meer te zijn voorgekomen dan vroeger, vooral in Djokjakarta.

(7) Soms ook Goesti Timoer, letterlijk „de jonge Goesti”.

(8) Bij hooge uitzondering wordt de titel Ratoe ook wel eens toegekend aan eene ongehuwd gebleven echte dochter, wanneer zij op leeftijd begint te komen.

(9) Van Sëkar: „bloem”, en Këdaton: „paleis”. Datoe is in het Oud-Javaansch zooveel als Ratoe: „vorst”.

(10) Tjilik (N.) of Alit (K.) beteekent „klein”.

Boemi, Boemi Nátá, Poerbájá of Poegër, welke eerenamen in rang geacht worden op elkander te volgen. Voor de verdere familieleden van den Vorst schijnen geene bepaalde eerenamen bestemd.

De hier genoemde Pangéran's, zoons van een Vorst, zijn de zoo-genaamde Pangéran Poetrá ⁽¹⁾.

Bovendien heeft men nog andere Pangéran's van minderen rang, Pangéran Sěntānā geheeten. Indien namelijk een Pangéran Poetrá komt te overlijden, wordt hij opgevolgd door zijn oudsten echten of, bij gebreke van echte zoons, door zijn oudsten onechten zoon, en wel gemeenlijk onder denzelfden naam met bijvoeging van de bepaling „de tweede”. Sterft de Pangéran Adipati Anom of de Pangéran Ngabèhi vóór zijn vader, zoo erlangen zelfs vijf zoons van eerstgenoemde en twee van laatstgenoemde, den titel van Pangéran; doch dit schijnt eene regeling van den lateren tijd te zijn. De praedicaten Adipati en Ngabèhi gaan intusschen niet op de zoons over. Deze zijn, als hun geen ander praedicaat wordt toegekend, Pangéran Ariā ⁽²⁾. Achterkleinzonen en verdere afstammelingen van een Vorst hebben nimmer recht op den titel van Pangéran; bekomen zij dien, zoo is dit eene gunst, ofschoon zij nog altijd, indien hun die gunst wordt toegekend, tot de Pangéran Sěntānā gerekend worden ⁽³⁾.

Eindelijk heeft men nog de Pangéran Sěngkan ⁽⁴⁾. Dit zijn de personen, die, zonder tot de Sěntānā's van den regeerenden Vorst te behooren, wegens bewezen diensten, of op grond van het huwelijk met eene van 's Vorsten naaste vrouwelijke bloedverwanten, tot Pangéran worden verheven. De verheffing tot Pangéran was vroeger zelfs regel, als iemand met eene van 's Vorsten echte dochters trouwde; maar tegenwoordig schijnt zulks niet meer het geval te zijn. De schoonzonen van den Vorst hebben echter allen minstens het ambtelijke praedicaat Toeměnggoeng.

⁽¹⁾ Sanskriet Poetra: „kind”, „zoon”.

⁽²⁾ Aan de Pangéran Sěntānā wordt dikwijls door den Vorst, in plaats van Ariā, een ander praedicaat, b. v. Toeměnggoeng, Ronggā, Pandji of Dēmang toegekend, zonder dat de bedoeling altijd duidelijk is. Bij de Pangéran Poetrá schijnen deze soort van praedicaten tegenwoordig niet meer in zwang, ofschoon dit vroeger wel het geval was.

⁽³⁾ Er bestaan een paar voorbeelden, dat zoodanige verheffing tot in het vijfde geslacht heeft plaats gehad.

⁽⁴⁾ Het woord Sěngkan beteekent eigenlijk „een parvenu”. Het staat als zoodanig tegenover Widjil. Zie boven p. 89, noot 7.

Wanneer de Pangéran Adipati Anom zijn vader opvolgt, erlangt zijn oudste zoon, indien het Gouvernement hem als troonopvolger erkent, natuurlijk den titel van Pangéran Adipati Anom, en bekomen zijne overige kinderen de titels, welke tot dusverre zijne broeders en zusters voerden. Deze laatsten verliezen daarmede intusschen de hunnen niet ⁽¹⁾, evenmin als de titulatuur hunner afstammelingen daardoor wijziging ondergaat. Wanneer dus hierboven ⁽²⁾, bij de beschrijving van den adel in Midden-Java, van afstamming van den Vorst sprake was, zoo moet daaronder ook de afstamming van vroegere Vorsten worden verstaan, ten minste zoolang de dynastie op den troon blijft.

Eene enkele maal komt het voor, dat één der Pangéran's, voor wien de Vorst grooten eerbied koestert, b. v. zijn oom of zijn schoonvader, den titel van Paněmbahan erlangt; doch dit is steeds eene hooge uitzondering, en zoude, tegenwoordig althans, moeielijk zonder voorkennis van het Gouvernement kunnen geschieden.

Echte vrouwen van Pangéran's voeren allen den titel van Radèn Ajoe, ten ware zij uit eigen hoofde den hoogereren titel van Ratoe mochten bezitten.

Djakakarta levert, behalve de hierboven reeds aangegevene, nog de volgende afwijkingen op. De Vorst voert er den titel van Sultan, met de eerenamen (Djédjoeloek) van Amangkoe Boewânâ ⁽³⁾, Sénâpati Ingalâgâ, Ngabdoerrahman Sajidin, Panâtâgâma ⁽⁴⁾, Kalipatoellah ⁽⁵⁾. Gelijk men ziet, komen deze eerenamen met die van den Soesoehoenan van Soerakarta overeen, behoudens dat Amangkoe Boewânâ voor iets lager gehouden wordt dan Pakoe Boewânâ; terwijl de Sultanstitel, zelfs ondanks de bijvoeging van Kalipatoellah, naar de Javaansche opvatting toch steeds eenigszins beneden dien van Soesoehoenan blijft ⁽⁶⁾. Niet alleen de onechte, maar ook de echte dochters van den Vorst,

⁽¹⁾ Wel verliezen zij de praedicaten en eerenamen, welke aan eene bepaalde verhouding tot den regeerenden Vorst verbonden zijn. Zoo houdt natuurlijk de Pangéran Ngabèhi op oudste onechte zoon van den Vorst te zijn, maar wordt hij diens oudste onechte broeder. Het praedicaat Ngabèhi moet dus vervallen of door een ander worden vervangen. Omtrent het praedicaat Ariâ, zie boven, p. 32 en 96.

⁽²⁾ Zie p. 28.

⁽³⁾ D. w. z. „Die het heelal op zijnen schoot heeft”.

⁽⁴⁾ Over de beteekenis dezer eerenamen, zie boven, p. 95.

⁽⁵⁾ Arab. Chalifat Allâh: „stedehouder van Allâh”.

⁽⁶⁾ Zie Poensen: Mangkubumi, t. a. p., p. 240 en vv., 336, 337.

voeren gedurende hare minderjarigheid den titel van Radèn Adjëng. Eerst bij hare besnijdenis krijgen de echte dochters den titel van Radèn Ajoe, en bij haar huwelijk dien van Ratoe. Onechte dochters verkrijgen in Djokjakarta laatstgenoemden titel nooit, en dien van Radèn Ajoe eerst bij haar huwelijk.

Wat de kleinkinderen van den Vorst betreft, zoo is het verheffen van een vorstelijken kleinzoon, oudsten zoon van een Pangéran Poetrå, tot Pangéran, gelijk hierboven ⁽¹⁾ ten aanzien van Soerakarta als regel is gesteld, in Djokjakarta eene uitzondering. Omtrent achterkleinzoons geldt hetzelfde natuurlijk nog zooveel te meer. Als gevolg hiervan is thans in Djokjakarta het aantal der Pangéran Sëntånå, aanmerkelijk kleiner dan in Soerakarta ⁽²⁾. Evenzoo werden ook vroeger zij, die in Djokjakarta met eene echte dochter van den regeerenden Vorst huwden, daarom nog volstrekt niet tot Pangéran verheven.

Wat de twee andere leenvorsten betreft, beiden voeren den titel van Pangéran met het gecombineerde praedicaat Adipati Ariå. Zij worden door het Gouvernement tot hunne waardigheid verheven. Beiden hebben bovendien den rang van Luitenant-Kolonel in het Nederlandsch-Indische leger. Die in Soerakarta voert den eernaam (Djê-djoeloek) van Praboe Prang Wadånå ⁽³⁾, die in Djokjakarta den eernaam van Soerjå Sasrå Ningrat ⁽⁴⁾. Deze eerenamen worden, als de titularis den leeftijd van 40 jaren bereikt heeft, door het Gouvernement respectievelijk in die van Mangkoe Nêgârå ⁽⁵⁾ en Pakoe Alam ⁽⁶⁾ veranderd, en hun militaire rang in dien van Kolonel. De eerstgenoemde eerenamen gaan dan op de vermoedelijke opvolgers over, wanneer dezen althans meerderjarig zijn. De echte vrouwen van beide leenvorsten voeren, tenzij haar natuurlijk door geboorte de hoogere titel van Ratoe toekomt, den titel van Radèn Ajoe. De eerste harer voegt daaraan veelal den naam van haren echtgenoot toe. De zoons hebben den titel van

⁽¹⁾ Zie boven, p. 97.

⁽²⁾ De Javaansche almanak voor 1901 vermeldt in Soerakarta zeven Pangéran Sëntånå, en in Djokjakarta slechts één.

⁽³⁾ D. w. z. „De vorst, die opperbevelhebber is in den oorlog”.

⁽⁴⁾ D. w. z. „De zon van duizend landen”. Eene enkele maal is ook wel de eernaam gegeven van Praboe Soerjå di Lâgâ: „De vorst, die de zon is van den oorlog”. Vergl. Filet, t. a. p., p. 249, noot 3.

⁽⁵⁾ D. w. z. „Die het rijk op zijnen schoot heeft”.

⁽⁶⁾ D. w. z. „De spil der wereld” (Arab. 'âlam).

Pangéran Ariã⁽¹⁾, als zij uit echte vrouwen gesproten zijn, en van Radèn Mas Ariã, als hunne moeders bijzitten waren. De laatsten erlangen echter ook dikwijls bij hunne meerderjarigheid den titel van Pangéran Ariã, als gunst van het Gouvernement. Minderjarig zijnde, voeren alle zoons den titel van Radèn Mas. De gehuwde dochters zijn Radèn Ajoe, de ongehuwden Radèn Adjëng.

⁽¹⁾ In het Pakoe-Alamsche Huis voerden vroeger sommigen den titel van Pangéran zonder praedicaat. Tegenwoordig wordt aldaar ook wel de militaire titel bij het Javaansche praedicaat gevoegd, b. v. Pangéran Majoor Ariã, of Pangéran Kapitein Ariã.

HOOFDSTUK V.

DE EERETITELS EN DE BELEEFDHEIDSTITELS.

§ 1.

DE EERETITELS.

De hoogste eeretitel, op Java en Madoera in gebruik, is Ingkang Sinoehoen ⁽¹⁾. Deze komt alleen toe aan den Soesoehoenan van Soerakarta en aan den Sultan van Djokjakarta. Beide Vorsten voeren bovendien, vóór hun vorstelijken titel, den eeretitel Kangdjěng ⁽²⁾.

De tweede eeretitel is die van Kangdjěng Goesti. Deze komt toe aan de titulaire Sultans van Cheribon, aan de echte zoons van den Soesoehoenan van Soerakarta ⁽³⁾, en aan allen, die de titels van Paněmbahan of Pangéran Adipati voeren. De echte dochters van den Soesoehoenan ⁽⁴⁾ van Soerakarta en van den Sultan van Djokjakarta, voeren na haar huwelijk den eeretitel omgekeerd, namelijk Goesti Kangdjěng. Goesti alleen, is een eeretitel, gevoerd door de Preanger-Regenten, door de echte zoons van den Sultan van Djokjakarta, en door de Radhin Ardjeuh op Madoera. In de Gouvernements-residentiën van Midden-Java en in Banjoewangi schijnt voorts de eeretitel door de bevolking te worden gegeven aan enkele Regenten, wier familie

⁽¹⁾ Ingkang (K.), Kang (N.): „degeen die”. Sinoehoen is het oud-passief van Soehoen. De beteekenis is dus ongeveer dezelfde als die van Soesoehoenan. Zie boven, p. 2, noot 1.

⁽²⁾ Hunne volle titels zijn dus Ingkang Sinoehoen Kangdjěng Soesoehoenan of Soeltan. De stichter van het Bantamsche rijk en de andere Wali's, die den titel van Soesoehoenan voerden, worden veelal door de bevolking met den eeretitel Kangdjěng Sinoehoen genoemd.

⁽³⁾ Bij wijze van gunst kan de eeretitel ook aan onechte zoons worden geschonken.

⁽⁴⁾ Volgens sommigen alleen de oudste echte dochter van den Soesoehoenan.

sedert vele geslachten bedoelde waardigheid ter plaatse bekleedt, en dientengevolge in bijzonder hoog aanzien staat. Uit de westelijke regentschappen van Pasoeroean wordt bericht, dat men aldaar Goesti niet alleen tot de Regenten, maar zelfs tot hunne zoons zegt, voor zooverre zij in 's lands dienst zijn. In de oostelijke regentschappen dier residentie en in Besoeki, met uitzondering van Banjoewangi, schijnt de eertitel nog veel lager te zijn gedaald, zoo zelfs dat men dien niet meer aan den Regent geeft, doch alleen aan mindere hoofden tot Onderdistrikthoofden toe.

In de derde plaats komt in aanmerking de eertitel Kangdjëng, zonder bijvoeging. Deze komt in de Vorstenlanden slechts toe aan Pangéran's, aan Ratoe's en aan den hoogsten ambtenaar, d. i. den Rijksbestuurder. Buiten de Vorstenlanden zegt men Kangdjëng tot elken Regent, als zijnde deze de hoogste ambtenaar ter plaatse. Dit gaat zoo ver dat, als men buiten de Vorstenlanden Kangdjëng gebruikt, zonder er eene nadere bepaling aan toe te voegen, men altijd den Regent bedoelt. Zoo zegt men b. v.: „de Kangdjëng is aangekomen“, „de Kangdjëng van Semarang“, enz. Over het gebruik van Kangdjëng bij levenlooze voorwerpen, zie de volgende paragraaf s. v. Kiahi ⁽¹⁾.

Sri ⁽²⁾ is een eertitel, die, behalve in de Javaansche uitdrukkingen Sri Nåtå en Sri Naréndrå, beiden ongeveer beteekenende „zijne doorluchtigheid de Vorst“, nog in gebruik is voor sommige plaatsen of voorwerpen aan hooge personen toebehoorende. Zoo heet in de Vorstenlanden ééne der poorten van den Kraton Sri Mënganti en eene andere Sri Këmandoengan. Buiten de Vorstenlanden noemt men dikwijls Sri Mënganti de ingang tot de woning van een Regent.

Padoekå is de eertitel, die in rang op Kangdjëng volgt, doch tegenwoordig, naar het schijnt, ten opzichte van Inlanders weinig

⁽¹⁾ Ten opzichte van Europeanen is het gebruik van Kangdjëng zeer verlopen. Niet alleen toch dat men dien eertitel geeft aan den Resident, als zijnde plaatselijk de hoogste ambtenaar; maar men betitelt algemeen aldus alle Europeesche ambtenaren tot den rang van Assistent-Resident ingesloten, benevens hunne echtgenooten. Hierbij blijft nu nog buiten beschouwing, dat men soms, om iemands ijdelheid te streelen, veel verder gaat, en zelfs b. v. een Adspirant-Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur of een voornaam landheer met Kangdjëng aanspreekt; doch dit laatste is een misbruik, dat men niet kan zeggen gewoonterecht te scheppen. Eindelijk zegt men Kangdjëng, als men van het Gouvernement spreekt.

⁽²⁾ Sanskriet Çri, d. i. de eigenaam van de gemalin van Wishnoe.

anders meer dan in de Javaansche poezij als voornaamwoord van den tweeden persoon in gebruik is, en wel wanneer tot hoog-aanzienlijken wordt gesproken ⁽¹⁾. De Soendasche uitspraak is Padoeka. Het Madoereesche equivalent is Sampèan Padoekâ verbonden met Kangdjëng, desverkiezende onder bijvoeging van Sri, Sri Padoekâ Kangdjëng, gebruikt men in de Gouvernements-residentiën van Midden-Java als eeretitel van Regenten ⁽²⁾.

Bëndârâ is in Soerakartra en Djokjakarta een eeretitel, welke men speciaal aan de onechte kinderen van den Vorst en aan zijne verdere afstammelingen, echten zoowel als onechten, tot in den derden graad geeft. Volgens sommigen gaat dit echter te ver, en hebben achterkleinkinderen op dien eeretitel geen recht. Elders in Midden-Java is het woord een zuivere beleefdheidstitel geworden, en zoo ook op Madoera met de uitspraak Bindeureu.

Dalëm ⁽³⁾ is in de Soenda-landen een eeretitel, speciaal van de Regenten. Samenstellingen daarvan zijn Pangawoelahan ⁽⁴⁾ Dalëm, Gamparan ⁽⁵⁾ Dalëm en Kangdjëng Dalëm. Bij uitzondering werd vroeger bedoelde eeretitel in de Soenda-landen ook wel door de bevolking gegeven aan andere personen, die bij haar in hoog aanzien stonden ⁽⁶⁾. In het Javaansch wordt Dalëm als een K. I. bezittelijk voornaamwoord van den tweeden persoon gebruikt. Men kan daarvan alleen zeggen, dat het tot hooggeplaatste personen wordt gebezigd, maar dat het niet aan een bepaalden rang verbonden is. Tot zoodanige personen sprekende, bezigt men de samenstellingen Sampéjan ⁽⁷⁾ Dalëm en

⁽¹⁾ Wat Europeanen betreft, zoo betitelt men in het Maleisch op geheel Java en Madoera met Padoeka de Controleurs bij het Binnenlandsch Bestuur en daarmee ongeveer in rang gelijkstaande personen. Op de hoofdplaatsen van Java zegt men Padoeka bijna tegen iederen Europeaan, die maar eenigszins tot den fatsoenlijken stand behoort. Het woord schijnt dan ook meer Maleisch dan Javaansch, Soendaasch of Madoereesch te zijn.

⁽²⁾ In het Maleisch geeft men op geheel Java en Madoera den eeretitel Sri Padoeka Kangdjëng aan den Gouverneur-Generaal en aan Europeesche hoofdambtenaren, doch niet beneden den rang van Resident.

⁽³⁾ Dit woord beteekent eigenlijk „binnen”, „in”. In eene afgeleide beteekenis is het in het Javaansch K. I. van Omah: „woning”.

⁽⁴⁾ Van Ngawoela: „onderdanig zijn”.

⁽⁵⁾ Letterlijk: „sandalen”.

⁽⁶⁾ Nota van den Resident der Preanger-Regentschappen van 19 October 1897, N°. 9671/8, verhandeld bij het Besluit van 23 November 1897, N°. 17.

⁽⁷⁾ K. I. van Sikil: „voet”. Het woord is echter het meest als K. persoonlijk voornaamwoord van den tweeden persoon in gebruik.

Pandjënëgan ⁽¹⁾ Dalëm. Vroeger was, in Banjoewangi, Dalëm eene soort van adellijk praedicaat. Tegenwoordig is dit niet meer het geval, doch gebruikt men het woord als een eeretitel voor den Regent. Elders in Besoeki is het woord een eeretitel ongeveer met Goesti (zie boven) gelijkstaande, en zegt men tot den Regent Kangdjëng Sampéjan Dalëm. Op Madoera zijn Sampèan Deulëm en Adjoenan Deulëm eeretitels, die alleen toekwamen aan de voormalige Vorsten, hunne echte vrouwen en hunne zoons, voor zooverre de laatsten Pangèran waren.

Djoeragan beteekent eigenlijk „heer“, „gebieder“. In het Soendaasch voegt men, van of tot iemand — man of vrouw — sprekende, dien men als van hooger rang dan zich zelf beschouwt, het woord Djoeragan bij diens ambtstitel, of bij den ambtstitel van haar man, als het eene vrouw geldt. Een minder hoofd zegt b. v. Djoeragan Wadana of Djoeragan Patih, enz. Alleen van of tot den Regent sprekende, bezigt men Djoeragan nooit; wel van of tot zijne vrouw sprekende, b. v. Djoeragan Adipati. In het Soendasche gedeelte van Bantam, is Djoeragan weinig, en dan nog alleen als eeretitel van dorpschouwen in gebruik. Men bezigt aldaar, tegen Patih's, Adjëgan, en tegen lagere schouwen alleen den gewonen beleefdheidstitel, Madjikan of Pamadjikan ⁽²⁾.

Alvorens van de eeretitels af te stappen, moet ik nog in het algemeen opmerken, dat, met uitzondering van die der Vorsten van Soerakarta en Djokjakarta, omtrent allen min of meer verschil van gevoelen bestaat. In het bovenstaande zijn intusschen de opvattingen gevolgd, welke mij de meest aannemelijken toeschijnen.

§ 2.

DE BELEEFDHEIDSTITELS.

Bij deze titels kan men niet van eene bepaalde volgorde in rang spreken. Ik geef ze dus alphabetisch, onder opmerking dat het onmogelijk is, in het bestek van dit werk al de fijne en veelal plaatselijk verschillende nuanceeringen op te nemen, welke met betrekking tot bedoelde titels, vooral in het Javaansch, bestaan. Ik moet mij bovendien tot de meest bekenden dezer titels bepalen.

⁽¹⁾ K. I. van Djënjëng: „naam“, „stand“, „waardigheid“.

⁽²⁾ Zie beneden, p. 107.

Abang of Bang: „oudere broeder of zuster“, is in het Maleisch sprekende gedeelte van de residentie Batavia in gebruik als beleefdheidstitel voor oudere personen, verwanten of niet, gelijk mede tusschen echtgenooten, als de een aanmerkelijk ouder is dan de ander.

Adi ⁽¹⁾: „jongere broeder of zuster“, is een titel, waarmee een man in het Javaansch zijne vrouw aanspreekt. Wanneer voorts Javanen elkander, bekend of onbekend, aanspreken, zeggen de ouderen tegen de jongeren Adi of, tegen vrouwen, ook Embok Adi, en omgekeerd de jongeren tegen de ouderen naar dezelfde onderscheiding Kakang ⁽²⁾ of Embok Ajoe ⁽³⁾. Alleen tegenover personen, die door afkomst of ambt beslist boven den spreker staan, bezigt men bedoelde uitdrukkingen niet. Onder aanzienlijken betitelt men zijn jongeren broeder ook wel met Adi Mas, en zijne jongere zuster of zijne vrouw met Adi Adjëng ⁽⁴⁾.

Adjëng was te Bangkalan speciaal de titel van vrouwen uit het volk, die door den Panëmbuheun tot bijzitten waren genomen. Adjëng Ngantèn noemt men in Banjoemas en omliggende streken de gehuwde jonge vrouwen van deftigen stand, maar die niet tot den adel behooren.

Adjoeh is in sommige streken van Madoera een titel, speciaal door dochters van een Kjaèh gevoerd. Het onderscheid tusschen dezen beleefdheidstitel en den straks te vermelden titel van Mas Adjoeh schijnt echter in de meeste streken van het eiland verloren te zijn gegaan.

Agoeng zegt men in Besoekei tegen personen van adel, die reeds grootvader of grootmoeder zijn. In Banjoewangi wordt Ijang in denzelfden zin gebezigd, doch geldt Agoeng voor iets hooger.

Anak of Nak: „kind“, wordt op Madoera gebezigd door bejaarden tot personen van jeugdigen leeftijd, die, wat afkomst betreft, hunne minderen, of hoogstens hunne gelijken zijn.

Anggèr, ook Ènggèr of Gèr, wordt in Midden-Java gebezigd als een titel, waarmee personen van aanzien, van beiderlei kunne, maar inzonderheid van jeugdigen leeftijd, door meer bejaarden worden aan-

⁽¹⁾ Het K. I. is Raji. In het Javaansche gedeelte van Bantam zegt men ook Adé in plaats van Adi, en in Madioen Di. Het Madoereesche equivalent is Alèh.

⁽²⁾ Ook Kang, Kakang Mas en Kang Mas. Het K. I. is Râkâ. In het Javaansche gedeelte van Bantam zegt men Kaka.

⁽³⁾ Ook Kakang Embok.

⁽⁴⁾ Het Madoereesche equivalent van Adi Mas en Adi Adjëng, is Djeudjih of Djih.

gesproken. Zoo noemt ook wel een man zijne jonge vrouw, en zoo noemen ouders hunne kinderen.

Asèp, Kasèp of Sèp, is in het Soendaasch niet alleen een titel aan afkomst verbonden; maar men geeft dien ook dikwijls aan een knaap, als men niet weet, welke titel hem toekomt, of zelfs als men weet, dat hij niet van adel is, maar men beleefd of vriendelijk tegen hem wil spreken. Het equivalent voor meisjes is Eulis of Geulis.

Bapa zie Pak.

Bagoes (Jav.), Agoes (Soend. en Madoer.) ⁽¹⁾, soms ook verkort tot Goes, is de titel, dien men in Bantam geeft aan elk Inlandsch ambtenaar, die niet van adel is ⁽²⁾, ja zelfs niet zelden aan elk persoon, wiens rang men niet kent, doch die er fatsoenlijk uitziet. In de Preanger-Regentschappen is het een titel, die door personen wordt gevoerd van deftige familie, maar niet van adel. In Midden-Java is het een titel voor een man van eene deftige familie, maar niet van adel, die, ofschoon geen voornaam ambt bekleedende ⁽³⁾, toch tot de welgestelde lieden behoort. Is zoo iemand gehuwd, zonder nog kinderen te hebben, dan noemt men hem veelal Bagoes Ngantèn ⁽⁴⁾. Heeft hij kinderen, zoo noemt hij zich naar zijn oudste kind. Zie Pak. In sommige streken van Midden-Java wordt Bagoes, zonder bijvoeging, alleen ten aanzien van ongehuwden gebruikt, en hier en daar zelfs tot jongens van allerlei stand. Intusschen zal men kinderen van hen, die men als zijne meerderen beschouwt, niet licht, en zullen jongeren een ouder persoon nooit met Bagoes betitelen. In het laatste geval vervangt men dezen titel door dien van Kiahi. In de voormalige residentie Probolinggo zegt men Bagoes tot mindere Inlandsche ambtenaren; in Banjoewangi echter noemt men weder Bagoes alle mannen, van welken leeftijd of rang ook, die, zonder van adel te zijn, tot eene deftige familie behooren; terwijl in sommige gedeelten van Madoera speciaal de zoons van een Kjaèh met Agoes schijnen te worden betiteld. Elders op het eiland noemt men dezen Bindeureu, en zegt men Agoes

⁽¹⁾ Vergl. noot 7 van p. 5.

⁽²⁾ Zie de missive van den Resident van Bantam van 16 October 1896, N°. 5051/2, verhandeld bij het Besluit van 5 November 1896, N°. 28.

⁽³⁾ In dat geval toch noemt hij zich veelal Mas.

⁽⁴⁾ Elders, b.v. in de voormalige residentie Bagelen, geldt Bagoes Ngantèn als een scheldwoord, of ten minste als eene bespotting voor personen, die reeds geruimen tijd gehuwd zijn zonder kinderen te hebben.

zelfs tegen lieden uit het volk, als men hen wil aanspreken zonder hun naam te noemen.

Bëndārā is, in de Gouvernements-residentiën van Midden-Java⁽¹⁾ en in Banjoewangi, een titel, dien een mindere geeft aan personen van allerlei rang en landaard, welken hij als aanzienlijk beschouwt, onverschillig of zij al dan niet een ambt bekleeden. Overigens is het woord als beleefdheidstitel nog in gebruik op Madoera in den vorm Bindeureu, en in Bantam in den vorm Bëndara. Over het gebruik op Madoera is reeds gesproken. Zie Bagoes. In Bantam is het gebruik als in de Gouvernements-residentiën van Midden-Java, vanwaar de titel trouwens naar Bantam schijnt overgebracht. De oorspronkelijk Bantamsche beleefdheidstitel, welke ook thans nog in die residentie algemeen in denzelfden zin als in Midden-Java Bëndārā gebruikt wordt, is Madjikan of Pamadjikan.

Djeudjih of Djih (Mad.) zie Adi.

Ėbèng of Bèng⁽²⁾: „jong meisje“. Aldus betitelt men in het Javaansch jonge meisjes en hier en daar zelfs jonge gehuwde vrouwen van fatsoenlijken stand, wanneer de ouders niet van adel zijn, of geen voornaam ambt bekleeden. Een man uit dien stand, die slechts één kind heeft, noemt men in het Javaansch dikwijls⁽³⁾, in plaats van naar den naam van het kind, b. v. Pak Sidin of Pak Sarina, Pak Ėbèng als het een meisje, en Pak Tolé als het een jongen is. Zoo ook noemt men de moeder dikwijls Ėmbok Ėbèng of Ėmbok Tolé in plaats van b. v. Ėmbok Sidin of Ėmbok Sarina. Zie meer hierover bij Pak. Ėbèng en Tolé worden respectievelijk ook gebruikt, om meisjes, jonge vrouwen en jongens, van welken stand ook, liefkoozend aan te spreken, ongeveer zooals wij zeggen „kindlief“. Alleen tegen kinderen van beslist hogere geboorte dan de spreker, gebruikt men deze uitdrukkingen in den regel niet. Zij heeft steeds iets gemeenzaams. Een meisje dat, jong zijnde, Ėbèng genoemd wordt, wordt na haar huwelijk doorgaans met Ėmbok Ngantèn aangesproken. Het Madoereesche equivalent voor Ėbèng is Djëbing, dat voor Tolé, Katjong, welk laatste woord intusschen, met de uitspraak Katjoeng, ook in het Javaansch hier en daar gebruikelijk schijnt.

(1) Over de Vorstenlanden, zie boven, p. 103.

(2) Ook Djëbèng, Gëndong, Ėndong of Ėndo.

(3) Alleen in Banjoemas schijnt het gebruik van dezen beleefdsheidstitel onbekend.

Ėmbok of Bok (Jav.), Amboe (Soend.), Ėmboek, Boek of Beuk (Mad.): „moeder“, komt, behalve in de reeds vermelde functiën, in het Javaansch ook veel voor als een algemeene titel van gehuwde vrouwen uit den deftigen stand, mits niet van adel, en van de bijzitten van aanzienlijken. Hier en daar schijnt men het woord zelfs tot vrouwen van bepaald lagen stand te bezigen, als men beleefd wil zijn, en omgekeerd wordt het ook tegen gehuwde vrouwen uit den hoogsten stand gebezigd, doch alleen door hare meerderen. Geldt het eene vrouw van zeer hoogen leeftijd, zoo zegt men Nini of Ni: „grootmoeder“, in dezelfde beteekenis. Ėmbok Adjëng en Ėmbok Ngantën hebben ongeveer dezelfde beteekenis als Ėmbok. Omtrent het gebruik van Ėmbok Adi en Ėmbok Ajoe in Midden-Java, zie het medegedeelde s. v. Adi. Ėmbok Mas wordt dikwijls tot de bijzitten van aanzienlijken gezegd. Op Madoera is Beuk Adjoeh de titel van de bijzit van een Pangèran of Radhin, als zij zelve geen adellijken titel bezit. In Banjoewangi eindelijk noemt men ook Ėmbok Ajoe de vrouw van iemand, die Bagoes genoemd wordt, benevens de dochters van zoodanig persoon of van een Kiahi. Over het gebruik van Ėmbok in namen, zie bij Ėbhèng en Pak.

Ijang zie Agoeng.

Istri, in verbinding met een ambtstitel, zegt men in het Soendaesch tot vrouwen van allerlei hoofden en ambtenaren, b. v. Dalëm Istri, Wadana Istri, enz.

Jaji, of bij verkorting Ji, beteekent „broeder“ of „zuster“, en is de titel, waarmede in sommige gedeelten van Midden-Java een aanzienlijk persoon, b. v. een Regent, zijne vrouw aanspreekt, wanneer deze van hoogere geboorte is dan hij. Elders is Jaji ongeveer hetzelfde als Adi Mas. Zie Adi. In het Javaansche gedeelte van Bantam schijnt het woord gebruikt te worden als elders Kiahi.

Kaka, Kakang of Kang: „oudere broeder“, zie Adi.

Kaki of Ki, zie Pak.

Kènèh is in West-Madoera een titel, waarmede men kinderen van aanzienlijken aanspreekt.

Kéyol is in het Javaansch een beleefdheidstitel, vooral door dorpeelingen aan hunne hoofden gegeven. Men zou dezen beleefdheidstitel kunnen beschouwen als onmiddelijk op Mas te volgen. De eigenlijke beteekenis en de afleiding zijn onbekend; maar vermoedelijk hangt het

woord samen met het Bantamsche Ėntol, en is het vroeger ook in sommige gedeelten van Midden-Java eene soort van adellijke titel geweest. Ook schijnt het woord in sommige streken van Midden-Java wel eens in denzelfden zin als elders Bagoes te worden gebezigd. In andere streken schijnt de titel op weg om uit het gebruik te verdwijnen.

Kiahi of Ki ⁽¹⁾ (Jav., Soend.), Kjaèh (Mad.), is in het algemeen een beleefdheidstitel, gegeven aan personen van leeftijd, die, hetzij wegens hun ambt of rijkdom, hetzij wegens hunne kundigheden of vroomheid, de algemeene achting genieten. Zoo werd vroeger een Regent, die geen Radèn was, Kiahi Adipati of Kiahi Toemëngoeng genoemd; doch, sedert alle Regenten Radèn zijn, of tot Radèn worden verheven ⁽²⁾, zijn deze uitdrukkingen in onbruik geraakt. De titel wordt in den regel niet gevoerd door personen van hooge geboorte; doch op dezen regel bestaan uitzonderingen, en hier en daar schijnen ouden van dagen, zelfs van hooge geboorte, aldus te worden genoemd, al hebben zij op een adellijken titel recht. Soms wordt dan Kiahi met den adellijken titel verbonden, b. v. Kiahi Radèn, Kiahi Mas. Vooral laatstgenoemde combinatie vindt men nog al eens in Javaansche geschriften gebezigd. In sommige streken noemen de mindere hoofden hun Regent «den Kiahi», al is hij nog betrekkelijk een jong man. De uitdrukking komt dan met ons «de oude» overeen, als hoedanig soms werklieden van hunnen meester spreken. Zoo schijnen ook in Banjoemas zelfs oude Regenten van adel door jongere hoofden aldus betiteld te worden, ja, wat meer zegt, de kinderen der Solosche en Djokjasche Vorsten noemen, onder elkander sprekende, hun vader aldus. Uit vrees noemen personen, die bang zijn door een tijger te worden aangevallen, dit dier niet bij zijn naam, maar spreken over hem als «den Kiahi». Het vrouwelijke equivalent van Kiahi is Niahi of Nji (Jav., Soend.) ⁽³⁾, Njaèh (Mad.). In Bantam geeft men dezen titel, onder bijvoeging van den ambtstitel van haar man, aan vrouwen van Inlandsche ambtenaren beneden den rang van Distriktshoofd. In de Preanger-Regentschappen en in de afdeeling Krawang echter wordt op

(1) In enkele streken schijnt men tusschen Kiahi en Ki eenig onderscheid te maken, in zooverre men eerstgenoemden vorm meer bezigt tot den betrokken persoon, en Ki over hem sprekende, en wel in het laatste geval met bijvoeging van zijn naam.

(2) Zie boven, p. 9.

(3) In het Tangërangsche komt ook de vorm Nok voor.

vele plaatsen ook aldus eene vrouw aangesproken, wier man een hooger ambt bekleedt, b. v. Niahi Adipati. In West-Java was vroeger Niahi Mas veel als beleefdheidstitel in gebruik, doch tegenwoordig minder. In het Soendaasch zegt men ook wel Niahi, als men liefkozend tot zeer jonge meisjes spreken wil ⁽¹⁾, en in Banjoewangi worden aldus veelal de vrouwen van Hadji's en van dorpschouwen betiteld. Het begrip van min of meer hoogen leeftijd is in beide gevallen verloren gegaan. Iets dergelijks bestaat in Soerakarta, alwaar de naaste mannelijke bloedverwanten van den Vorst door hem en anderen, die, bij minstens gelijken rang, hunne meerderen in leeftijd zijn, met Kiahi worden aangesproken. Eene nog grootere afwijking van de oorspronkelijke beteekenis van het woord Kiahi is, dat men het ook als titel voor levenlooze voorwerpen, b. v. een bekenden kris, bezigt. In Soerakarta en Djokjakarta voegt men er in dat geval zelfs Kangdjäng bij, indien het voorwerp aan den Vorst toebehoort. Door de voormalige Vorsten van Madoera werd de titel Kjaèh ook officieel toegekend, en wel aan personen, die zich door geleerdheid of vroomheid onderscheidden. Over de gevolgen van deze toekenning ten aanzien van de kinderen van den begunstigde, zie hierboven bij Ajoe en Bagoes. In enkele Madoereesche families, die beweren van vroegere, als heilig beschouwde, kluizenaars af te stammen, wordt de titel Kjaèh als erfelijk aangemerkt.

Mas is, behalve als adellijke titel en in de reeds vermelde samenstellingen, bijna overal ⁽²⁾ ook in gebruik als zuivere beleefdheidstitel voor personen, die boven de eigenlijke volksklasse staan, zonder nog tot den adel te behooren. Het woord staat in dat geval ongeveer gelijk met Bagoes of Agoes. Met het oog op de omstandigheid, dat bovendien elk, die tot een eenigszins deftig ambt wordt benoemd, zich gerechtigd beschouwt Mas als een op zijne afstammelingen overgaanden titel aan te nemen, is de grens tusschen Mas, als beleefdheidstitel, en Mas, als adellijke titel, moeielijk juist te trekken. Het vrouwelijke van Mas is in de Vorstenlanden eigenlijk Ėmbok; doch men vindt ook veel, vooral buiten de Vorstenlanden, als zoodanig

⁽¹⁾ In het Krawangsche zegt men dan niet Niahi, maar Nok, Nong of Geulis.

⁽²⁾ Echter niet op Madoera. Zie de missive van den Resident van Madoera, dd. 11 October 1898, N°. 5316/9, verhandeld bij het Besluit van 10 December 1898, N°. 23.

Mas Ajoe (Mad. Mas Adjoeh), Mas Adjëng of Mas Ngantèn gebezigd.

Ngantèn, zonder bijvoeging, is in sommige streken van Midden-Java een beleefdheidstitel voor jonge mannen of vrouwen, speciaal voor jonggehuwden.

Nini, zie Ėmbok.

Oewah is in de Soenda-landen in gebruik in dezelfde beteekenis als elders Kaki of Nini.

Pak (Jav.), Bapa (Soend.), Mah (Mad.): „vader“, wordt door personen uit den lageren stand of uit den kleinen middelstand dikwijls met den naam van hun eerste kind aangenomen bij de geboorte daarvan. In de Soenda-landen wordt deze bijnaam met den eigen naam gecombineerd; doch elders op Java en Madoera vervangt de bijnaam den vroegeren naam. Vrouwen doen hetzelfde met behulp van de woorden Ėmbok of Bok (Jav.), Amboe (Soend.) en Ėmboek, Boek of Beuk (Mad.). Zie nog bij Ėbèng. De woorden Pak (Jav.), Bapa (Soend.) of Mah (Mad.) worden ook niet zelden zonder bijvoeging gebezigd tot mannen uit het volk, die kinderen hebben, onverschillig hoe oud zij zijn. Zijn zij hoog bejaard, dan zegt men intusschen dikwijls Kaki of Ki.

Paman: „oom“ (1), en Bibi (Mad. Bibih): „tante“, zijn beleefdheidstitels, door jongeren gegeven aan personen van ongeveer denzelfden leeftijd als hun vader of moeder.

Poen, zie bij Si.

Prajaji, Prijaji of Pijaji (2) beteekent in Soerakarta, in het grootste gedeelte van Midden-Java en op Madoera „een ambtenaar“, en van daar, in afgeleide beteekenis, „iemand van rang en aanzien“. In Djokjakarta echter schijnt het woord alleen in den zin van „edelman“ in gebruik te zijn. In Bantam en de Preanger-Regentschappen verstaat men onder Prijaji de laagste categorie van beambten, en in vele streken van laatstgenoemd gewest speciaal de postboden. In de afdeeling Krawang zijn de Prijaji's gewone desalieden, die tegen vrijstelling van heeren-dienst, verplicht zijn om te paard de hoofden en ambtenaren te begeleiden, die de gemeente doortrekken. Het Soendasche equivalent voor het Javaansche woord Prijaji is Kapala.

(1) In het Javaansche gedeelte van Bantam zegt men Mamang.

(2) Het K. is Prijantoen of Pijantoen, de afleiding waarschijnlijk van Pārā Jaji: „de jongere broeders“, namelijk van den Vorst. De Madoeresche vorm is Pradjendjih.

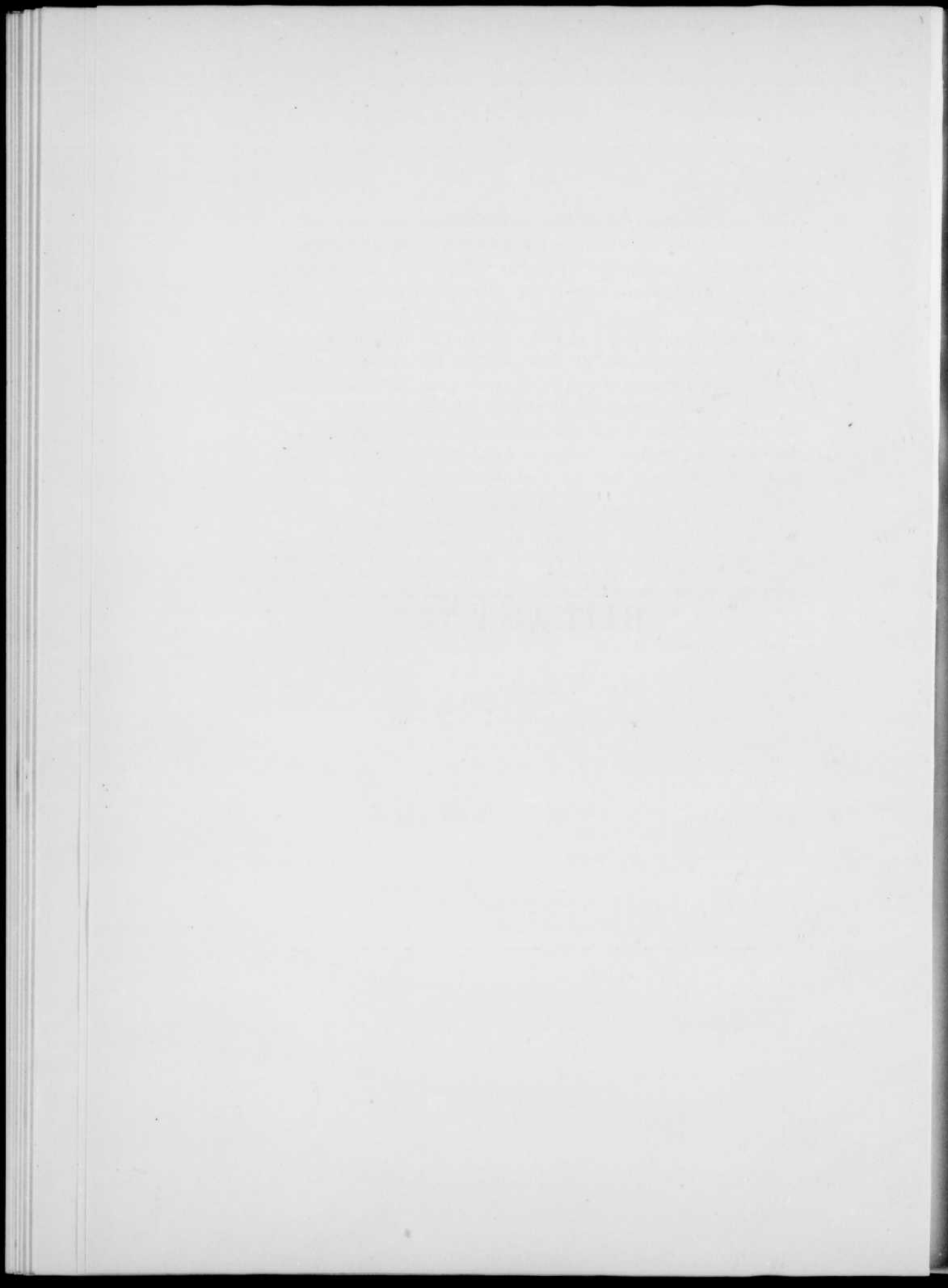
Toewan is een beleefdheidstitel, voor Vorsten, Pangéran's en Hadji's in gebruik ⁽¹⁾. In de Soenda-landen geeft men dien ook aan Regenten, al zijn zij niet tot Pangéran verheven ⁽²⁾. Vrouwen, die den titel van Ratoe voeren, worden evenzeer met Toewan aangesproken, en wel op geheel Java en Madoera.

Si (N.) of Poen (K) gebruikt men in het Javaansch en Soendaasch vóór eigennamen, van mannen zoowel als van vrouwen, in plaats van een anderen titel, hetzij omdat de persoon in quaestie geen titel heeft, hetzij omdat men hem dien niet geven wil. zooals wanneer een meerdere met zijn mindere, of wanneer men met minachting van iemand spreekt. Zoo ook is het woord in gebruik, wanneer men, zijn eigen naam noemende, uit bescheidenheid zijn titel er niet bij wil voegen.

(1) Voor Pangéran's en Hadji's is Toewan in Bantam nog weinig in gebruik; terwijl in vele streken van Midden-Java een Hadji meer met Kiahi wordt aangesproken. Wat Europeanen en Arabieren betreft, zoo geeft men hun veelal den titel Toewan, zelfs al behooren zij tot den laagsten stand.

(2) Soms zeggen Europeanen en Vreemde Oosterlingen, Maleisch sprekende, ook elders tegen een Regent, die geen Pangéran is, Toewan. Dit is echter naar Inlandsche begrippen een onjuist gebruik van het woord.

BIJLAGEN.

BIJLAGE I (p. 32 en volg.).

OVERZICHT VAN DE ERFELIJKHEID DER ADELLIJKE TITELS IN DE MANNELIJKE LINIE IN DE VORSTENLANDEN.

A. In Soerakarta volgens COHEN STUART en P. A. A. MANGKOE NĚGĚRĚ IV.

Vader.	Zoon		Dochter	
	Echte.	Onechte.	Echte.	Onechte.
Pangéran (met een praedicaat, als P. Adipati, P. Ariā, P. Ngabéhi, enz.).	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Mas	Radèn Mas	Radèn Adjĕng	Radèn Adjĕng
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn Mas Ariā ⁽¹⁾	Radèn Mas Ariā	Radèn Ajoe	Radèn Ajoe
Pangéran (zonder praedicaat) of Radèn Mas Ariā (zoon van een Pangéran met een praedicaat).	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Mas	Radèn Mas	Radèn Adjĕng	Radèn Adjĕng
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn Mas Ariā	Radèn Mas Pandji	Radèn Ajoe	Radèn Ajoe
Radèn Mas Ariā (kleinzoon van een Pangéran met een praedicaat, of zoon van een Pangéran zonder praedicaat, dan wel tot R. M. A. verheven).	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Mas	Radèn Bagoes	Radèn Adjĕng	Radèn Lārā
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn Mas Pandji	Radèn	Radèn Ajoe	Radèn Ngantèn
Radèn Mas Pandji.	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Bagoes	Radèn Bagoes	Radèn Lārā	Radèn Lārā
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn	Radèn	Radèn Ngantèn	Radèn Ngantèn
Radèn.	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Bagoes	Radèn Bagoes	Radèn Lārā	Radèn Lārā
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn	Radèn	Radèn Ngantèn	Radèn Ngantèn

⁽¹⁾ Behalve in de gevallen, vermeld op p. 97 en 100, waarin de Pangéranstitel krachtens erfrecht op den zoon overgaat.

B. In Djokjakarta volgens GRONEMAN.

Vader.	Zoon		Dochter	
	Echte.	Onechte.	Echte.	Onechte.
Pangéran (met een praedicaat, als P. Adipati, P. Ariâ, P. Ngabéhi, enz.).	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Mas	Radèn Mas	Radèn Adjëng	Radèn Adjëng
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn beiden met een praedicaat.	Radèn beiden met een praedicaat.	Radèn Ajoe	Radèn Ajoe
Pangéran (zonder praedicaat) of Radèn (zoon van een Pangéran met een praedicaat).	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Mas	Radèn Bagoes	Radèn Adjëng	Radèn Lârâ
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn met een praedicaat	Radèn	Radèn Ajoe	Radèn Ngantèn
Radèn (verdere afstameling van den Vorst of van een Pangéran, dan wel tot Radèn verheven, doch niet van lageren rang dan de 7 ^{de} generatie).	<i>Minderjarig.</i>		<i>Ongehuwd.</i>	
	Radèn Bagoes	Radèn Bagoes	Radèn Lârâ	Radèn Lârâ
	<i>Meerderjarig.</i>		<i>Gehuwd.</i>	
	Radèn	Radèn	Radèn Ngantèn	Radèn Ngantèn

BIJLAGE II (p. 83.)

Contract ofte acte van verband gesloten tusschen den provosioneel Eerste Raad en geëligeerd Directeur Generaal van Bataaffsch Indië mitsgaders Gouverneur en Directeur op en langs Java's Noord Oost Cust Commissaris of Minister Plenipotentiaris van wege Hun HoogEdelhedens de hooge Indiasche Regeering, Nicolaus Engelhard en de beide heeren Sulthans van het landschap Cheribon Casoepean en Anom, ter andere zijde, waarop aan laatstgenoemden namens het Bataaffsch Gouvernement en derzelver geectroyeerde Oost Indische Compagnie de voorschreeven haar in wettigen Eygendom toebehoorende landen als Regenten ter beleening afgestaan werden.

Naardien het Bataaffsch Gouvernement en derzelver geectroyeerde Oost Indische Comp^{ie} de landen en volkeren het Cheribonsche Rijk uitmakende zoo als in hoofde deeser gesegt wettig is toekomende en het regt daarop verkregen heeft so door de plaats gehad hebbenden afstand van hetzelfde onder de Regeering van Soesoehoenang Amang Courat hofhoudende in de Mattaram de A° een Duisend zes honderd zeeven en zeeventig als uithoofde van het door de Heeren Sulthans gehouden allesints slap onverschillig en misselijk bestuur hetgeen nu eenige maanden geleden tot zulk een ergen graad gevorderd was, dat de opgezeetenen in het generaal teegen hun zijn opgestaan, zig derzelver gehoorzaamheid hebben onttrokken zodanig zelfs dat hun bijna niemand tot bediening of oppassing overgebleven is, al so een iegenlijk zich zelfs tot uit de Craton verwijderd heeft gehad, zonder dat het hun doenlijk geweest is dit te kunnen beletten of de misnoegde door reeden tot onderwerping te brengen, maar zij Sulthans in tegendeel verplicht geweest zijn de hulp en assistentie daartoe van de Compagnie te moeten inroepen, dien het als een gevolg daarvan dan ook niet dan na het gebruik van geweldige middelen heeft mogen gelukken deselve weeder aan hun te submitteeren en gem^e Sulthans zig dus gevolgelyk door dit hun gehouden gedrag geheel onwaardig gemaakt hebben eenig verder bestuur over voorschreeven land en volk te kunnen uitoefenen. — So is het echter om staatkundige reedenen en uit eene byzondere consideratie dat het voorschreeven landschap Cheribon weder aan gemelde Heeren Sulthans door mij Provisioneel Eersten Raad en geëligeerd Directeur Generaal van Bataaffsch Indië mitsgaders Gouverneur en Directeur van Java's Noord Oost Cust in mijne hoedanigheid als Commissaris off Minister Plenipotentiaris van Hun HoogEdelhedens de Hooge Indiasche Regeering naamens het

Bataaffsch Gouvernement en derselver Oost Indische Comp^{ie} eenelijk als Regenten ter beleening als een leenroerig goed werd afgestaan, terwijl egter ter voorkoming van verdere gelijke onheylen als men deeser dagen te Cheribon heeft zien gebeuren deese afstand op de navolgende voet, voorwaarden en reserves komt te geschieden, als:

Art. 1 enz. NB. De volgende artikelen, voor zooverre zij het bestuur en de rechtspleging in Cheribon, gelijk mede de afwikkeling van enkele hangende zaken regelen, hebben thans hun praktisch belang verloren ⁽¹⁾. Alleen verdient ter kenschetsing van den rechtstoestand der Sultans nog vermelding, dat bij art. 4 werd bepaald, dat de Rijksbestuurders door het Gouvernement en de Regenten door den Resident zouden worden benoemd, doch beiden op voordracht van den betrokken Sultan. De Rijksbestuurders doen ook den eed van trouw aan het Gouvernement (art. 45). Voorts bevatten de artt. 31 en 32 het verbod aan de Sultans om zich, zonder voorkennis van het Gouvernement, buiten hun gebied te begeven, of met andere Vorsten of Regenten onderhandelingen aan te knopen. Volgens art. 42 zullen zij aan elken nieuw benoemden Gouverneur-Generaal door een plechtig gezantschap te Batavia hunne hulde doen betuigen; terwijl art. 43 bepaalt dat, bij overtreding van dit contract door de Sultans of hunne „door het Bataaffsch Gouvernement ofte derselver Oost Indische Comp^{ie} in het vervolg te benoemen successeuren”, de schuldigen „verstooken zullen zijn en blijven van de beleening ofte „het besit der landen van Cheribon thans aan hun in leen afgestaan”.

Belangrijk is nog het slotartikel (art. 46) luidende als volgt:

Eyndelijk werd aan den HoogEdele Gestrenge Heer Gouverneur Generaal en de WelEdele Gestrenge Heeren Raaden van Indiën overgelaaten om dit contract zodanig te altereeren en te amplieeren als Haar HoogEdelheeden zullen komen goed te vinden en in welke schikking de beide Heeren Sulthans aanneemen te zullen blijven berusten.

Onder stond:

Aldus gedaan, gecontracteerd en overeengekoomen ter Residentie Cheribon op den Eersten September 1806.

ENGELHARD

GAUFF VAN BRAAM

FRANQUEMONT MIDDELHOVEN

DOMIS.

de Sultans

twee Toemëngoeng's

en één getuige.

⁽¹⁾ Over de artt. 3 en volgg. en 11 vergl. hierboven p. 56, 57. De inhoud van art. 7 werd vermeld hierboven p. 87.

BIJLAGE III (p. 84).

Deed of Assignment to Sultan $\frac{\text{Anom}}{\text{Suppoo}}$ Moohummed $\frac{\text{Kummurood-}}{\text{Shemsood-}}$ Deen and his heirs.

Whereas by an agreement made between Sultan $\frac{\text{Anom}}{\text{Suppoo}}$ of Cheribon and the Government of Java in the month of July 1813 His Highness the said Sultan did voluntarily transfer the immediate management of the Revenue and Judicial administration of that country (as recorded in the Proceedings of Government in the Separate and Revenue Departements in July 1813 Copy of which is deposited in the office of the Resident of Cheribon) for and in consideration of an annual fixed payment in money and the assignment of certain Lands of which the said Sultan should enjoy the Revenues—This is to certify that the said Sultan $\frac{\text{Anom}}{\text{Suppoo}}$ and his heirs are duly entitled to receive on this account the annual sum of eight thousand Rupees payable from the Revenues of the said District of Cheribon and further to enjoy the Revenues of the land assigned to him (as per schedule ⁽¹⁾ here unto annexed) so long as the arrangements then and therein agreed to shall continue to be maintained by the Government of Java.

THOS. RAFFLES
M. NIGHTINGALL
W. J. CRANSSEN.

By order of the Honble
Lt. Governor in Council
C. ASSEY.

Sec. to Gov^t. Council Chamber.

Batavia the 21 April 1815.

Assessed value of Lands p^r. annum as p^r. Schedule Rs. $\frac{10096-29}{9710-14}$

THOS. RAFFLES.

(¹) Deze staat bevat eene gespecificeerde opgave der afgestane desa's met derzelver uitgestrektheid en vermoedelijke opbrengst.

BIJLAGE IV (p. 84).

Wij Godert Alexander Philip Baron van der Capellen Secretaris van Staat en Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië etc. etc. etc.

In Rade

Nademaal ons is gebleken dat de landen bij acte van den 21sten April 1815 in de Residentie Cheribon afgestaan aan Zijne Hoogheid ^{Sultan Supoe} ~~Sultan Anom~~ Tadjoeil Aripin Mohamad Sams-oedin Koetoebil Manasiral Alaminal Khahiriël Iman Mohamad Kamar-oedin zoo voor hem als Zijne nakomelingen om te strekken tot zijn gedeeltelijk onderhoud niet de waarde hebben waarvoor dezelve toen waren aangeslagen zoodat Zijne Hoogheids inkomsten in de daad minder zijn geweest dan uit de voormelde acte zou kunnen worden afgeleid

En nademaal door Zijne Hoogheid voormeld is te kennen gegeven dat het hem zou aangenaam zijn zich in stede van de wisselvallige opbrengst der onderwerpelijke landen eene vaste som gelds verzekerd te zien mits het Gouvernement hem het gebruik van ^{eene door zijne voorouders} ~~een vijver en een bosch~~ aangelegde lustplaats Soenoragie genaamd ~~genaamd Larangan~~ liet behouden en hem de middelen om van tijd tot tijd het noodige werkvolk te verkrijgen gemakkelijk maakte

En alzoo wij verlangende zijn om den Sultan voormeld een bewijs te geven van de gezindheid der Nederlandsche Regering om zijn toekomstig lot op een vasten voet te regelen

Zoo is het dat wij hebben goedgevonden en verstaan te bepalen gelijk wij bepalen bij deze

- 1°. Van en met den 1sten Januari des jaars 1820 zal aan den ^{Sultan Supoe} ~~Sultan Anom~~ Tadjoeil Aripin Mohamad Sams-oedin Koetoebil Manasiral Alaminal Khahiriël Iman Mohamad Kamar-oedin in plaats van de landen hem bij acte van 21 April 1815 voor zich en zijne nakomelingen afgestaan eene jaarlijksche som in geld worden betaald
- 2°. De som zal zijn vastgesteld op f 10,000 's jaars zoodat de jaarlijksche inkomsten van Zijne Hoogheid daaronder begrijpende de som van f 8,000 hem almede bij voormelde acte toegezegd zullen bedragen f 18,000 's jaarlijks
- 3°. Deze som zal aan hem in vier gelijke termijnen van f 4,500 elk worden uitbetaald uit de Residentiekas te Cheribon namelijk op de eerste dagen der maanden April Julij October en Januarij van elk jaar
- 4°. Alle de dessas en landen bij de voormelde acte aan ^{Sultan Supoe} ~~Sultan Anom~~ afgestaan zullen daarentegen van en met den 1sten Januarij 1820 zijn geplaatst onder het algeheele beheer van het Gouvernement zonder dat Zijne

Hoogheid verder eenigermate zal mogen beschikken over de opbrengst of de bevolking dier Landen en dessas

- 5°. Aan Zijne Hoogheid zal verblijven ^{het lusthuis bekend onder den naam van}
^{het bosch gelegen bij de dessa Larangan be-}
 Soenoragie met het bosch en de vijver mitsgaders de gebouwen daartoe behoorende ^{onder}
 nevens eene vijver niet ver van zijne woning gelegen

deze mits nogtans dat de omliggende bevolking bij voortduring gebruik zal mogen maken van het water der vijver tot bevochtiging harer rijstvelden

- 6°. Wanneer Zijne Hoogheid werkvolk noodig heeft tot het bouwen of herstellen van huizen of tempels dan wel tot het onderhouden van het graf van Sjech Ibn Moelana zal de Resident van Cheribon hem hetzelfde bezorgen tegen betaling van de bij het Gouvernement vastgestelde loonen.

Gegeven onder onze handteekening te Soerabaja op het eiland Java den 19^{den} October des jaars Een Duizend acht Honderd en Negentien.

VAN DER CAPELLEN.

REGISTER

VAN DE IN DIT WERK BEHANDELDE INLANDSCHE RANGEN EN TITELS ⁽¹⁾.

A.

Abang of Bang 105.	Ajoe (Jav. Soend.), Adjoeh (Mad.) 11, 19, 105.
Aḍé zie Aḍi.	Alèh zie Aḍi.
Aḍi (K. N.), Raji (K. I.), Aḍé (Bantamsch Jav.), Ḍi (Madioen), Alèh (Mad.) 105.	Alfērēs 63.
— Adjēng 105.	Amad 70.
— Mas 105, 108.	Amboe zie Ėmbok.
Adin 24.	Ampéjan 29.
Adipatèh zie Adipati.	Anak of Nak 105.
Adipati (Jav. Soend.), Adipatèh (Mad.) 4, 8, 20, 24, 27, 37, 38, 48, 52, 55, 58, 60, 97.	Angabèhi zie Ngabèhi.
Adjēng 11, 47, 105.	Anggèr, Ėnggèr of Gèr 105.
— Ngantèn 105.	Aom 24.
Adjēngan 104.	Apoen 20, 24.
Adjoeh zie Ajoe.	Ardjeuh zie Ariâ.
Adjoenan Deulēm 104.	Ariâ, Arjâ of Riâ (Jav.), Arja of Ria (Soend.), Ardjeuh (Mad.) 4, 20, 24, 25, 27, 33, 34, 38, 39, 44, 45, 51, 58, 61, 74, 88, 89, 97, 98.
Adjudant 63.	Asèp, Kasèp of Sèp 24, 106.
Adjunct-Djaksa 62, 74.	Assistent-Dēmang 8, 63.
Adjunct-Hoofd-Djaksa 62.	Assistent-Wadana 8, 62, 63.
Agan 24.	Atèng 21.
Agoeng 105.	Atoe 21.
Agoes zie Bagoes.	

B.

Bagoes (Jav.), Agoes of Goes (Soend.), Agoes of Beugoes (Mad.) 5, 11, 24, 34, 48, 51, 106, 108—110.	Bagoes Ngantèn 106.
	Bandar 58.
	Bang zie Abang.

⁽¹⁾ De cijfers wijzen de bladzijden aan.

- Bapa zie Pak.
 Bēdeunah zie Wadānā.
 Bēhi zie Ngabēhi.
 Bēk 62.
 Bēkēl 58, 68, 72.
 — Boepati 59.
 Bēndārā (Jav.), Bindeureu (Mad.) 5,
 103, 106, 107.
 Bēng zie Ēbēng.
 Beugoes zie Bagoes.
 Beuk zie Ēmbok.
 Bibi (Jav. Soend.), Bibih (Mad.) 111.
 Bibih zie Bibi.
 Bindeureu zie Bēndārā.
 Boejoet 28.
 Boek zie Ēmbok.
 Boepatēh zie Boepati.
 — Nadjēukeuh zie Boepati Najākā.
 Boepati (Jav. Soend.), Boepatēh (Mad.)
 3, 8, 35, 37, 38, 54, 64—66, 69, 71, 73.
 — Anom 73, 74.
 — Anon-Anon 68, 69.
 — Boemi 67.
 Boepati Boemi Gēdē 68.
 — Djābā 67.
 — Djaksā 69.
 — Djēro 67.
 — Djoeroe Koentji 70.
 — Gēdē 67.
 — Gēdōng Kiwā 67.
 — Gēdōng Tēngēn 67.
 — Glādag 69.
 — Kadipatēn Anom 69.
 — Kalang 69.
 — Kēparak Kiwā 67.
 — Kēparak Tēngēn 67.
 — Kliwon 73.
 — Najākā (Jav.), Boepatēh Nadjēukeuh
 (Mad.) 61, 64, 67—69, 72, 73.
 — Pamadjēgan 70.
 — Panoemping 67.
 — Politie 69, 70.
 — Sēwoe 67.
 — Taman 73.
 — Wadānā Distrikt 73.
 Bok zie Ēmbok.

D.

- Dalēm (Jav. Soend.), Deulēm (Mad.)
 23, 54, 103, 104.
 — Istri 11, 23, 108.
 Dēmang 4, 8, 23, 25, 27, 38, 39, 52,
 54, 55, 57—59, 61—63, 71.
 — Politie 74.
 Deulēm zie Dalēm.
 Dī zie Ađi.
 Djadjar 68.
 Djaga Satroe 56.
 Djākā 45, 47, 89.
 Djaksā of Djēksā (Jav.), Djaksa (Soend.),
 Djeuksa (Mad.) 3, 45, 57, 58, 61—63,
 69, 71, 73, 74.
 Djeuksa zie Djaksā.
 Djēbēng en Djēbing zie Ēbēng.
 Djēksā zie Djaksā.
 Djeudjih of Djih 105.
 Djimat 70.
 Djodjēh 90.
 Djoeragan 24, 104.
 — Adipati 104.
 — Patih 104.
 — Wadana 104.
 Djoeroe Koentji 74.

E.

- Ēbēng, Djēbēng of Bēng (Jav.), Djēbing
 (Mad.) 107.
 Ēmbok of Bok (Jav.), Amboe (Soend.),
 Ēmboek, Boek of Beuk (Mad.) 34,
 35, 108, 110, 111.
 Ēmbok Ađi 105, 108.

Ěmbok Adjěng 47, 108.
 — Ajoe 48, 105, 108.
 — Ěběng 107.
 — Lârâ 34.
 — Mas 34, 108.
 — Ngantèn 107, 108.
 — Rârâ 34.
 — Tolé 107.
 Ěndèn 24.

Ěnděng 21.
 Ěndo zie Gěndong.
 Ěndong zie Gěndong.
 Ěnėng of Nėng 24.
 Ěnggěr zie Anggěr.
 Ěnjang 20.
 Ěntoe 18.
 Ěntol 19—21, 51, 109.
 Eulis of Geulis 24, 106, 110.

G.

Gamparan Dalěm 103.
 Gaṇḍėk 67, 73.
 Gantoeng Siwoer 28.
 Garwa 79.
 Gěndong, Ěndong of Ěndo 107.
 Generaal-Majoer 94.
 Gěr zie Anggěr.
 Geulis zie Eulis.
 Goenḍik 29.
 Goenoeng (N.), Rědi (K.) 60.

Goes zie Bagoes.
 Goestėh zie Goesti.
 Goesti (Jav. Soend.), Goestėh (Mad.)
 5, 101, 102, 104.
 — Kangdjěng 101.
 — Timoer 96.
 Groot-Mantri 57.
 Gropak Molo 28.
 — Sėntė 28.

H.

Hoofd-Děmang 59.
 Hoofd-Djaksa 62.
 Hoofd-Djoeragan 63.

Hoofd-Mandor 63.
 Hoofd-Mantri 56.
 Hoogheid 94.

I.

Ijang 105.
 Ingebei 8.

Ingkang Sinoehoen 101.
 Istri 108.

J.

Jaja of Ji 108.

| Ji zie Jaji.

K.

Kadjiněman 71.
 Kaka zie Kakang.
 Kakang of Kang (K. N.), Râkâ (K. I.),
 Kaka (Bantamsch Jav.), Raka (Soend.)
 105.
 — Ěmbok 105.
 — Mas 105.

Kaki of Ki 111.
 Kalipatoellah 98.
 Kamitoewâ (N.), Kamisěpoeh (K.) 66.
 Kang zie Kakang.
 Kangdjěng 5, 101, 102, 110.
 — Dalěm 103.
 — Goesti 101.

Kandoeroean, Kēdjoeroean of Kēnoeroean 23, 25, 56, 63.

Kapālā (Jav.), Kapala (Soend.), 56, 111.

— Distrikt 74.

— Djanggol 56.

— Paséban 56.

— Tjoetak 56.

— Troep 56.

Kapitein 63, 72.

Kasèp zie Asèp.

Katjoeng of Katjong zie Tolé.

Kēbajan 58, 68, 72.

Kēdjoeroean zie Kandoeroean.

Kēndaga Lanté 58.

Kēnèh 108.

Kēnoeroean zie Kandoeroean.

Képtol 19, 108.

Kēparak 67.

Ki zie Kaki en Kiahi.

Kiahi of Ki (Jav. Soend.), Kjaèh (Mad.)

5, 44, 55, 60, 91, 102, 105, 106, 108—110, 112.

— Adipati 9, 37, 109.

— Gēdè 91.

— Mas 109.

— Radèn 109.

— Toemēnggoeng 9, 109.

Klēboen zie Kliwon.

Kliwon (Jav. Soend.), Klēboen (Mad.)

37, 38, 53, 56, 59, 61, 64, 66, 67, 69—71.

— Djaksā 73.

— Kēparak Kiwā 69.

— Maosan 73.

Koedā 57.

Kolonel 9, 65, 75, 94, 96, 99.

Kommandant 62.

Kori zie Lawang.

L.

Laksamana 54.

Langsir 71.

Lawang (N.), Kori (K.) 69, 73.

Loerah 55, 58, 68.

— Djoeroe Koentji 74.

Loerah Kētangoeng 68.

— Niāgā 68.

— Sēntānā 68.

Luitenant 63, 72.

— Kolonel 9, 75, 94, 99.

M.

Madjikan of Pamadjikan 104, 107.

Magang 73.

Mah zie Pak.

Majoor 9, 73.

Mamang zie Paman.

Mandor 63.

Mantrèh zie Mantri.

— Arès zie Mantri Aris.

Mantri (Jav. Soend.), Mantrèh (Mad.) 3, 37, 45, 54, 57, 58, 61, 63, 64, 66, 68, 70.

— Adjudant 70.

— Aris (Jav.), Mantrèh Arès (Mad.) 59, 61.

— Dalan 70.

— Distrikt 62, 70.

— Djaksā 69, 73.

— Gawé 70.

— Gēdè 59.

Mantri Gladag 69.

— Goedang 63.

— Goenoeng 71.

— Kaboepatèn 56, 63, 70.

— Kopi 63.

— Nagri 53.

— Oeloe-Oeloe 63.

— Politie 70, 74.

— Tēboe 63.

— Tjarik 71.

Margasari 85.

Martā Nimpoenā 72.

Mas 3, 5, 6, 10, 19, 20, 23, 24, 26, 34, 35, 37, 44, 45, 47—51, 106, 108, 110.

— Adjēng 11, 48, 111.

— Adjoeh zie Mas Ajoe.

— Ajoe (Jav. Soend.), Mas Adjoeh (Mad.) 11, 34, 48—50, 105, 111.

Mas Ajoë Dēmang 50.
 — Bagoes 34.
 — Lārā 34.
 — Ngabèhi 9, 45, 47, 91.
 — Ngantèn 34, 111.
 — Rārā 34.
 — Riā 38.

Mas Toemēnggoeng 9.
 Mēdana 85.
 Ménak 23, 26.
 Mētjantilan 85.
 Midji 85.
 Moelana 18, 76, 80.

N.

Nadjeukeuh zie Najākā.
 Nak zie Anak.
 Najākā of Nijākā (Jav.), Najaka (Soend.),
 Nadjeukeuh (Mad.) 59, 79.
 Nèng zie Ēnèng.
 Ngabèhi, Angabèhi of Bèhi (Jav. Soend.),
 Ngabiñh (Mad.) 4, 8, 20, 23, 25, 27,
 35, 37—39, 44, 45, 47, 48, 52, 54, 55,
 57, 58, 97, 98.
 Ngabiñh zie Ngabèhi.
 Ngantèn 34, 111.
 Ni zie Nini.
 Niahi of Nji (Jav. Soend.), Njaèh (Mad.),
 48, 49, 109, 110.
 — Adipati 23, 110.

Niahi Bēkēl 75.
 — Kliwon 75.
 — Loerah 75.
 — Mas 23, 26, 110.
 — — Adipati 75.
 — Radèn 23, 26, 88.
 — Riā 75.
 — Toemēnggoeng 23, 75.
 Nijākā zie Najākā.
 Nini of Ni 108.
 Nji zie Niahi.
 Njaèh zie Niahi.
 Nok 109, 110.
 Nong 110.

O.

Oedjēg-Oedjēg 28.
 Oedjang 24.
 Oejang 20, 24.
 Oemboel 55, 58, 59.

Oewah 111.
 Onder-Dēmang 59.
 Onder-Majoer 68, 69.
 Otang 24.

P.

Padēmi of Padmi 29, 79.
 Padmi zie Padēmi.
 Padoekā (Jav.), Padoeka (Soend.), Pa-
 doekah (Mad.) 5, 103.
 — Kangdjēng 103.
 Padoekah zie Padoekā.
 Pak (Jav.), Bapa (Soend.), Mah (Mad.)
 107, 111.
 — Ēbèng 107.
 — Tōlé 107.
 Palārālārā 96.

Paliwara 57, 58.
 Pamadjikan zie Madjikan.
 Paman (Jav. Soend. Mad.), Mamang
 (Bantamsch Jav.) 111.
 Pānākawan 73.
 Panatoes 57, 64.
 Pandjēnēngan Daiēm 104.
 Pandji (Jav.), Pandjih (Mad.), 4, 33,
 34, 38, 44, 52, 74.
 Pandjih zie Pandji.
 Panēboeh zie Panēwoe.

- Panèboeh Kapatèhan 61.
 — Nageureuh 61.
 Panèkèt 57, 64, 68.
 Panëmbahan (Jav. Soend.), Panëm-
 beuheun (Mad.) 2, 9, 50, 55, 60, 80,
 81—83, 89, 92, 98, 101, 105.
 — Widjil 89.
 Panëmbuheun zie Panëmbahan.
 Panèwoe (Jav.), Panèboeh (Mad.) 38, 57,
 61, 64, 68—70, 72, 74.
 — Adjudant 70.
 — Distrikt 70.
 — Djaksâ 61, 64, 69, 73.
 — Gëdong Tëngën 69.
 — Goenoeng 71.
 — Kaboepatèn 70.
 — Kawadanan 71.
 — Politie 70.
 Pangawoelahan Dalëm 103.
 Pangèran (Jav. Soend.), Pangèran (Mad.)
 2, 3, 6, 9, 10, 12, 20—22, 24, 26, 28,
 32, 33, 35, 38, 40, 42, 45, 49—52,
 54, 55, 60, 65, 66, 73, 76, 79, 80, 82,
 85—88, 90, 91, 96—100, 102, 108, 112.
 — Adipati (Jav. Soend.), Pangèran
 Adipatèh (Mad.) 32, 37, 50, 55, 71,
 72, 74, 79, 80, 86—88, 94, 96, 101.
 — — Anom 82, 96—98.
 — — Ariâ 32, 39, 93, 94, 96, 99.
 — Ariâ (Jav.), Pangèran Arja (Soend.),
 Pangèran Ardjeuh (Mad.) 9, 32, 55,
 82, 88, 96, 97, 100.
 — Dëmang 97.
 — Kapitein Ariâ 100.
 — Majoer Ariâ 100.
 — Ngabèhi 32, 96, 97.
 — Pandji 97.
 — Poetrâ 97, 99.
 — Radja 83—88.
 Pangèran Radja Adipati 85.
 — Ratoe 76, 77, 79.
 — Ronggâ (Jav.), Pangèran Rangka
 (Soend.) 45, 55, 97.
 — Sëngkan 97.
 — Sëntânâ 97, 99.
 — Toemënggoeng 97.
 — Widjil 89, 90.
 Panglabèh zie Panglawé.
 Panglawé (Jav.), Panglabèh (Mad.) 57,
 61, 64.
 Pangoeloe 74.
 — Gëdé 65.
 — Landraad 73.
 Patèh zie Patih.
 Patih (Jav. Soend.), Patèh (Mad.) 3,
 10, 25, 37, 45—47, 53, 56, 58, 60,
 61—63, 65, 66, 69, 71, 73, 74, 104.
 Patinggi zie Pëtinggi.
 Pëmbajoen 20.
 Pënadjoeng 57, 64.
 Përtinggi zie Pëtinggi.
 Pëtinggi, Përtinggi of Patinggi 56,
 59, 71, 91.
 Pijaji zie Prajaji.
 Pijantoen zie Prajaji.
 Poen zie Si.
 Poenggawa of Poenggawâ 54.
 Poetrâ 28.
 Praboe 57.
 — Panditâ 92.
 Pradjeudjih zie Prajaji.
 Prajaji, Prijaji of Pijaji (Jav. N. en
 Soend.), Prijantoen of Pijantoen (Jav.
 K.), Pradjeudjih (Mad.) 111.
 Prapat 59.
 Prijaji zie Prajaji.
 Prijantoen zie Prajaji.

R.

- Radèn (Jav. Soend.), Radhin (Mad.),
 3, 6, 9, 10, 18—21, 23, 24, 26,
 27, 33—37, 40—42, 44, 45, 47, 48,
 50—52, 88, 89, 95, 108, 109.
 Radèn Adipati 9, 60.
 — Adjëng 11, 34, 43, 48, 50, 96, 99, 100.
 — Ajoe (Jav. Soend.), Radhin Adjoeh

(Mad.) 11, 26, 34, 35, 37, 43, 48—50,
86, 88, 95, 96, 98—100.
Radèn Ajoe Adipati 11, 75.
— — Toemënggoeng 50.
— Ariâ (Jav.), Radèn Arja (Soend.),
Radhin Ardjeuh (Mad.) 24, 51, 101.
— Bagoes (Jav.), Radhin Beugoes (Mad.)
33, 45, 50.
— Désâ 37.
— Djâkâ 95.
— Lârâ 34.
— Manggoeng 95.
— Mas 20, 32—36, 38, 44, 45, 86, 93,
96, 100.
— — Adipati 38.
— — Ariâ 1, 33, 34, 38, 100.
— — Goesti 96.
— — Ngabèhi 35.
— — Pandji 33, 34, 38.
— — Toemënggoeng 35, 38.
— — — Ariâ 45.
— — — Pandji 45.
— Ngabèhi 9, 35, 47, 90.
— Ngantèn 34, 35.
— — Adipati 75.
— Pandji (Jav.), Radhin Pandjih (Mad.)
44, 51, 52.

Sadjoeh 50.
Sahbandar 54.
Said 36, 89.
Sajoe 49.
Sampëän 103.
Sampéjan Dalëm (Jav.), Sampëän Deu-
lëm (Mad.) 103, 104.
Sangking ngarëp (N.), Sangking nga-
djëng (K.) 29.
Sangking boeri (N.), Sangking wing-
king (K.) 30.
Santana zie Sëntânâ.
Sarip 36.
Satrijâ 57.
Sèh 5, 80, 85.
Sëfir 29, 79.
Sénâpati 92.

Radèn Prijaji Anom 95.
— Rârâ 34.
— Riâ 38.
— Toemënggoeng 9, 48, 50.
Radhin zie Radèn.
— Adjoeh zie Radèn Ajoe.
— Ardjeuh zie Radèn Ariâ.
— Beugoes zie Radèn Bagoes.
— Pandjih zie Radèn Pandji.
Radja 26, 80, 88.
Raji zie Ađi.
Raka of Râkâ zie Kakang.
Rangga en Rânggâ zie Ronggâ.
Ranggeuh zie Ronggâ.
Ratoe (Jav. Soend.), Ratoh (Mad.) 2,
3, 18, 21, 49, 60, 79, 84, 86—88,
95, 96, 98, 99, 102, 112.
— Arja 88.
— Bagoes zie Toebagoes.
— Radja 88.
Rëdi zie Goenoeng.
Ria of Riâ zie Ariâ.
Ronggâ of Rânggâ (Jav.), Rangga
(Soend.), Ranggeuh (Mad.) 4, 23, 25,
38, 39, 45, 46, 52, 59, 61, 62, 71, 74.
— Distrikt 74.

S.

Sëntânâ (Jav.), Santana (Soend.), Sën-
tanah (Mad.) 51.
Sëntanah zie Sëntânâ.
Sëp zie Asëp.
Si (N.), Poen (K.) 112.
Soeltan zie Sultan.
Soesoehoenan of Soenan 2, 32, 37, 66,
70—72, 76, 80, 89, 90, 92—94, 98, 101.
Sultan (Jav. Soend. Mad. Soeltan) 2,
18—20, 26, 27, 32, 37, 39, 45, 51,
53, 54, 56, 60, 70, 72, 73, 76—88,
92—94, 98, 101.
Sri 102.
— Narëndrâ 102.
— Nâtâ 102.
— Padoeka Kangdjëng 103.

T.

- Tjamat 8, 56, 62, 63.
 Tjanggih 28.
 Tjarang 57.
 Tjarik 71, 73.
 Tjèlèk 51.
 Toebagoes, Ratoe Bagoes of Toes 18—
 20, 26, 79.
 — Radèn 19.
 Toemëngoeng 4, 8, 10, 20, 25, 27, 35, 37, 38, 48, 52-56, 58, 60, 61, 64, 97.
 Toemëngoeng Pabéjan 53.
 — Sèlir 53.
 Toes zie Toebagoes.
 Toewan 5, 112.
 Tolé of Katjoeng (Jav.), Katjong (Mad.) 107.

W.

- Wadânâ (Jav.), Wadana (Soend.), Bědeu-
 nah (Mad.) 3, 8, 39, 55, 56, 58, 59,
 61, 62, 65, 69, 74.
 — Boepati 59.
 — Distrikt 74.
 — Djaksâ 71, 73.
 — Gědê Pradjoerit 73.
 — Gladag 73.
 — Goenoeng (N.), Wadânâ Rědi (K.)
 71, 72.
 — Istri 108.
 — Kaoem 65.
 — Karaton 68.
 — Magang 73.
 Wadânâ Martâ Prâdjâ 71.
 — Moetihan 65.
 — Pangrěmbé 68.
 — Pânâkawan 73.
 — Pawon 60.
 — Pradjoerit 73.
 — Rěksâ Prâdjâ 71.
 — Tjarik 73.
 Wajah 28.
 Wakil 56, 66.
 Wali 36, 40, 89, 101.
 Warèng 28.
 Warga 79.

